

Kovács Elemér

AZ IGAZSÁG MINDENEK FELETT!
Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János

Kárpátaljai Magyar Könyvek
250.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó:
Dupka György

Készült a Bethlen Gábor Alap
támogatásával

BETHLEN GÁBOR
Alap

Az utószó-tanulmányt és a jegyzeteket írta:
dr. Dupka György

© **Kovács Elemér, 2016**
© **Intermix Kiadó, 2016**

Korrektor: **Kövy Márta**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Adattár, Könyvek)
Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-84-4
ISSN 1022-0283

Kovács Elemér

AZ IGAZSÁG MINDENK FELETT!

Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2016

MEGUNTAM, MEGUNTAM...

Meguntam, meguntam
Börtön kvartélyát,
Három krumplicskával
A bűdös létyóját.

Anyám, anyám, anyám,
Kedves Édesanyám.
Mikor engem szültél
Miért nem szültél követ?

Mikor füröszttél
Gyöngé langyos vízbe,
Füröszttél volna
Tiszta forró vízbe.

Mikor takargattál
Az én kis pólyámba,
Takargattál volna
Tüzek parazsába.

Mikor tejet adtál
Adtál volna mérget,
Hogy ne okoztam volna
A sok keserűséget.

*Varga János, Mordvinföld,
Csernuhin, 1958. március 8.*

A CSALÁD ÉS KÖRNYEZETE

– *Egy rövid bemutatkozást kérek.*

– Varga János a nevem. Születtem 1940. május 22-én, Feketeardóban, Ugocsa megyében. A mai napig is itt élek. De most kell egy kicsit helyesbítenem, tavaly február óta a feleségemmel hivatalosan tiszabecsi lakosok vagyunk, ott a Rákóczi utca 59. számú házban lakunk... Nagycsaládban nevelkedtem, hatan voltunk testvérek, ma már csak hárman élünk.

– *Hányadik a sorban?*

– Harmadik. A bátyám, Gyula '37-ben született, a nővérem, Erzsébet '38-ban, én '40-ben, Árpád öcsém '46-ban, Csaba öcsém '50-ben és Zoltán öcsém '52-ben. Édesapám kovászoói származású, ő 1906-ban született, édesanyám pedig itt, az arдай hegyen nevelkedett. Amúgy, értelmiségi családnak számítottunk. A magyar világban édesapám Feketeardóban dolgozott, a községházán, mint jegyző, anyám pedig háztartásbeli volt. A hegyen éltünk egy tágas vincellérházban, amely természetesen présház is volt egyben, állítólag körülötte tízezer tőke szőlő termett. Így, nem dicsekvésképpen, mert apámtól hallottam mindig, ha esetleg szórakoztunk, hogy vigyázzatok, anyátok ereiben kék vér folyik! Tehát anyai oldalágon voltak nemesi felmenőim.

– *És édesanyjának a lánykori neve?*

– Kovács Margit. Az ő fogantatásának, származásának történetébe egy romantikus szál szövődik. Mivelhogy én sose szégyelltem azt, és nem mástól, hanem anyámnak a szájából hallottam születésének az előzményeit: oda föl jártak annak idején nagyapámhoz a környékbeli uraságok kártyázni. Ennek a társaságnak a tagja volt a csepei Fogarasi Miklós földbirtokos. A románc létrejött... A lényeg: ennek a Fogarasi Miklós földbirtokosnak a lánya az én anyám. Törvényesítve nem volt, de a rokonságot tudom, hogy tartották. Akkor én még azt nem tudtam, de majd, mikor már felnőttem, anyu elmondta, hogy volt, mint volt.

Tegyük hozzá mindehhez, a Fogarasi kisasszonyok vasárnaponként ide jártak Ardóba a katolikus templomba, és így alkalomadtán mindig bejöttek hozzánk. Ezt sose értettem, de ugyanakkor minden évben húsvétra nekünk el kellett menni őket meglocsolni. És mikor anyu meghalt, akkor a lányom razziát csinált fent a padon, szétnézett a régi iratok között és megtalált egy csomó biztosítási kötvényt. A Fogarasi Miklós biztosította mindig anyámat.

– *És a Fogarasi-kúria, az hol van?*

– A Fogarasi-kúria, az ősi kúria az Farkasfálván van. Az mostan tájmúzeum. De ennek, az én nagyapámnak a kúriája, a villája az itt volt Csepében. Sokáig ott működött a Csepei Általános Iskola. Hát aztán, ugye, mint minden történelmi jelentőségű épületet, lebontották, és most az iskola van a helyén. Tehát nem találtak más helyet az iskolának, csak a Fogarasi-kúriát kellett lebontani.

– *És a másik ági nagyszülők?*

– A másik ági nagyszülőkről csak annyit tudok: apu Kovászóban született és a '30-as években a szülők kimentek Amerikába a Sándor és az István fiukkal, apu pedig itt maradt, mert akkor a nagyszülősi faipari-fémipariban tanult. Mint említettem, apu itt is maradt. És amikor a többiek áthajóztak az Újvilágba, akkor apu elment Fancsikára valami rokonokhoz. Valamikor jártam náluk, de már elfelejtettem a nevüket. Meg aztán apuval voltam néhányszor Beregszászban, ott is valami Mária nénnémnél, a rokonnál. De így az apai ágról, annyit tudok, hogy a rokonság egy része Fancsikán élt. Még azt is tudom, hogy az '50-es években apám írogatott Amerikába a testvéreinek. Mindjárt megmondom, miért tudom. Apu a levelet elküldte és mindig visszajött a térítvevény, hogy a címzett a levelet megkapta. De válasz nem jött sosem. Állítólag ott apám örökölt egy lakást. Állítólag a szülei mondták, hogy az apámé ez, ez meg a másik testvére lesz, tehát így történt volna az öröklés... Az az igazság, hogy a kintiek nem jól viszonyultak itthonmaradt testvérükhöz, na mindegy, tehát a levelet megkapták, de válasz sosem jött. Aztán apu ezt a levélküldözgetést egy idő után abbahagyta.

– *Jegyzőként a szovjet hatalom megalakulásakor nem történt baja a papának?*

– Erről annyit tudok mondani, ez is érdekes, hogy 1944 őszén – erre emlékszem pozitívan – a hegyen laktunk és apu is összehalkolta anyuval a hátizsákot, meg emlékszem, hogy felvette a lehúzó sapkát, nem

usánka volt, hanem az a régi fülvédős sapka, és apu is lejött a hegyről, hogy hívták a községházára, ahol a háromnapos munkára jelentkezőknek volt a gyülekezőhelye. Aztán másnap hazajött... Én később, már mikor felnőttem, rá is kérdeztem, mert itt az aradi magyarság mondta, hogy ej, a Vargát nem vitték el. Hát az igazság az, hogy nemcsak apu nem vitték el, szerencsére másokat sem. De ez avval volt kapcsolatban, amúgy ez tudva lévő dolog, hogy a legtöbb településen, amikor bejöttek a szovjetek, akkor a kevésbé iskolázott emberek kerültek a vezetésbe. Hát ugyanígy történt ez Feketeardóban is. Amúgy egy Lóga nevezetű lett az új bíró.

– *Tehát a frissen kinevezett bíró, nem a megválasztott.*

– Persze, persze. És apu azért nem vitték el, mert otthagyták, hogy az iratokat rendben tartsa, rendezgesse.

– *Igen, meg hát ő képen volt, őt ismerték...*

– Igen. Meg azért, mert a többiek valójában nem tudtak írni, írástudatlanok voltak. Csak ezért maradhatott édesapám. És még ehhez, már a magam részéről fűzöm hozzá, mivel hogy Feketeardó vegyes lakosságú község, és apu nem viselkedett rosszul a ruszinokkal. Mert ha valakit megsértett volna valaha is, akkor ő, akkor eridj csak elfele, Varga...

FEKETEARDÓ GYORSAN FOGYÓ MAGYARSÁGA

– *Amúgy a lakosság összetétele hogy alakult, és benne miként változott a nemzetiségek aránya? Amikor bejöttek a szovjetek, mi volt a helyzet, s aztán mi történt?*

– Az 1939-es népszámlálás alapján Feketeardóban a lakosság 70%-a vallotta anyanyelvének a magyart. Tekintettel arra, hogy görögkatolikusok voltak – de hát a mai napig is vannak –, otthon magyarul beszélnek, tehát az anyanyelvükön az ilyen családokban. Ilyenek a Dankaiak, az Egressyk.

– *És mennyi volt a lakosság száma?*

– Kétezer kétszáz '39-ben.

– *Na és akkor ez az idők folyamán hogy változott?*

– Aztán a lakosságnak a száma felduzzadt a kilencvenes évek elejéig 2700-ra, majdnem háromezren lettünk.

– *És az arányok hogy alakultak?*
– Akkor már az asszimiláció javarészt megtörtént, rohamosan csökkent a magyarok aránya.

– *Tehát akkor mondjuk ki: a '89-es népszámlálás adatait és a mostani arányokat még össze lehet hasonlítani...*

– Én nem is a népszámlálás adatokból indulok ki, hanem a magyar iskolának az állapotát nézem. 1947-től '81-ig külön volt magyar tannyelvű általános iskola. Mikor a '72-es években megnyitották a középiskolát, akkor a középiskola magyar osztályai már az ukrán tannyelvű középiskolához tartoztak. A kívülálló számára mindez felfoghatatlan... És akkor, amikor felépítették az új iskolát, '81-ben, végleg egy igazgatóság alá kerültünk. De még akkor is léteztünk. Hát most már aztán a magyar tannyelvű iskola Feketeardóban haldoklik. És ennek az áldozatai lettek az én unokáim is, sajnos. A két unokáról: amikor a lányom Nagypaládra férjhez ment, egy ideig ingázott. A gyerekek itt nőttek fel, itt jártak óvodába. Kamilla, a nagyobbik unokám, mikor eljött az ideje, hatéves lett, elment az iskolába, az első osztályba, magyar tannyelvűbe. Kamilla és öt cigánygyerek. Akkor két év múlva eljött a sora Bencének menni iskolába, akkor ő lett volna, ő egyedül és hat cigány. Erre a szülők meggondolták és elvitték Paládra. Úgyhogy a lányom tovább ingázott, és most ebben a tanévben munka adódott Paládon, így elment, úgyhogy már mi, a nagyszülők maradtunk csak itt. De a magyar iskola nagyon siralmas állapotban van...

– *És akkor a nemzetiségek aránya Feketeardóban? Megvan-e még a község háromezer lakója?*

– Nincs, 2300-2200 most az itteni lakosok száma.

– *Tehát a 3000-ról lement 2300-ra.*

– Igen, a két árvíz között – 1998 őszén meg 2001 tavaszán – a közelben folyó Tisza kilépett a medréből és óriási pusztítást végzett. Meg úgy mondom, hogy ez a folyamat még inkább felgyorsult Ukrajna függetlenségének éveitől. Nagy szívfájdalmam, az itteni magyarság elvész, sajnos elvész.

– *Tehát Feketeardó magyar lakóinak száma a korábbi 70%-ról lement...*

– Jajajj, 15%-ra!

AZ ESZMÉLÉS ÉVEI

– *No, visszatérünk akkor az iskolás évekre. Vagyis az eszmélés éveire. Hogy mi kárpátjai magyarok vagyunk – gyerekkoromból én is emlékszem rá –, ezt úgy meg kellett fogalmazni, és a szülőknek számos kérdést tettünk fel ezzel kapcsolatban, például azt, hogy ha egyszer magyarok vagyunk, akkor miért nem élünk Magyarországon, ami itt terül el, nem messze a szögesdrót túloldalán... Hogy eszmélt Varga János?*

– Az az igazság, hogy én olyan családban nevelkedtem, amelyikben anyám is, apám is, de különösen apám nagy magyar volt. Mikor ugye a szovjetek ide bejöttek '44 őszén, én '47-ben mentem volna első osztályba...

– *Tehát '40-ben született. Akkor feltehetőleg '44 őszéről már vannak emlékei.*

– Vannak. Még emlékszem az utolsó Szent József-napi országos vásárra. Tudniillik, Feketeardó az első világháborúig mezővárosi státusszal rendelkezett.

– *Akárcsak Mezőkaszony meg Nagyberg.*

– Igen, tehát vásár a régi világban, a cseh világban, meg újra a magyar világban csak Nagyszőlősen volt és Feketeardóban.

– *Mármint itt a környéken.*

– Pontosabban a Nagyszőlősi járásban, Ugocsa megyében.

– *Értjük. Persze, a vásártartási jog az mindenkor nagyon fontos volt.*

– Abból indulok ki, hogy mikor már vásár volt, az már egy adottság volt. Hogy is mondják azt...

– *Tehát adóbevétel, valami jövedelem, illeték volt belőle...*

– Igen, persze. Na, és itt volt ugye a vásár és volt disznóvásár is külön.

– *Az ősszel szokott lenni, legalább is Mezőkaszonyban, emlékszem a régi öregek mesélték.*

– Igen, és a nagyvásár az a vasúton túl volt balra egy hatalmas mezőn, ahogy megyünk Gyulára.

– *Ez a Szent József-napi vásár, a márciusi vásár?*

– Igen. De amúgy minden hónapban vásár volt itt. De egyszer egy évben, Szent József napjára országos vásár volt itt, úgyhogy még Bácskából is érkeztek ide kereskedők, munkáikat árusító mesteremberek. Emlékszem, hogy forgott a ringlispil, piros papírszemüveget árultak... Na és akkor én 1947-ben mentem volna első osztályba, és apámat nagyon agitálták, hogy hát János, mi lesz a gyerekeddel magyar iskolában?... És

apu azt mondta, hogy a magyar csak járjon magyar iskolába. Úgyhogy, mi hatan voltunk testvérek, mind a hat Varga gyerek magyar tannyelvű középiskolát végzett.

– *Gondolom, itt még nem tudták akkor befejezni a tanulmányaikat?*

– Nem, persze, hogy nem. Hét osztályt befejeztük itt, és – ez is érdekes volt – Gyula meg a Babi elmentek az ukrán tannyelvű iskolába, mert megyeszerte szinte nem volt magyar tannyelvű középiskola. Tehát 1954-ben, amikor én befejeztem a 7. osztályt, apu és egy Jámvári Bözsi néni nevű asszonyka kérvényezték a magyar tannyelvű középiskola megnyitását. Hát bármi rosszul hangzik, vagy mit tudom én, megengedték, engedélyt kapott a község rá. Csak nem volt hely, épület. És így került az iskola Péterfalvára. Meg Nagyszőlösön is megnyílt a középiskola. És akkor apu úgy döntött, hogy Nagyszőlösre ad be engemet, és innen akkor a faluból elmentünk öten az egykori ugocsai megyeszékhelyre tanulni.

– *Abból az osztályból, amelyikbe itt járt?*

– Nem, abból az osztályból csak én egyedül mentem tovább tanulni. Meg, ugye, akik hamarabb végezték el az általános iskolát. Mint említettük, addig itt a környéken, de egész Kárpátalján magyar tannyelvű középiskola nem volt. '54-ben végre Nagyszőlösön megnyílt a középiskola. Akkor többen jöttek a falumból, például Seres Jolán, aki '39-es születésű, Paládi Ica, ő 38-as születésű, Suber Etus, ő 39-es születésű, Veres Margit, ő '39-es születésű és a bátyám, aki '37-es születésű volt már. Na, hát akkor összesen hatan. De a '40-esek közül, az én osztályomból csak én mentem tovább. Tudni kell hozzá, hogy volt ugyan kollégium, csak akkor a kollégiumba itthonról kellett vinni az élelmiszer-alapanyagot. Mondták, hogy ennyi lisztet, ennyi krumplit, ennyi sárgarépát, úgy tudtak csak főzni.

– *És hétvégén haza tudtak járni?*

AZ ALMA MATER NAGYSZŐLŐSÖN

– Hazajöttünk minden hétvégén. És akkor, amikor '54-ben megnyílt a Nagyszőlösi Magyar Tannyelvű 3. Számú Középiskola, oda rengetegen iratkoztak be, összesen 4 osztály nyílt meg: A, B, C, D. Százhuszonöt gyerekkel. Hát a tanárok zöme magyar volt. Mind tudott magyarul természetesen, de a többiek görögkatolikus, ruszin emberek

voltak. Köztük az iskola igazgatója, Bora is. Akkor a franciatanár, az is, a fizikus, Zseltvai is, de mind arany emberek voltak. Majd utána tudtam meg jóval, hogy a Zseltvai is papi ivadék, a Gebei is papi ivadék.

– *És ez a ruszin vonal a magyarokkal szimpatizáló ruszin vonal volt?*

– Abszolút. Hát például Zseltvai, aki a fizikát tanította, hát az engem nagyon kedvelt. Gebei Arzén, engem nem tanított, mert ő franciás volt én meg németes voltam. Szerette a sportot, hát utána jóval, majd amikor én Feketeardóban a sportot vezettem, azt is felajánlotta, hogy tegeződjünk. Egyszóval ezek valamennyien értelmiségi családból származó görögkatolikus papi gyerekek voltak. Köztudott, általában azokban a családokban a legtöbben magyarul beszéltek. Úgyhogy jól tudták a magyar nyelvet. Tar is, egy másik kedvenc tanárom, az is görögkatolikus volt.

– *Tehát nem volt gond, hogy a magyar identitás megerősödjön egy olyan magyar iskolában, ahol a tanárok jelentős része magyar nyelven beszélt és ruszin öntudattal rendelkezett.*

– Így igaz. A magyar tanárnő magyar nemzetiségű volt, Koflonovics Máriának hívták, majd utána Tivadarnak, az igazgatónak a felesége, Magdolna tanította a magyar nyelvet meg a magyar irodalmat. Mindketten magyar szelleműek voltak. Hát így mi magyar gyerekek nem éreztük magunkat hátrányosan megkülönböztetve. Mondjuk, lehet az is jó volt, hogy a kollégiumban az ukrán iskolásokkal együtt voltunk. De a fancsikai ukrán iskolások – meg honnan is voltak még? Na, mindegy, nem jut eszembe –, ezeknek az ukrán iskolásoknak a zöme mind magyarul beszélt. Abban a világban még így volt. Most aztán már nagyon másképpen van.

– *És az eszmélésről... Az, hogy magyarok vagyunk, de a Szovjetunióban élünk, ez Varga Jánosnál és kortársainál hogy csapódott le?*

– Úgy csapódott le, hogy mi már barátommal, Illés Józseffel ott a kollégiumban nagyon érzékenyen reagáltunk mindenféle magyar vonatkozású ügyre, még a látszólag legjelentéktelenebbre is. Mondok egy példát: volt velünk egy szlatinai illetőségű, Berszán Sándor, ő ukrán iskolába járt, majd utána zenész lett, de már ott a kollégiumban velünk hegedült. Állítólag azt mondták, hogy őket ott a falujukban üldözték. Na, mi már akkor erre felfigyeltünk, sugdolóztunk magyar dolgokról, meg szervezkedtünk. Természetesen csak úgy, pulya módra.

– *De mi volt ennek a lényege?*

– Hallottuk, hogy hány gyereknek meghalt az apja a lágerben, meg hányat nincstelenné, földönfutóvá tettek az új hatalom emberei. Sajnos az én családom is a megkárosítottak közé tartozik. 1944 folyamán, meg '45 ősze-tavasza folyamán minket a szovjet katonák négyszer kirabol-
tak. Nagyon szem előtt voltunk, mert a hegyen laktunk.

A „DICSŐSÉGES FELSZABADÍTÓK” IGAZI ARCA

– *Ezt a hegyet már korábban említettük, mondjuk már el részletesen, hogy jobban értsük. Tehát mi most itt vagyunk Feketeardóban, és hol van itt a hegy?*

– Innen 5 kilométerre van az Arдай-hegy.

– Gyula felé?

– Gyula felé.

– Ja, értem.

– De hogyha befordulunk Gyulára, jobbra Gyula, de megyünk vagy 100 métert és onnan felfelé ment az út az Arдай-hegyre.

– *És mitől volt az Arдай-hegy? A birtokosainak a jelentős része itt lakott...*

– Valóban, a szőlőhegy-tulajdonosoknak a jelentős része arдай volt. Ott, ahol a mai Gyula község elterül, az is valamikor arдай föld volt. A Gyulai-hegy az ott volt, ahol ma Aklihegy. Tehát az egész hegy, ahogy Akliba kanyarodunk, az mind Arдай-hegy volt.

– *Hadd kérdezzek már rá: ott hány hektárról lehet szó és hány feketeardói tulajdonosról?*

– Mondjuk, ilyen kistulajdonosok sokan voltak. Majdnem minden családnak voltak kalyibáik, sok volt, sok volt. Na, de voltak aztán olyan szőlőtulajdonosok, mint Mészáros Károly, a Gál család, a Peleskei Miska bácsi voltak, akik nagyobb parcellákkal rendelkeztek. Hogy pontosan hány holddal, azt nem tudom.

– *Úgy emlékszik, Vargáéknak, az önök családjának körülbelül tízezer tőke szőlője volt. Hát az szép, nagy birtok.*

– Igen. És három ház is állt ott, ahogy anyám magyarázta. Ha itt mentünk, így a hegyi úton, itt volt a mi a nagy házunk.

– *Tehát egész évben ott laktak.*

– Hogyne, ez rendes lakás volt. Két szoba, spájz, borpince.

– *Villannyal is ellátva?*

– Nem, á! Borpince, alatta a másik oldalon meg fás pince. Na, hát egy nagy ház volt és a másik oldalon meg volt ott feljebb egy másik ház, és lejjebb volt a régi vályogház. És nem messze tőlünk állt egy másik családnak a szép nagy háza. Hogy is alakult '44 őszen ennek a két családnak a sorsa? A Varga családnak és a Halmágyi családnak. Halmágyi pedig, ennek a két itt lakó hölgynek volt az édesapja, Ugocsában volt tanfelügyelő. Mint említettem, az orosz katonák minket négyszer kirabol-
tak. És 1944-ben történt mindez. Az orosz katonák a hömlői oldalról jöttek be, mert a románok átengedték őket a Tatár-szoroson. Mondom, itt, a szomszédban lakott Benkőné, és ide mentek be legelőszőr. És akkor azt mondta Matyuka néni: „Miszlo szlovászki, ott a szomszéd, Varga magyar”, hogy őket ne bántsák, mert ők szlovákok pedig nem mondott igazat. Na és az oroszok otthagyták őket és átjöttek hozzánk: tehát utol-
jára 1945 húsvét nagyszombatjára raboltak ki minket teljesen.

– *De ez a kirablás azt jelenti, hogy bejöttek a katonák és összeszedtek mindent. Élelmiszert, vagy...?*

– Igen, élelmiszert, ruhát, sonkát, mindent-mindent elvittek.

– *Jó, de a főzőedényt nem vitték el, csak élelmiszert főleg.*

– Nem, nem, a főzőedényt azt nem. Inkább az élelmiszert meg ruhá-
zatot. Anyunak is volt egy szekrény ruhája, meg apunak is. És arra Gyula irányába mentek el. És bent a házban a katonák vállukon, nyakukban a golyószóróval így köröztek, így adták ki az utasításukat szüleinknek.

– *Tehát ezek voltak az első élmények a szovjet katonákkal kapcsolatban. Ez adhatta ahhoz a lökést, hogy, amint mondta, később Illés József fel elkezdtek szervezkedni?*

– Igen, rögtön az elején az oroszok kisémmiztek minket szabályosan. És ennek még nem volt vége. 1945 májusában kizavartak a házból min-
ket, mert megérkezett a határőrség kapitánya, aki a mi házunkat szemel-
te ki a parancsnokság központjának.

– *Tehát a határőrség odaköltözött...*

– Úgy bizony. Na és itt, ahol lakott ez az imént már említett két hölgy, az egyik nagyságos asszony volt, a másik meg kisasszony. Mert férjnél volt az Irénke, a Gizike meg nem ment férjhez. Gizike befejezte a Debreceni Egyetem biológia szakát, Irénke pedig elemi iskolás tanító volt. De a szovjet érában már nem dolgoztak sehol. És őket is megkérték, hogy

menjenek át egy közeli romos kis házikóba, mert a szép nagy házuk kell a helyőrségnek. Ott is tanyáztak 1945-től 1954-ig.

– *Addig ott volt a határőrség parancsnoksága?*

– Igen, és a mi házunkban lakott a parancsnok.

– *És akkor hová mentek Vargáék?*

– Ardóba. Ardóban beköltöztünk egy zsidó házba, a Gubáséba, egy üresen álló zsidó házba. A mai napig megvan az a ház. És akkor, amikor 1947-ben Feketeardóban megnyitottak egy körzeti bíróságot, az is egy zsidó házban kapott helyet. Tulajdonosaik nem jöttek haza a koncentrációs táborokból. Akkor helyezték ide az első szovjet ítélőbírót, Szufilkánics Iván Ivánovicsot. Akkor azt mondták apunak, hogy keresen másik házat magának és a családjának, mert ez kell a bírónak.

– *És Vargáéknál hány gyerek volt akkor? Gondolom, akkor már többen voltak...*

– Akkor már hárman voltunk. '46-ban megszületett Árpád. Na, és akkor keresett apu egy másik lakást, és így akkoriban vándoroltunk elég sokáig, vagy három helyen is megfordultunk. Mert itt a másik házból meg azért kellett elmenni, mert a református parókiáról kitelepítették a református papot, és akkor annak kellett a ház, a református hitközségnek. Na mindegy, '54-ben kimentek a hegyen levő házunkból. A határőrség lejött Gyulára. Akkor már a családban volt hat gyerek. És akkor azt mondta apu anyunak, hogy menjünk fel vissza a házba. Jaj, mi lesz a gyerekekkel, hogy fognak iskolába járni?

– *Öt kilométert mondott, ugye? Meg az úttalan utak...*

– Igen, és akkor a visszaköltözés elmaradt, és lebontották azt a házat apuék és felépítették az új családi házat Feketeardóban.

– *Ez mikor történt?*

– Ezerkilencszázhatvanban.

– *És most itt vagyunk?*

– Nem, ez az én házam, a mi házunk. Csepe felé van az, amelyikről az előbb beszéltünk. Szép nagy ház, nagy porta.

– *Tehát ilyen indítatással kezdődött...*

– Igen, azzal, hogy többször kisemmiztek bennünket. És ráadásul anyu is olvasott ember volt, nagyon, de apu még ráadásul tudományos dolgokat is tudott, és mindig hallgattuk a rádiót. Például emlékszem, hogy 1955-ben, amikor a szovjet katonák kijöttek Ausztriából, azt mondja apu: na, ti már nem lesztek szovjet katonák. És apu abban reménykedett, hogy Kár-

pátalját visszacsatolják Magyarországhoz. Ugye, öt fiú volt a családukban. Ti már nem lesztek szovjet katonák, apu ezt mindig hangoztatta... Aztán közben a fiúk sorra szovjet katonák lettek. Kárpátalját meg a többi elcsatolt terület határát meg sem mozdították a nemzetközi szervek...

– *Rádiójuk mikor lett Vargáéknak?*

– Rádió az később lett, de volt a szomszédban telepes rádió. Úgy hívták a rádiót, hogy Rogyina. És oda jártunk hallgatni.

– *Hogy jártak rádiót hallgatni? Hadd értse a mai nép... Tehát nem reggel mentek át rádiót hallgatni, hanem megvolt ennek a koreográfiája.*

– Hát a szomszédba gyakran átmentünk Ilonka nénihez. Nem tudom, hogy milyen sűrűn, csak azt tudom, hogy jártunk. Tudom, hogy telepes rádiójuk volt. Szőlösön, mikor az '56-os események voltak, akkor már ott a vasútnál, Bandiéknál volt rádió, oda mentem mindig hallgatni. Ezek már az '55-ös, az 56-os, az 57-es esztendőek voltak, akkor már Szőlösön jártam iskolába. Nálunk otthon a rádió akkor jelent meg, amikor a házunkba bevezették a villanyt. Az pedig 1959 és 1960 fordulóján következett be. Akkor tömegesen jelentek meg a rádiók a községben. Telepes rádió a faluban 4-5 családnál volt.

– *Milyen rádiós emlékei vannak?*

VOLTAKÉPPEN KIK IS VAGYUNK MI, KÁRPÁTALJAI MAGYAROK?

– *Valamelyik dalban megéneklük, hogy Marcsák János segédtsízt egy nótát elénekelt, vagy egy fontosabb focimérkőzést közvetítettek...*

– Persze, főleg a focimérkőzéseket hallgattuk. Jól emlékszem a magyarok 1954-es svájci világbajnokságon való szereplésére.

– *Bizony, akkor is voltak ilyen kiemelkedő sportesemények.*

– Persze, hogy voltak. Akkor azt a rádiót a kolhozelnöknél hallgattuk, mert a fia is nagyon szerette a futballt, habár ő, a Laci gyerek nálam fiatalabb volt hat évvel, de hozzájuk jártunk. Ott mindig jót ettünk is, mert, ugye, kolhozelnök volt a papa. Akadt mindig zsíros kenyér, volt néha sült kolbász. Stéfán Laciról van szó, meg az apjáról. Az anyja az ízig-vérig magyar asszony volt és ő nagyon kedvelt bennünket. Bár ők nem feketeadóiak voltak, Nevetlenfaluból jöttek ide ideiglenesen, mikor kolhozelnök lett a papa.

– *Tehát a svájci világbajnokság, '54-ben.*
 – Igen, az Uruguay-Magyarország találkozó volt az egyik emlékezetes meccs, amit majd újrajátszottak. Utána végighallgattuk a magyar és a német válogatott közötti első meccset, amelyiken a magyarok 8:3-ra győztek. A döntőben újra összejöttek, és akkor a magyar rádió riportere csak azt hajtogatta, hogy mi vagyunk az esélyesek, elvégre 8:3-ra megvertük őket. A döntőben, ugye, tudjuk, hogy elvéreztek a magyarok. Ugye, legendák vannak, 2:0-ra vezettek a mieink és aztán 3:2-re elbukták a meccset...

– *Sokáig téma volt ez az én szüleimnél és barátaik körében is ez.*
 – Az a helyzet, hogy akkor is volt már korrupciót. Mert emlékezzünk rá, rúgott Magyarország egy érvényes gólt, amit a bíró nem adott meg. Én doppingról is hallottam, és ez azért is volt érdekes, mivel akkor még nem is tudtuk, hogy mi fán terem a dopping. Akkor már édesapámék baráti körében mondtak olyanokat, hogy a német játékosok számára mindenféle serkentő készítményeket kitaláltak. Akkor még nem is tudták ki mondani, hogy dopping, hanem valamilyen erősítő szerekről beszéltek. Úgy mondták akkor, hogy anabolitikus szerek. Ez az ajzószer latin elnevezése. Akkor még mindez nem is nagyon volt tiltva, de serkentő hatása természetesen megvolt. Még mikor én is jártam a testnevelési főiskolára, még ezeket nem tiltották. Most, ugye, már jó régóta tiltják ezeket a serkentő szereket. Na már most, abban az időben hallottuk ugye, hogy a Sebes Guszti bácsi, az edző, állítólag odament valamilyik német főmuftihoz, hogy akkor mi lesz a pénzzel? Tehát ilyenek és ehhez hasonló történetek pletyka szinten terjedtek. Hogy azért bukták el, mert egyeseket megvesztegettek, meg hogy nem kellett volna Puskást sérülten beengedni... Szóval, voltak ilyen viták, amikről a rádióban is hallottunk. Sokáig és rengetegen foglalkoztak vele. Meg aztán voltak erről szóló könyvek. Meg is van nekem közülük néhány.

– *Na és akkor magyar futballcsapatnak mikor kezdett el szurkolni, János? A mi korosztályunk tagjainak többsége ugyanis drukolt valamelyik magyarországi klubcsapatnak...*

– Én úgy '57-től a Fradinak szurkoltam egészen sokáig. Most, amióta tele van a csapat rengeteg idegenlégióssal, már nem szurkolok. Szinte azt mondhatnám, hogy a magyar válogatottnak sem szurkolok, mert nem látok bennük kellő életet. Azt a tüzet, hogy végig játszani kell. Nem az, hogy kikacsingatni... Szóval, nem és nem! Sajnos Puskásék, Alberték,

na még ide sorolhatnám Nyilasit, Töröcsiket – utánuk már nincs igazi magyar futball. Talán most mintha valami elkezdődött volna...

– *Egy kicsit visszakanyarodva: hogy nézett ki az osztály: a nagyszülősi osztályban hányan voltak? És hány fiú volt? Talán ez is fontos.*

– Mint ahogy korábban említettem, 1954. szeptember 1-jén megnyílt a Nagyszülősi 3-as Számú Magyar Tannyelvű Középiskola, ahol 125 gyerek tanult. Én a B osztályba jártam. De ehhez érdekes módon hozzá kell, hogy tegyem, hogy 1957-ben, amikor befejeztük a középiskolát, akkor már csak A és B osztály volt és csupán 56 gyerek. Ez nem véletlenül alakult így. Tehát hogyha az illető városi gyerek volt, és nem ment neki a tanulás, akkor az igazgató behívta a szülőt, és azt mondta, hogy a maga gyerekéből tanult ember nem lesz, de jó mester még lehet belőle. Ha a szülő ezt megértette, akkor elvitte csemetéjét egy megfelelő tanintézménybe...

– *És hova vitte el? Volt, ahol a gyerkőc kitanulhatott valamilyen mesterséget? Volt szakmunkásképzés?*

– Lehetett, persze többnyire maszek alapon mesterséget tanulni. Sok olyan ismerősöm volt, aki ezt az utat választotta. Mindjárt el is mondok egyet.

– *Aki középiskolát végzett abban az időben, annak bizony komoly továbbtanulási terve volt. Felső iskolában gondolkodtak, ugye, a szülők is, meg a gyerekek is?*

– Igen, magától értetődő, hogy továbbtanulásról volt szó. Mert aztán a későbbi időkben – ez egy zárójeles megjegyzés –, amikor kötelezővé tették a középiskolát, akkor már az egy teljesen más tészta volt, az érettségi presztízse erőteljesen lecsökkent. El kell, hogy mondjam, hogy akkortáiban, mikor még nem vonták össze a Nagyszülősi 3-as Számú Középiskolát az 5-ös számú ukrán tannyelvű középiskolával, addig a magyar iskola erős magyar iskola volt. Meg, ugye, amikor még bejártak vidékről is a jobb tanulók Patakról, Verbőcről, Salánkról. Tehát erős iskola volt.

– *Akkor mondjuk el a leglényegesebb tudnivalókat az osztályról.*

– Az osztályban mi 27-en voltunk és 24-en fejeztük be.

– *És fiúk és a lányok hányan voltak?*

– Fele-fele arányban. Itt kiemelnék egy osztálytársamat, nyugodjon békében, Szabó Kálmán. Ültem is vele egy padban. Hát az egy olyan született tehetség volt, hogy a matematikát jobban tudta, mint a matematika tanár, aki az osztályfőnökünk volt. Majd aztán utóbb ő is matema-

tika tanár lett, csak hát sajnos nem becsülte meg magát. Igazgató is volt Újlakon. Megszerette az alkoholt, és így hamar lecsúszott. Pedig igen tehetséges volt. Hát a mi osztályunkból igen sokan továbbtanultak. Én mindig ezzel érvelek, és ezzel demonstrálom, hogy csakis anyanyelven kell tanulni, mert amit az anyanyelven tanulsz, azt megérted. Ha elmész ukrán tannyelvű iskolába vagy máshová, kell néhány év, amíg megtanulod a nyelvet, és akkor már elhagytad a fundamentumot, már nincs tudásalap. Tehát a mi osztályunkban 24-en végeztünk 1957-ben, még mikor nem nagyon lehetett arról beszélni, hogy ilyen oroszosítás, meg olyan oroszosítás. 17-nek lett felsőfokú végzettsége a 24-ből. Bizony, a magyar tannyelvű középiskolában!

– *Az nagyon jó arány.*

– Ezt, mikor megtartottuk az első osztálytalálkozót, szóvá is tettük, hogy lám, lássatok csodát! Tehát nem az a lényeg, hogy milyen tannyelvű iskolát végzel, hanem az, hogy hogyan viszonyulsz a tanuláshoz, és magától értetődik, hogy minden világban az ország nyelvét tudni kell.

– *Ekkor az osztályban a fiúk drukkoltak-e valamilyen magyarországi klubcsapatnak? Divat volt már?*

– Hát, azt nem tudom... Nem, nem volt még divatban, nem beszélünk róla. Csak tudom, hogy amikor voltak az iskolai versenyek a járásban, akkor kosárlabdában is, a futballban is mindig a magyar iskola végzett az első helyen. Még ilyen emlékem is van, hogy amikor összekevertünk a szülőfalum iskolai csapatával, a döntőben 102:0-ra megvertük kosárlabdában őket. Ilyen emlékem van. 102:0, az nem akármilyen!

– *Na és akkor hogy magyarázták meg az ifjú Varga Jánosnak és mikor, hogy mi ugyan magyarok vagyunk, de itt élünk a Szovjetunióban? Emlékszik ilyen beszélgetésre?*

– Nem mondhatnám. Én csak apámtól hallottam ilyeneket. Na, apu, ő aztán nem szerette, ez tény és való, a Szovjetuniót.

– *Bár megúsza a lágert. És a családból megúszták mindannyian Donbászt is ezek szerint? Nem volt olyan korosztály, akiket elvittek?*

– Megúsza, igen, nem bántották. Nem volt olyan korosztály. Donbászra a Fezeoba '48-'49-ben vitték a '30-'32-es születésűeket. Na, de ugye, az első menetben, a háború utáni első években nem vitték a katonaköteles magyar férfiakat katonának, mivel, úgymond, féltek a kezükbe fegyvert adni. Tehát a 1927-1931-es évjáratúakat egyszer nem vitték bakának, és akkor ott fent eldöntötték, hogy a '32-es születésűe-

ket viszik, és akkor besorozták mind a három korosztályt. Akkor sokan elmentek katonának. De vissza is jöttek. Mind visszajött, aki szolgált.

– *És egy másik szomorú történet: Donbászra, az ottani szénbányákba hurcolt magyar fiatalokra gondolok. Feketeardóban akkoriban ez hogy zajlott le?*

– Vittek el Donbászra Feketeardóból is fiatalokat, de nem sokat, ez itt nem volt jellemző. Magyar férfiakat hármat tudok, akik elbújtak. Kibújtak alóla, évekig nem mutatkoztak. Többek között nemrégien temettük el Vince Lajost, aki '29-es születésű volt.

– *És sikerült hosszú hónapokra eltűnni a hatóság szeme elől? Ez nagymértékű szolidaritásra meg kiváló szervezetségre vall. Azért mondom, mert a mi falunkban az egyik rokonunknak három évig bujkálnia kellett.*

– Emlékszem, hogy a Lajost nagyon keresték, mert derék ember volt, és később mondták, hogy a házukban valami gödröt ástak és csak éjszaka jött elő, akkor is csak rövid időre. Ki tudja az ilyet! Beszéltek az emberek sokfélét. Na erről én annyit tudok, hogy sokáig bujkáltak. És voltak olyan ruszin fiúk is, akik onnan elsöktek, de mikor hazajöttek, nem bántották őket. Elsöktek onnan, a Fezeoból, mert úgy hívták a bányásziskolát.

– *Igen, azt az iskolát, ahol a bányászmunkára képezték ki őket.*

– Többször beszélünk a különböző nemzetiségek egymás mellett éléséről. Feketeardóban nem jellemző, abszolút nem jellemző a nemzeti torzszalkodás. Hogyha volt a ruszinok közt olyan, aki nem szimpatizált a magyarokkal, ugyanúgy volt a magyarok között is hasonszőrű. De nem ez volt a jellemző. Nem volt viszálykodás. Amikor együtt utaztak a buszon a városba, nem tettek a másokra megjegyzéseket.

– *És előfordultak vegyes házasságok, ugye, már akkor is...*

SZÓRVÁNYOSODUNK

– A vegyes házasságok Ukrajna függetlensége után váltak gyakoribbá. Amit a vegyes házasságok egyes emberekből kihoznak, az egyrészt hajmeresztő, másrészt tragikus. Egy gyulai – szintiszta magyar falu – eljön ide férjhez és megtagadja magyarságát. Eljön ide, és mondom neki, hogy te, Maris, hát te magyar asszony vagy. Mire a válasz: én ukrán asszonynak jöttem Ardóba.

– *Mikor történt ez az eset?*

– Nem is olyan régen, ezekben az években, ez alatt a huszonnégy év alatt.

– *Tehát ide jött egy fiatalasszony férjhez, Gyuláról, egy szintiszta magyar faluból, valamennyire már beszél ukránul és...*

– Addig nem beszélt, már itt kezdett megtanulni.

– *És akkor első dolga az volt, hogy meg se tanul ukránul és már mondja, hogy ő...*

– Igen. A gyerekeket is pravoszláv templomba keresztelték, ukrán iskolába adták.

– *Tehát tudatosan átáll egy másik kultúrába.*

– Hát, nem hiszem, hogy annyira tudatos lenne mindez...

– *De ha így mondja ki, hogy én ukrán asszonynak jöttem.*

– Nekem több ilyen példám is van. Ahány gyulai ide vegyes házasságba jött, és most az elmúlt években elég sokan, azok a magyarság számára elvesztek. Vége. Többnyire nagycsaládosokká válnak, azt képzelje el. És a gyerekek mind mennek az ukrán osztályba. Ilyenek az Orosziak, ilyenek a Zsendejek, ilyenek a Sápik. Ezek gyulai nevek. Ezek a leggyakoribb gyulai vezetékevek.

– *És ha a férfi jön ide?*

– Ugyanaz megismétlődik. Például Oroszi Károly eljött ide, elvett egy ruszin nőt, hat gyerekük született, mind a hat ukrán iskolába ment. És azok már elvesztek a magyarság számára. Már azok is megnősültek, ukrán nemzetiségűekhez mentek férjhez, illetve ukrán nőt vettek el, szóval vége. És ez mindinkább tömegessé kezd válni. Én Feketeardónak nem adok húsz évet, és igazi magyarokat itt már nem találász.

– *Azért most tanúi vagyunk valami megújulásnak, úgy hallom, az elemi iskolába most többen iratkoztak be, mint a korábbi években.*

– Hát az még megvan. Megnyílt idén is az első osztály, két magyar és hét cigány gyerek jár oda. Tehát a cigányok még fenntartják a magyar iskolát.

– *A községben továbbra is középiskola működik?*

– Igen, középiskolánk van. Még középiskola. De a 10-11.osztályt többnyire a gyulaiak végzik. Azok ide jönnek mind. De, ugye, most még a cigány gyerek eljár negyedikig, az ötödikbe már csak hézagosan. Tehát nincs nagy perspektívánk, legalábbis én nem látok. És sajnálatos módon a katolikus templomban is kevés a hívő, és a reformátusban is ugyanez

a helyzet. Az előbbieken beszéltünk a nemzeti tudatról... Itt például a reformátusok inkább azt mondják, hogy ők reformátusok. Tehát nem annyira a nemzetiségüket domborítják ki. Hát egy néhány ember van köztük, aki másképpen gondolkodik. Itt van például egy református magyar asszony, a Deák Juci. Annak az anyja is, az apja is magyar érzelmű volt, ők is mind magyar iskolába jártak, és gyerekeiket is magyar iskolába adták. A Juci az minden alkalmat megragadott, hogy kimutassa, hogy ő magyar. Peleskei Irén néni ugyancsak kimutatta, hogy ő magyar.

– *És hogy mutatta ki?*

– A gyerekekkel gyakran beszélt a magyar történelemről. Például Peleskei Irén, az egy olyan értelmes asszonyka volt, és magyarázta, hogy a magyarságnak milyen dicső múltja van, hogy a magyarok mennyire tehetségesek. Tehát oktatta, csepegtette a gyerekekbe a magyar öntudatot. Egy egyszerű ember volt, de szerette a történelmet, különösen a magyart.

– *Tehát magyar történelmi példákkal kell az ifjú nemzedéket nevelni...*

– Persze, persze. És itt van például a Peleskei Jenő esete. Nagy magyar volt, állítólag verseket is szerkesztett. A múltkor aztán megkérdeztem tőle: hát miért adta ukrán iskolába a gyerekeiket, hát te magyar ember voltál? Mert a Ljuba, a feleségem akarta, hogy ukránba menjenek. Na, most mi lett a gyerekekből? Semmi, mondom neki. Tehát a soron következő nemzedék nem vonja le a konzekvenciát. Lám, apu sem vitte semmire.

– *Néhányan azért mostanában mintha levonták volna. Én magam sem hittem el, hogy ez a folyamat megfordul, hogy az az apa, aki korábban ukrán iskolába járt, most a gyerekét már magyar iskolába adja...*

MAGYARNAK LENNI...

– Hát egy pár pozitív példa azért van itt, Ardóban is. De egyelőre csak néhány. Például ott van egy volt tanítványom, a Jámvári Jenő. Az ő szülei őt és a testvérét ukrán iskolába járatták. Amikor Natika meg a Jenő összeházasodott, a felcseperedő gyerekeiket sorra magyar iskolába írtatták. Tehát ők megértették, hogy mi a helyes út. Habár a Jenőnek két diplomája is van. Mert a munkácsi mezőgazdasági technikumot is befejezte, meg a Lembergi Mezőgazdasági Főiskolát is. Na, de nem is ez a leglényegesebb. Van nekem egy Feketeardóra vonatkozó, több mint fél évszázadot felölelő

döbbenetes statisztikám: azoknak a magyar gyerekeknek, akik ukrán tannyelvű iskolát végeztek, egynek sincs felsőfokú végzettsége.

– *Hány gyerekről lehet itt szó? Kétszázról?*

– Nem, annyi nincs. De vagy ötvenről szó lehet. És van egy olyan statisztikám is, hogy azok a magyar gyerekek, akik magyar tannyelvű iskolát végeztek, sokan valamilyen felsőfokú iskolát is elvégeztek. Bizony sokan. És nem csupán olyanok, akik értelmiségi családból származtak, mint mondjuk a Bacsfi fiúk, az apjuk, az anyjuk tanító volt. Ez majdhogynem magától értetődik. Vagy vesszük a Veszprémit, az is ugyanúgy értelmiségi családból jött. De itt van Balogh Elemérnek a négy gyereke, egyszerű munkáscsaládról van szó, mind a négynek felsőfokú végzettsége van.

– *Tehát van sok példa, hogy magyar iskola után valakik jelentős karriert futottak be.*

– Akad bizony ilyen példa jó néhány. A Riskó fiúk két diplomával rendelkeznek. Riskó Marinak szintén két diplomája van. Technikumot végzett és főiskolát is végzett. Magyar tannyelvű iskolával. Úgyhogy lehet boldogulni a magyar iskolával. Tanulni kell, tudni kell, ez az igazság. Még itt jártam Feketeardóban iskolába, és volt egy földrajz és német tanárunk, emellett ő tanította a testnevelést is, elég jó futballista volt ő, de szeretett inni. És mindig a reggeli tornát én vezettem le, hatodik osztályos koromtól kezdve. És volt olyan eset, hogy kihívott az óráról, természetesen más óráról, és levezettette velem a tornaórát. És ő meg elment borozni. Mindig is mondtam, hogy én éppen olyan testnevelő tanár lennék diploma nélkül is, mint így, diplomával. Mert én azt már gyerekkorom óta csináltam. És ezért mondom, hogy a Mucsicska tanár úr szinte belém szuggerálta a testneveléshez való viszonyulásomat. Habár én mindig szerettem a gyerekekkel foglalkozni. Régen is kimentünk a pallóra, aztán rugdostuk a rongylabdát. Nem úgy volt, mint most, az elegáns, könnyű bőrlabdát, hanem a rongylabdát rugdostunk. A lábujjunk mindig véres volt, mert ha nem találtuk el a rongylabdát, akkor belerúgtunk a földbe. Hát ilyenek a gyerekkori élmények.

– *Beregszász régóta a kárpátjai magyar szellemi élet központja. Beregszászi élmények vannak a gyerekkorból?*

– Nincsenek.

– *De Nagyszőlős még magyar városnak tűnt az '50-es években?*

– Nem, sajnos nem. Mert ha jól mondom a nevet, Fényes Elek 1851-es lexikonja szerint Szőlős orosz-magyar város. Feketeardó úgyszintén.

Orosz-magyar falu. Ellenben Tekeháza színmagyar volt akkor. És most kell megnézni, hogy mi van ott. Elenyésző számban élnek ott magyarok.

– *És mi az oka annak, hogy Tekeháza sokkal hamarabb elukránosodott?*

– Én csak abban látom, hogy az emberek gerinctelenek. A magyar nemzet egy részének a gerinctelensége mindennek az oka.

– *Az is sokat számított, hogy a szovjet érában milyen vezetőket ültettek a nyakukra...*

– Hát, itt is akadtak a magyarsággal nem szimpatizáló vezetők, itt is akartak már régebben magyar osztályokat bezárni, osztályokat nem megnyitni. Voltak már régebben, voltak előttem is bátor emberek, köztük említhetném az édesapámat is, ő is sokat tett az itteni magyarság érdekében. Meg köztük említhetném Jánvári Juci nénit, meg a fiatalok közül Domokos Júliát, Seres Magdolnát.

– *Tehát az egyszerű emberek kiállása is nagyon sokat jelent.*

– Igen. A többiek, a kevésbé gerincesek hagyták magukat befolyásolni, hogy majd a gyerekeknek ilyen jó lesz, meg olyan jó lesz. Hát ilyen regényekkel, mesékkel áltattak minden magyar szülőt, ez az igazság. Volt, aki ezt elhitte és odaadta a gyerekét. Mint ahogyan már említettük az előbb is, a legtöbbet rontanak a vegyes házasságok. És elmondható ez Nagyszőlősről is. Beregszász, ha már azt kérdezed, úgy tudom, sajnos ott is a magyarság már kisebbségben van.

– *Ezt csak azért mertem mondani, mert volt olyan barátom, aki azt mondta, hogy ifjúkorában, ha feltöltődni akart magyar identitással, akkor Beregszászba jött el az itteni rokonokhoz egy hétvégére. Nem hallott effélet?*

– Nem. Hát azért, ha Beregszászt összehasonlítjuk Nagyszőlőssel a forradalom heteiben, azért Nagyszőlősen voltak, akiknek nem tetszettek azok az események, amelyek Magyarországon történtek. Beregszászban nem voltak olyanok, akiket perbe fogtak volna. Habár most már jelentkeznek. De akkor nem voltak. Voltak a kaszonyi ifjak, a gálócsiak. Na de azok is más utat választottak. Szerintem a mezőkaszonyi csoport és a nagyszőlősi csoport játszotta a legjelentősebb szerepet. Utána már hallottam, hogy itt is, ott is mozgolódtak... Nemrég tudtam meg, hogy a mezőkaszonyi csoport tagjai közül már csak Szécsi János él.

– *A magyarországi újságok, folyóiratok olvasása, ez is fontos dolog volt.*

– Hogy szovjetek lettünk, apu az első perctől íratta a Kárpáti Igaz Szót. Az járt nekünk. Az egyetlen megyei magyar nyelvű lap. És a járásit is mindig előfizettük. Ez olyan volt, amilyen, de magyar sajtónak számított. És akkor,

ha jól emlékszem, az 50-es évek vége felé, meg lehetett rendelni az Ország-Világot, az Ezerkest, na hát ezeket apu járatta. Amikor már önálló családot alapítottam, akkor nálunk hosszú éveken keresztül, míg lehetett, egészen a nagy felfordulásig, a 91-92-es „eufóriáig”, idéző jelben, nekem rendszeresen járt az Ország-Világ, a Nők Lapja, az Ezerkестer, a Magyar Nemzet, a Népsport, a Fürge Ujjak, a Szabad Föld. Mármost az én családomnak. Ezért kaptam néhányszor olyan megjegyzést – nem a pedagógus kollégáktól, hanem inkább az igazgatóság részéről –, hogy többet olvasod a magyar sajtót, mint a szovjet sajtót. És akkor mondtam a főnökömnek, igazgató elvtárs, nézze meg, Izvesztija, Pravda, Szovjetszkij Szport, Szportivna Hazeta, tehát azokból is volt épp elég. Úgyhogy éveken keresztül ki voltam téve a járási újságban, hogy nekem tizenhét folyóirat járt. És egyetlen újság, egyetlen szám nem vészett el, mint ahogy most sem dobok ki egyet sem. Még Moszkvából is rendeltem szakkönyveket, különböző broszúrákat.

– *Gyerekkori olvasmányélmények? Mire emlékszik?*

– Sokat olvastam, de nekem leginkább a Nagy indián könyv tetszett, James Fenimore Cooper a könyv szerzője. A Vadölő, Bőrhárisnya, a Préri és a többiek...

– *Hogyne, hát ismerjük.*

– Na, hát arra emlékszem gyerekkoromból, az tetszett. Emellett sokat olvastam Petőfit, Arany Jánost, magyarul is olvastam sokat, később oroszul is. Nem ukránul, oroszul. Moziba is jártunk rendszeresen.

– *A moziban magyar filmeket vetítettek akkoriban? Emlékszik ilyesmire?*

– Hogyne, jaj, annyi magyar filmet vetítettek itt! A szovjet érában, úgy értem. Mikor már enyhült a magyarokkal szemben a bizalmatlanság a hatalom részéről.

– *Tehát a 70-es-80-as években...*

– Még hamarabb is, már a '60-as években is. 1960-tól a kárpátaljai filmszínházakban már vetítették a magyar filmeket. Én a következőkre emlékszem nagy hirtelen: Különös házasság, A Noszty fiú esete Tóth Marival, És mégis mozog a Föld. Sok filmet láttam magyar nyelven. Minden alkalommal tömve volt a vetítőterem.

– *Magyar színészek nem jutottak el ide? Beregszászban nagy élmény volt például a kis Kabosnak, Kazal Lászlónak a fellépése...*

– Magyar színészek nem voltak itten, de kárpátaljai magyar színészek sokan voltak. Schober Ottó, Till Gyula. Ők sokat szerepeltek itt nálunk, a faluban.

– *Na és akkor a témát lezárva: a papa végig jegyzőként dolgozott a községházán?*

– Igen. Míg be nem jöttek a szovjetek.

– *És aztán?*

– Ő a községházán nem sokáig egzisztált. Mert csakhamar szovjetelened elemnek tekintették.

– *De miből látta el a hat gyereket?*

– Hát anyu aztán varrt, apu meg csencselt. A nagy kereskedelmi lerakaton, a malmokban megvette a lisztet és a falvakban eladta. 1950-től 58-ig számvivő volt a királyházi szovhozban. De eleinte itt dolgozott Feketeardóban, és itt sokkal jobb volt. Szerencsétlenségünkre leszerelt egy üzbég katona, ide nősült, kellett neki egy számvivői állás, és akkor aput áthelyezték Királyházára. És akkor az nem volt jó ottan. Majd mikor jött egy új igazgató, a Motornij, akkor lett ottan jó neki.

– *Utána a papa szabadúszóként dolgozott?*

– Szabadúszóként.

– *És abból meg lehetett élni?*

– Hát, megéltünk.

– *És akkor mit vásárolt? Lisztet?*

– Lisztet vitt a hegyvidéki városba, Rahóra, rajta kívül sokan folytattak ilyen tavékenységet. Úgyhogy apunak nem ismerték el a cseh és a magyar világban munkával letöltött éveit, azt mondták, le kell dolgoznia a huszonöt évet a szovjet érában. És mégsem kapott nyugdíjat. Anyu sem kapott nyugdíjat. Hiába hat gyereket szült és felnevelt. Akkor ilyen rendszer volt. Most meg a pulyacsínálásból autókat vesznek...

„DÜBÖRÖGNEK A TESTVÉRI TANKOK...”

– *Eljött 1956 októbere. Hogy emlékszik a forradalmi eseményekről szóló első hírekre?*

– Bármennyire is hihetetlen, az eseményeknek nálunk már voltak előzményei. Mert mi már a forradalom kitörése előtt is, igaz, csak ritkán, de röplapokat terjesztettünk Szőlösön. Csütörtökönként, amikor elkészítettük, akkor kivittük a piacra.

– *Honnan jött az ötlet, hogy röplapokat terjesszenek?*

– Említettem, már '54-ben, amikor összegyűltek ezek a magyar gyerekek a kollégiumban, mindenki elmesélte, hogy kinek mi történt

a családjával. Többeknek közülük a lágerben meghalt az apja vagy elhurcolták.

– *Mindenkinek volt sérelme...*

– Igen, voltak súlyos sérelmeik. Pláne azoknak, akiknek az apja nem tért vissza a gulágról. És akkor, mikor '56-ban kitört Magyarországon a forradalom, akkor mi a munkánkat megsűritettük. Mint említettem, akkor minden csütörtökön a piacon rölapokat terjesztettünk. Először kézírással készítettük ezeket. Erre a munkára kértem fel azt a két feketeardói diákot, Seres Jolánt meg a Paládi Idát, mert tudvalevő, hogy a lányoknak mindig szebb az írása, mint a férfiaké. És én vittem nekik illetve diktáltam a szöveget, ők meg írták. Este vittük ki a piacra.

– *És hogy történt a terjesztés?*

– Ragasztgattuk mindenfelé. Sima ragasztóval a falra. Hamar nagy visszhangja lett ennek a városban, természetesen mi ennek nagyon örültünk. Amikor a rölapot kiragasztgattuk, mondjuk ez egy csütörtöki napon történt, utána napokon keresztül katonák járőröztek a városban. És amikor a járőrözés abbamaradt, akkor megint ragasztottunk. Bevallom, óriási izgalommal készültünk minden ilyen akcióra, nagy örömmel leltük benne.

– *Igen, elhiszem, ez jó kis izgalmas dolog lehetett. Tehát azt mondja, hogy már a forradalom kitörése előtt volt rölap-ragasztás? Mennyi idővel előtte?*

– Jó másfél évvel előtte. Nekünk szervezetünk is volt. Esküt is tettünk. Nem mondom, hogy ideális szervezet volt, gyerekes szervezet volt.

– *Mi volt a szervezet neve?*

– Nem volt neki neve. Még emlékszem, hogy az egyik pataki fiúnak volt néhány karperece és azokon voltak különböző díszítések, és a karkötőket kiosztottuk. Kiosztottuk egymásnak. De a rölap terjesztésében többen nem vettek részt.

– *Pillanat, hányan készítették a rölapokat és hányan tudtak róla?*

– Heten csináltuk, tehát heten tudtunk róla, de csak öten terjesztettük. A két lány nem terjesztette, csak írta ezeket.

– *Könnyen rá lehetett bírni őket, hogy írják?*

– Nem volt gond. Jolánnak az apja megjárta a lágert, Icának az apja a lágerben halt meg, úgyhogy magyar szelleműek voltak nagyon.

– *És milyen szövegűek voltak a rölapok?*

– Csatolják vissza Kárpátalját Magyarországhoz! Ez volt a fő sláger. Amikor kitört a forradalom, akkor más tartalma lett a rölapoknak. A

forradalom után meg, hogy oroszok, vonuljatok ki! Meg hogy akasztatok fel a kommunistákat! Bizony, ilyen rölapokat is írtunk. Sajnos '57. március 15-én elkövettünk egy nagy hibát... Pedig én elleneztem, hogy az iskolában tegyünk ki rölapokat. A dolog mégis megtörtént. És akkor rájött a KGB, hogy itt van a fészek, innen indulnak ki a dolgok. Aztán szinte mindennapos volt a KGB-s tisztek jelenléte a magyar iskolában. Utólag tudtam meg, hogy rátelepedtek az igazgatóra, hogy teneked tudni kell, ki képes ilyesmire, és az igazgató ki is fürkészte, hogy a Dudás Pistának a keze benne van a dologban. A direktor bizony jól ráért. És akkor Pista bevallotta, hogy készített és terjesztett rölapokat. 1957. május 20-án vették fel az első jegyzőkönyvet Dudás Istvánnal, és természetes lett volna, hogy a többiek ugyanaznap vagy másnap letartóztatják. De nem. Akkor nem mondtak Pistának semmit, legalább is ő sem mondott nekünk semmit. Majd csak 1957. június 24-én tartóztattak le minket.

– *Az iskola öt tanulóját.*

– Hármat közülünk 24-én és kettőt 25-én. Úgyhogy összesen ötünket tartóztattak le. A két lányt, mint tanút hallgatták ki. És ők, mint tanúk vettek részt a bírósági tárgyaláson is. A bíróság az ügyünket 1957. augusztus 26-27-én tárgyalta. Megyei szintű zárt tárgyalás volt, úgyhogy még a szülőket sem engedték be, kint vártak a folyosón.

– *Erre hol került sor?*

– Ez Ungváron történt, ott, ahol most is van a bíróság. Csak ezt is itt még megjegyezném, hogy akkor volt egy olyan, mint egy elkerített bútor darab, rácsok nem voltak, semmi, mint látom, most már rácsok vannak. Akkor nem volt semmi. Katonák álltak és kész. A bíróság két napig ment és aztán kihirdették, kinek mi jár. Az Illés kapott hat évet, én ötöt, Milován, Kovács per négy, és a Dudás, aki elmondta az igazat, akinek eljárt a szája, ő három évet kapott. Mellesleg ő volt köztünk korban a legidősebb. Ő '38-as volt.

– *Mondjuk akkor el a neveket, és hogy hány éves volt, amikor az ítélet megszületett.*

– Na, hát kezdem: az első számú vádlott volt Illés József, 1940-ben született, másodrendű vádlott Varga János, 1940, harmadrendű vádlott Kovács Zoltán, 1940-es születésű, negyedrendű vádlott Milován Sándor, 1941, ötödrendű vádlott Dudás István, 1938. Tehát őt már úgy ítélték, mint felnőtt korút.

		Született	Kora az ítélet kihirdetésekor	Ítélet (év)
1.	Illés József	1940	17	6
2.	Varga János	1940	17	5
3.	Kovács Zoltán	1940	17	4
4.	Milován Sándor	1941	16	4
5.	Dudás István	1938	19	3

– Tehát a 18 évet betöltötte, mikor kimondták az ítéletet?

– Persze, igen. És minket, mint kiskorúakat ítélték el. Tehát a letartóztatásunk is alaposan meg volt szervezve. Mert, tudniillik, kint a folyosó ajtaja nyitva volt, ott járkáltak a gyerekek. Az utolsó vizsgánk az fizikából volt. És csak nézem én – akkor nem tulajdonítottam én ennek különösebb jelentőséget –, hogy Illés is ott van mivelünk.

– Illésnek nem kellett volna ott lennie?

– Persze, Illés az A osztály tanulója volt. És az A osztály délután vizgázott. Délelőtt a B osztály vizgázott. Mikor rám került a sor, a tanárok nem is sokat kérdeztek. De már akkor a folyosó ajtaja be volt zárva. És az igazgatóhelyettes, Bogota azt mondta, hogy Öcsi, eredj, téged ott várnak. Ott állt egy magas fiatalember, szép, hullámos haja volt, és akkor köszönt, hogy Zdráosztvujtye, zdráosztvujtye. Vasa familija, imja i otcsesztvo. Mondom: Varga Iván Ivánovics. Ő meg azt mondja: vase pravélnajaja familija, imja i otcsesztvo? Mondom neki, Varga Iván Ivánovics. Hát tíz évig úgy írtak az osztálynaplóba, a bizonyítványokba. És akkor azt mondja, vegye tudomásul, a maga neve János Jánosovics, és maga le van tartóztatva. És akkor bevitt a tanítóiba, rakjam ki, mi van a zsebemben, és akkor ott volt a zsebemben – nem is tudom, mi a fészkes fenének tettem oda – egy papírlap, a *Talpra magyar* volt ráírva. Hát ő azt nem tudta elolvasni. Nem csináltak ebből problémát, nem tudott, hát orosz ember volt. Belocerkovec nevű főhadnagy, KGB-nyomozó. Akkor beültettek a kocsiba és elvittek.

– Egyedül?

– Egyedül, egyedül. Semmiféle bilincs, semmi gumibot. Beültettek a kocsiba, elhoztak ide, haza, Ardóba, házikutatást tartottak.

– Hányan voltak?

– Hárman. Házikutatást végeztek, és ezalatt találtak a szekrényben egy piros-fehér-zöld zászlót, azt elvették és elvitték. Azt ígérték, majd később visszaadják, de nem került rá sor. Ekkor anyu azt kérdezte, hogy

mikor jön haza a fiam? Azt ígérték, hogy estére hazajövök. Hát estére hazajöttem, csak éppen nem akkor. És akkor egy éjszakát Illéssel és Dudással a szőlősi fogdában együtt töltöttünk.

KIHALLGATÁS ÉS BÖRTÖN

– Egy cellában?

– Nem, külön-külön.

– Milyen nagy egy fogda?

– Nem nagy, hanem kis cellák voltak, az csak fogda volt. Másnap délután bepakoltak minket egy autóba. És mentünk, mentünk, mentünk és majd estére megérkeztünk. És még akkor sem tudtuk, hogy Ungváron vagyunk. Csak majd utólag tudtuk meg, hogy az ungvári KGB-börtönben kipakoltak minket. Hát az is érdekes, hogy mikor bevitték, a cellában volt öt ágy és öt deszkalap rajta. Én lefeküdtem az egyikre, elpityeregtem magamat, és akkor kinyílik az ajtó, mondja a foglár, hogy Varga. Ideadták a matracot, pokrócot és egy párnát huzat nélkül. Akkor már lefeküdtem arra. El is aludtam, felriadtam, újból sírtam, és akkor megint nyílik az ajtó, beadtak két lepedőt, párnahuzatot, törölközőt. Úgyhogy abszolút ügyeltek a higiéniai szabályok betartására, és tíznaponként vittek minket fürödni. A kihallgatásra az épület felső szintjére vittek.

– Minden nap volt kihallgatás?

– Nem, nem volt minden nap. Gyakran volt, de nem minden nap. Mikor kísértek felfelé az emeletre, annyi volt az előírás, hogy a kezünket hátra kellett tenni. Bilincsről nem is hallottunk. Meg gumibot sem volt. És azt kell, hogy mondjam, hogy az én nyomozóm, nyugodjon békében, már meghalt, rendkívül emberségesen viselkedett velem. És a többiek is. Már szabadulásunk után találkoztunk, beszélgettünk együtt. Nekem például két kérdést adott fel. Azt mondja: ki kényszerített téged, hogy ezt tegyed? Mert a vádiratban ez szerepelt: szovjetellenes röplapok terjesztése. Mondom, hogy idefigyeljen, én olyan családban nevelkedtem, hogy mindig az elégedetlenséget hallottam, és azt hogy velünk az oroszok ezt csinálták, kiraboltak, kizavartak a házból, apámnak munkát nem adtak, a képzettségének megfelelő munkát nem végezhetett. És emlékszem, hogy azt válaszolta, hogy igen, én sem csináltam volna másképp. Úgyhogy egyetértett velem. Na, de a

rendszer az olyan szigorú volt, ugye. Meg egyszer azt mondta: eh, János! Jól el kellene náspángolni titeket és hazaengedni. De ilyenek a mi törvényeink. Olyan intelligens ember volt... Én nem tudok rá semmi rosszat mondani...

– *Tehát ordítózásokról, meg verésről, fenyegetésről nem volt szó?*

– Nem, nem, nem. Fenyegetés sem volt. Ott a KGB börtönében annyi könyvet olvastunk, amennyit akartunk. De, igaz, mind hazafias szellemű írók műveit: Katajev, Fagyejev, Honcsár, Solohov.

– *Hogy is van ez: a letartóztatás és az ítélethirdetés között mennyi idő telt el?*

– Két hónap. A bíróság előtti időszakban, a vizsgálati fogság idején lehetett hozni csomagot. Például Milovánnak gyakran hoztak, mert ők anyagilag jól álltak. Mondjuk ritkábban jöttek hozzám, de jöttek.

– *A szülők hogy fogadták mindezt?*

– Apám büszke volt, hogy a fia ezt cselekedte. Anyu nem. Anyu nem... És bíróság után aztán átvittek minket a nagy börtönbe. Az ungvári nagy börtönbe.

– *És ott mennyi időt töltöttek?*

– Ott mind a négyen egy cellában voltunk. Dudás István nem volt velünk. Mert mi mind a négyen kiskorúak voltunk, ő már a felnőtt rabok közé került. Onnan osztottak el minket.

– *Mennyi ideig tartották az ungvári börtönben?*

– Különböző hosszúságú időt töltöttünk itt, de január-februárban közülünk mindenkit elszállítottak.

– *Na, de mielőtt még elszállították önöket. Taktikázni, hogy mit vallunk be, mit nem vallunk be, ilyesmi fel sem merült?*

– Ilyesmiről esetünkben nem is lehetett szó. Például, hogy honnan tudta meg a KGB a rölapok terjesztését, arról is csak akkor szereztünk tudomást, mikor a szembesítés megtörtént. A szembesítés pedig akkor volt, mikor a nyomozás befejeződött. Akkor mind az ötünket bevittek egy szobába, és ott felolvasták a jegyzőkönyvet. És akkor, mikor olvasták a jegyzőkönyv alján szereplő dátumot, például Varga esetében június 24-e, Illésnél június 24-e, Milovánnál június 25, Kovács esetében szintén június 25, de már Dudásnál a dátum május 20-a volt. És akkor tudtuk meg, hogy egy hónappal hamarabb tőle már jegyzőkönyvet vettek fel... Egyébként ezt is a humanizmus egyik megnyilvánulásának tekintem, hogy hagyták, hogy befejezzük a középiskolát. Mert elvihet-

tek volna hamarabb, mert mint látjuk, tudták, hogy milyen akciókban vettünk részt.

– *Visszatérve arra a kérdésre, hogy mit vallottak be és mit nem vallottak be. Gondolom, mindent bevallottak egy idő után...*

– Hát, sok mindent csináltunk. A rölapok terjesztésén meg a piros-fehér-zöld zászló kitételén kívül nem csináltunk semmi olyan elítélendőt. Megtettük, amit egy rendes magyar gyereknek meg kellett tenni. Együtt éreztünk az elhurcoltakkal, együtt éreztünk a Magyarországon harcoló honfitársainkkal...

– *A forradalom idején gyakrabban hordták ki a rölapokat?*

– Rendszeresebben....

– *Másnaponta? Kétnaponta?*

– Úgy négynaponta.

– *És egy alkalommal, illetve összességében hány rölapot ragasztottak ki?*

– Na, igen, ezt a történetet az előbb nem fejeztem be. Tehát eleinte kézzel írták a lányok a rölapokat, de '56-ban már klisével csináltuk: ragasztottuk a falécre a betűket, és akkor úgy, azzal nyomtattuk. Ez a később minket kihallgató nyomozóknak is komoly fejtörést okozott: nagyon nem tetszett nekik, hogy honnan volt nekünk a nyomtatáshoz betűkészletünk? Hát a fiúk ellopták a nyomdából. Én pontosan máig sem tudom, hogy került hozzánk. Tény, valaki közülünk a nyomdából ellopta. És a kihallgatási jegyzőkönyvekbe úgy is volt beírva, hogy a gyanúsítottak klisével gyártották a rölapokat. Még megjegyezném itt, hogy amikor átvittek minket a nagybörtönbe, ott is a hozzánk való viszonyulás jó volt, nevelők jöttek be mindig hozzánk, néha moziba vittek, könyveket olvashattunk, amennyit akartunk. De már ott nagyon feltűnő volt, hogy magyar szerzők könyveihez is hozzájutottunk: Jókaihoz, Mikszáthoz meg a többiekhez.

– *Tehát a börtön könyvtárában voltak magyar nyelvű könyvek...*

– Igen, magyarországi kiadványok. És nem tudom pontosan, hogy közülük melyikbe, de talán az *Arany Prágába* be volt írva, hogy „Itt jártak a magyar testvérek 1956 telén”. Tehát oda hozták le őket.

– *Mint utóbb kiderült, hétszázötven-nyolcszáz embert.*

– Később már megtudtuk, hogy az összes nyugat-ukrajnai börtönt kiürítették és a Magyarországról hozott felkelőkkel töltték tele ezeket. De aztán a magyarországi forradalmárokat hamar elvitték. Mert, mond-

juk mi már nem találkoztunk senkivel. Mint említettem, minket 1957 augusztusában átvittek innen máshová.

– *A börtöncellában hárman voltak nagyon sokáig?*

– Négyen voltunk. Négyágyas volt, és mind a négyen a csapat tagjai voltunk. Hát ott az első, igencsak keserves napok elmúltával már viccelődtünk meg barchobáztunk, meg mindennel foglalkoztunk.

– *És megbánás volt-e, hogy mekkora nagy hülyeséget csináltunk?*

– Nem, nem, nem. Nem hangzott el köztünk sosem. Én nem is bántam meg. Hát miért bántam volna meg? Sőt! Büszke is vagyok rá. Mikor engem kivittek a lágerbe, hamar kiderült, hogy a rabok között én voltam a legiskolázatlanabb. Csak középiskolám volt. Ismétlem, én voltam a legiskolázatlanabb...

ISMERKEDÉS A LÁGERREL

– *Na, magyarázzuk el, hogy mit jelent ez...*

– Hát azt jelenti, hogy az akkori rabok közül – ismétlem, az akkori – mert ugye voltak régebbi rabok, ezek azok az ukránok, akik a háború alatt a németek kiszolgálói voltak – a lágerben egyszerűen gestáposoknak hívták őket –, nos, rajtuk kívül mindenki diplomával rendelkezett.

– *Visszatérve a helyi milíciákra. Tehát a második világháború során a németekkel együttműködő helyi milíciák tagjai közül sokakkal találkoztok?*

– Igen. Őket a lágerben úgy mondták: etyi gesztápcovci. És ezeknek az embereknek kivétel nélkül – bizony sokan voltak ők is ottan – mindnek 25 év szabadságvesztés, 5 év jogvesztés és 5 év száműzetés járt. Tömören a lágerzsargonban ezt úgy mondták mindig: dvádcáty pjáty, pjáty i pjáty.

– *Huszonöt plusz öt, plusz öt. Ez azt jelenti, hogy harmincöt évig, ha így marad minden, akkor haza sem térhettek.*

– Nem, hazatérhettek huszonöt év után. A jogvesztés az azt jelenti, hogy nem szavazhatott. Öt év száműzetés pedig: akkor szabadon mozoghat, de valahol a számára kijelölt helyen.

– *Aha, értem. Tehát ott tartottunk, hogy augusztusban hagyják el az ungvári börtönt...*

– A KGB börtönét. Átvittek a nagybörtönbe. És együvé kerültünk mi mind egy cellába. Az 58-as cellában voltunk mind a négyen. Na,

és ott aztán január-februárban szortíroztak el minket, hogy ki merre is megy tovább. És ott is érdekes módon, nem tudom, hogy miért, én estem pont ebbe a kategóriába bele: engem tizenegy hónapig tartottak a börtönben. Mert utána Zolitól hallottam, hogy ő hamarabb kikerült a lágerből, Milovánt hamarosan a kiskorúak zárt intézményébe vitték, Kovács a Mordva 7-esbe, Illés a Mordva 7-esbe került...

– *A Mordvin Köztársaságban található 7-es számú lágerbe.*

– Igen, ott abban az időben negyvennégy(!) politikai láger volt.

– *A Szovjetunió területén?*

– Csak a Mordvin Köztársaság területén. Szaranszk a fővárosa. Rokonnép, állítólag.

– *Persze, persze, finnugor rokonság.*

– Na, őket hamarabb átvittek. Engem meg, tudja a fene, behurcoltak mindenfelé. Én voltam tehát: az ungvári KGB börtönében, aztán az ungvári nagybörtönben, a lemergi elosztó börtönben, a dnyepropetrovszki osztályozó börtönben, a donyecki osztályozó börtönben, Harkovban és az ukrainai Harkovból aztán vittek ki Oroszországba. Voltam Moszkvában, voltam Potymában, voltam Ruzajevkában és aztán onnan kerültem ki – pontosan 11 hónapi börtönkoszt után – a lágerbe.

– *A végleges helyre? A Javasz település mellett létesített lágerbe.*

– Aztán onnan már szabadultam.

– *Teljesen más az élet a börtönben és a lágerben?*

– Persze. Tegyük hozzá, abban az időben. Most hallom, egészen más-képp van már, akkor nem úgy volt. Megítélésem szerint akkor sokkal jobb volt a lágerben, mint most. Mégpedig azért volt jobb, mert ott, ahol voltak a barakkok, ahol a rabok éltek, aludtak, hat vagy nyolc barakk volt, és ezt úgy hívták, hogy zsilájá zoná. Tehát lakott zóna. Minden barakk fajárdával össze volt kötve, úgyhogy járdán lehetett járni. Amúgy a talaj homokos volt. És ha én a hatos barakkban voltam, mehettem akár-melyik barakkba, nem volt korlátozva a mozgás a lágeren belül. Most már hallom, van ilyen korlátozás. Minden barakk külön el van kerítve, és csak ott lehet tartózkodni. Akkor, mint említettem, nem így volt, tehát az egész lakott lágert be lehetett járni. Jártuk is. Volt röplabdapálya, futballpálya, amfiteátrum volt egy nagyon nagy, és azt a helyet, ahol étkeztünk, úgy hívták, hogy klub-sztalovaja: tehát étterem és klub, mert minden hónapban egyszer jöttek hozzánk hivatásos színészek. Nagy színpad volt, még egy földim is ott szerepelt.

– *Tehát színházi előadás is volt. Gondolom, hogy hazafias előadásokat tartottak.*

– Nem jellemző, inkább klasszikus orosz darabokat adtak elő. Na már most, a lágerben, emlékszem, mert amikor épp kijutottam oda, szervezték a futballcsapatot, és én is jelentkeztem. Tudni kell ehhez, hogy már itt, Ardóban akkor játszottam, és én voltam a legfiatalabb.

– *A lágerben már a tizennyolc évet betöltötte?*

– Éppen még nem. Kiskorúnak számítottam. És akkor, emlékszem, hogy a megbeszélésen egy grúz nemzetiségű a vállamra csapva elkiáltotta magát: ha egyszer magyar, akkor futballista. Hát abban az időben, ugye, Puskásék híre ide is eljutott... Igen, úgyhogy játszottam. És a láger irányítói annyira fontosnak tartották ezeket a dolgokat: formaruhát adtak nekünk, és lágerből lágerbe vittek minket versenyezni.

– *Tehát adtak mezt, sportszerelést...*

– Mindent, mindent. És aztán persze őrizet alatt, konvoj alatt vittek minket egyik lágerből a másikba.

– *Mint az imént említette, volt belőlük negyvenhárom, akkor volt mit végigjárni.*

– Emlékszem, talán tízben voltunk. De hétben biztosan. Mert a miénk volt a 11-es, hát ha elmentünk volna 44-ig, az Isten tudja, merre kellett volna menni. Valójában egy meghatározott körzetben mozogtunk.

– *Hadd kérdezzek már rá: hány kiskorú politikai elítélt volt akkori-ban a Mordvin Köztársaság lágereiben?*

– Mondjuk a mi lágerünkben csak én voltam. A 7-es lágerben Illés volt és Kovács.

– *Hogy fogták fel a többi felnőtt rabtársak, hogy ez a Varga gyerek politikai fogoly? Értették ezt a többiek?*

– Hogyne, hát ez politikai láger volt. Ott nem bűnözők voltak. Ismétlem, ezek politikai lágerek voltak. Ott főként a politikai nézeteik, illetve ilyen indíttatásból elkövetett cselekedeteik miatt elítélt emberek voltak.

– *De azt kérdezem, hogy mennyien voltak?*

– Sokan. Több mint kétezren.

– *És többnyire mit követtek el ezek az emberek?*

– Megmondom. Például nagyon sok közülük – az elítélteknek nagyjából a fele – gestápos volt. Háborús bűnösök...

– *Tehát, akik a németekkel együttműködtek.*

– Együtt dolgoztak. Most ők tagadnak.

– *Értjük, értjük. Az UNA-UNSZO tagjai voltak ők?*

– Én csak azt tudom, hogy gestáposok voltak. Szolgálták a németeket. Na már most, nagyon sokan voltak a berijások...

– *Ja, ja, Berija! Sztálinnak a jobb keze.*

– Igen, Lavrentyij Berija.

– *A berijások, azaz a sztálini titkos rendőrség tagjai...*

– Rengeteg súlyos bűnt követtek el ezek. Sok évet kaptak érte szinte valamennyien. És a legtöbb közülük grúz származású volt, grúz nemzetiségű. Úgyhogy volt köztük vezérezredes is.

– *Tehát, amikor a 20. pártkongresszuson Hruscsov elítéli Sztálint...*

–...Igen, a személyi kultuszt. De, ugye, azelőtt már néhány évvel Hruscsov hatalomra jutott, akkorra már Lavrentyijt agyon is lőtték, azaz Beriját. És abban az időben szép csendben kinyomozták ezeket a szörnyű bűntetteket...

– *Tehát ezeket a törvénytelenégeket, amelyeket a Berija titkosrendőrségének a tagjai elkövettek.*

– Igen, főleg grúzok voltak.

– *Berija is grúz származású volt?*

– Persze, persze. Na és például én kaptam ott egyszer egy megjegyzést is. Az egyik barakkban egy idős bácsika volt a takarító, és valahogy, mintha én nem kellő illedelmességgel szóltam volna hozzá. És akkor egy másik rabtársam azt mondja, hogy kisfiú, gyere ide. Amikor odamentem hozzá, ő így folytatta: te tudod, kivel beszéltél? Hát mondom neki, hogy a takarítóval. Tudod ki volt ő korábban, civilben? Nem tudom. Ő, mondta, vezérezredesként szolgált. Na, tehát ezek voltak a berijások. És nagyon sokan ültek, biztos vagy háromszáz ember, a magyarországi eseményekért. Értsük meg jól, orosz nemzetiségűek, a magyarországi eseményekért. Ez azt jelenti, hogy a nagy Szovjetunióban '56-ban igen sokan szimpatizáltak a magyarokkal.

– *És ezt hogy fejezték ki, hogy szimpatizálnak?*

– Azt már igazából csak ők tudták. De szimpatizálásért voltak elítélve.

– *De nem mondták el, hogy rölapot terjesztettek vagy valami hasonlót?*

– Nem, ezt nem tudom, csak tudom, hogy ezért voltak elítélve. Például Patelpo Ivánnal, Kuznyecov Vologyával, Goldmánnal is ez történt. Akadt egy pár ilyen barátom, akik ezért voltak ott.

– *Ők csak elmondták, hogy mit csináltak?*

– Hát különböző gyűléseken felszólaltak, hogy a szovjetek nem helyesen csinálják, hogy beavatkoztak a magyarországi eseményekbe, tehát ők ezt elleneztek...

– *Szóval egy gyűlésen felszólaltak...*

– Egy gyűlésen, vagy valahol más nyilvános helyen.

– *Minimálisan mennyi volt elegendő, hogy egy ilyen helyen találja magát az ember? Tehát ez nem börtön...*

– Ez a Gulág. Ezeket a politikai légereket hívják, gulágnak. Oroszul ГУЛАГ: *Главное управление исправительно-трудовых лагерей*.

– *Igen, tudom. A politikai foglyok számára fenntartott, létrehozott táborok.*

– Tudniillik: Sztálin idejében igazából nem volt tisztán politikai léger. Ott gyakorlatilag mind egyben volt. Köztörvényesek és politikai foglyok együtt, mind. És akkor majd Hruscsov idejében különítették el a kettőt. Ez a lépés sokaknak nem tetszett, voltak is lágertüntetések, satöbbi. Ha jól emlékszem, 1953-ban óriási tüntetéshullám söpört végig az egész Szovjetunión. Tehát '54 óta különváltak a légerek. A politikai foglyokat az én időmben már külön tartották.

– *De még azt nem értettem meg, hogy ha csak 17 éves volt Varga János, akkor hogy kerülhetett egy ilyen légerbe? És miért nem egy fiatalokat javító-nevelő zárt intézetbe?*

– Ennek is van magyarázata. Tehát mi négyen – mert Dudás ugye már felnőtt volt, ő egyértelműen a felnőttekhez került – mi hárman, a '40-esek már a 18. életévünkben voltunk. 17 már mind elmúltunk, csak még nem töltöttük be a 18-at. Saci pedig, Milován Sándor, oda került, mert nálunk egy évvel fiatalabb volt. Dubnában töltötte a büntetését a köztörvényesek között.

– *Az pontosan mi volt? Mármint a dubnai...?*

– Dubnai Nevelőintézet. Zárt nevelőintézet. Mint említettük, Saci a köztörvényesek között volt. Mert politikai lágert fiatalokúaknak nem tartottak fenn. Ezt nem is légernek hívták, hanem úgy, hogy kolónia: *Исправительная Колония*.

– *Javító intézet. Ez volt tehát a Milován Sándoréé.*

– Igen. A miénk meg *исправительно-трудовой лагерь*. Javító, munkaláger. Na, hát adtak munkát, igen.

– *Erről is beszélünk majd, a munkáról.*

– Azt szeretném még elmondani, hogy mindenféle szóbeszéd meg visszaemlékező írás ellenére, ahol én voltam, még a KGB börtönében is, normálisan etettek bennünket: minden reggel adtak nekünk egy kockacukor nagyságú vajat és két deci tejet. És itt, kint a légerben, kimondottan jól tápláltak. Úgy, mint a katonákat. Nem volt semmiféle megkülönböztetés. Úgy etettek bennünket. Emlékszem, hogy mikor bementünk az étkezdébe, jobb kézre volt egy hordó, abban rengeteg apró sózott hal. Azt mondták, abból egyél, amennyit akarsz, az nem számít a menübe. Na, és volt még egy nagy élelmiszerüzlet. Pénz nem volt. Legalábbis a raboknál készpénz nem volt. Hanem a pénzt számlára tették, listát vezettek. Bementél a boltba, megmondtad, hogy Varga János, megnézte az eladó, hogy van-e ott a listán pénz, és akkor lehetett venni kekszet, vagy ki mit akart.

– *A pénzt a szülők küldték?*

– Nem, dehogy. Hát dolgoztunk.

– *Ja, értem, tehát ez volt a munkabér.*

– Mondjuk, én eleinte nem nagyon akartam dolgozni. Úgy voltam vele, hogy na, most én öt évet dolgozzak itt teljesen feleslegesen. Úgy-hogy...

– *Miért: lehetett választani, hogy dolgozok vagy nem?*

– Lehetett választani, hogy jól dolgozok, vagy rosszul. Hát énram az volt a jellemző eleinte, hogy rosszul dolgoztam. Mert ki voltam téve mindig a Krokodilba, hogy Varga 4%-ot teljesített, meg ott egy páran még hasonló módon álltak a munkához.

– *Tehát a szatirikus faliújságban pellengérezték ki a nem jól teljesítő foglyokat.*

– Igen. De volt ugyanakkor a Villámlás (*Молния*), oda voltak a jó munkások kitéve. Olyan kommunista módra dicsérték a jól dolgozókat.

– *És a munka jellege mi volt?*

– A fő profil nálunk a bútorgyártás volt. Irodabútorokat gyártottunk, amiket ma úgy hívnak, hogy office bútorok. Egy nagy gyár volt.

– *Akkor az elég messze lehetett a lágertől.*

– Dehogyan, nem volt az távol. A falunak volt a főutcája, át kellett sétálni a falun, az egyik végén volt a léger, a másikon meg a bútorgyár. Lezárták az utat arra az időre, amíg átsétáltak a rabok.

HÉTKÖZNAPOK A SZÖGESDRÓTON BELÜL ÉS KÍVÜL

– *Kétezer ember.*

– Igen. És ugyanakkor volt az építő brigád, amelyik villamos hálózatot épített. Oszlopokat tettek bele a földbe, vájták kézzel a gödröket, majd arra mentünk és húztuk a már leállított oszlopokra a földet... Én abban a brigádban dolgoztam. A villamos szerkezeteket elhelyező brigádban.

– *Tehát eleinte rosszul dolgozott, de aztán...*

– Igen, tehát kijött a parancs, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa hozta meg az ominózus jogszabályt, hogy azok a kiskorúak, akik jól dolgoznak, feltételeesen szabadlábra helyezhetők. És akkor aztán besegítettek nekem, voltak többen, és egy idő után már az a jelszó jött divatba, hogy: fiatalság, igazodjatok Vargához. Százhusz százalékot teljesítettem igen gyakran. Na, de ez nem sokáig ment, vagy négy hónapig, aztán hazaengedtek. Bíróság elé állítottak, és a bíróság úgy döntött a lágerben kiadott jellemrajz alapján, hogy szabadlábra helyeznek. Itt is van egy nagyon érdekes passzus: 1959. május 19-én történt. Voltam a Mordvin Autonóm Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának az ülésén, ahol engem május 19-én szabadlábra helyeztek. Ez azt jelentette, hogy engem ki kellett engedni. Én akkor ennek nem tulajdonítottam nagy jelentőséget, nem engedtek ki, csak majd május 22-én. Gyűlést rendeztek a lágerfőnöknek a szobája előtt, fúvósbanda, meg minden.

– *Volt a lágernek fúvószenekara?*

– Hát hogyne, műkedvelő együttesek működtek!

– *Ja, hát persze, kétezer ember között van mindenféle.*

– Voltak ott tehetséges emberek, még hozzá sokfélék. Költők, írók, doktorok. Példának okáért a könyvtárnak a vezetője, Vlagyimir Kasztapelce, a történelemtudományok kandidátusa, szintén a magyar eseményekért volt elítélve. Na, és akkor aztán eszembe jutott, hogy május 22-én nekem születésnapom van. Így beidőzítette a láger főnöksége, hogy a 19-20-21., az két nap. És ott kaptam egy sportórát ajándékba. És azt sokszor megjegyeztem, hogy nekem a láger főnöke utolsó szavaként azt mondta: János, ha fognak téged sértegetni, okvetlen írd meg. Ezt sokszor hangoztatta. Mert, bizony, később néhányan piszkálgattak engemet. Engem így engedtek haza. Hát itt, mikor hazajöttem, akkor már...

– *Még két kérdésem lenne a lágerélettel kapcsolatban. Tehát ott is jó volt a menü és a boltban az alapvető élelmiszerek megvoltak. Még pluszban lehetett vásárolni.*

– De, mondjuk, főleg kekszek és konzervek voltak. Én mindig kekszetet vásároltam. (Még most is, szól közbe a felesége). Mézes kekszet.

– *Ez a körülbelül háromszáz ember érdekelné engem, akiket a magyar események miatt tartóztattak le és zártak lágerbe: általában hány évet kaptak azért, mert kifejezték a tiltakozásukat?*

– Volt, aki hatot, akadt, aki nyolcat, de volt, akit tíz évre büntettek. Attól függött, hogy milyen pozícióban voltak. Például a láger egészségügyi központjának a szanitéce az orvostudományok doktora, az egyik leningrádi egyetem professzora volt. Ez, ugye, igen magas pozíció... Tehát attól függően, hogy milyen magas pozícióban volt és hol mutatta ki a szolidaritását a magyar forradalommal kapcsolatban... De ezek csak szóban mondták el nemtetszésüket.

– *Nem volt fegyveres felkelés, fegyveres összeütközés?*

– Nem, nem. Csak szóban. És bizonyos mennyiségű fogoly volt a Baltikumból: észtek, lettek. Litvánokkal nem nagyon találkoztam. Csak észtekkel és lettekkel.

– *Őket a függetlenségi törekvéseik kapcsán büntették börtönnel.*

– Igen, csakis azért voltak.

– *Ők nem a második világháborúban elkövetett tetteikért kerültek a Gulágra?*

– Nem, nem, ezek mind fiatalok voltak. Két-három évvel voltak nálam idősebbek. Egyetem után voltak közülük sokan.

– *Tehát ők már, miután elfoglalta a szovjet hadsereg a Baltikumot, ők ott a tiltakozó akciókban vettek részt, valamilyen ellenállási törekvésekben vállaltak szerepet... Értesült-e olyasmiről, hogy fegyveresen próbáltak ellenállni, vagy addig ők nem jutottak el?*

– Nem, nem. Csak ezekről a gestápósokról hallottuk, hogy fegyverrel harcoltak a szovjet hadsereg meg a partizánok ellen. De ezek a Baltikumból származó foglyok valamennyien fiatal emberek voltak. A legtöbb nálam egy-két évvel idősebbek. Egyetemisták. A legtöbb egyetemista volt. De az oroszok között is akadt sok fiatal. Például Iván Potapov, aki a magyarországi eseményekért hat évet kapott, az leningrádi volt, echte orosz ember. Én azzal sokat barátkoztam.

– *És Potapov mit csinált?*

– Felszólalt az egyik diákfórumon. Azt hangsúlyozta, hogy szimpatizál a magyarországi emberek törekvéseivel. Ezek szerint elég volt annyi, hogy szimpatizált, és máris el lehetett ítélni. Úgy minősítették, hogy ez már szovjetellenes tevékenység. A szovjetellenes tevékenységről a szovjet büntetőkódex 58/11. bekezdése rendelkezett.

– *Tehát az 58. paragrafusnak a 11. passzusa. Már nagyon régen azt akartam megkérdezni: az orosz illetve az ukrán nyelvtudás alakult ki hamarabb? Hogy jött össze a kettő? Egy vegyes lakosságú területen mikor kezd az ember megtanulni ukránul, illetve oroszul. Hogy van ez?*

– Nálam ez nagyon érdekesen alakult. Azért érdekes, mert, ugye, én magyar anyanyelvű vagyok, magyar családban születtem, az egész pereputtyom visszamenőleg mind magyarok voltak. Mivelhogy a falu vegyes lakosságú, ezért ezt a ruszin dialektust itt egymástól tanultuk meg.

– *Már az általános iskola előtt?*

– Persze, gyerekkorunktól. Egyik gyerek a másiktól megtanulta. Az iskolában pedig itt, nálunk, elég jó orosz tanítónk volt, a Gazdag Pál. Na, de aztán még jobb tanítónk volt Szőlösön a középiskolában! Éppen abban az évben, tehát 1954. szeptember 1-jétől került a Nagyszőlősi Magyar Tannyelvű Középiskolába egy harkovi illetőségű zsidó asszony: Klara Volyfovna Trid. Természetesen, egy szót sem tudott magyarul. Mint kiderült, ez jó volt. A gyerekeknek kellett hozzá alkalmazkodni. És nagyon sokan megtanultunk oroszul. Hát képzelhetjük, hogy ha 24 emberből 17 később felsőfokú végzettséget szerzett, hát akkor volt ott hajtás!... Tudtuk, felvételizni oroszul kell majd az egyetemre, főiskolára...

– *Tehát, amikor már börtönbe került, akkorára már oroszul is, ukránul is tudott?*

– Persze. Nyomozás alatt nem kellett tolmács egyikünknek sem. Beszéltünk csaknem perfekt. Tolmács mindenestre nem volt. Ki jobban, ki gyengébben beszélt az államnyelvet... Nem mindenki hibátlanul. Illésnek, aki Fertősalmásról került Nagyszőlőse, neki például eleinte gyengébben ment az ukrán. Többé-kevésbé rokonnyelv az ukránnal az orosz. De azért mégis. Az ukránokkal voltunk egy kollégiumban, tehát Illés is hamar elsajátította ezt a nyelvet is. Kovács is jól beszélt. Jól beszélt mind. Nem kellett tolmács. A bíróságon sem. Pedig ott kérdezték: kell tolmács? Nem kellett. Azt is értettem, hogy az ügyész, Szágun nevű, tizenkét évet kért nekem büntetésül. És öt lett belőle.

– *És akkor sem hangzott el egyikőjük szájából sem, hogy fiúk, valami nagy marhaságot csináltunk, és ezzel elrontottuk az egész életünket?*

– Nem, soha nem hangzott el ilyesmi. És nem is panaszkodtunk.

– *Az igazsághoz azért az is hozzátartozik – ez kiderült már a fent elhangzottakból is –, hogy voltak nehéz időszakok: hányszor sírt a börtönben?*

– A börtönben Szőlösön sírtam, és Ungváron vagy 2-3 éjszakát, és kész. És akkor már megbékültem a sorsommal. Milovánnal egy cellában voltam két hónapig. Na, és aztán ott is együtt voltunk. Sacival mi úgy begyakoroltuk magunkat, hogy volt egy Puskin-könyv meg a piros kötésű Petőfi-könyv. És akkor rengeteg verset olvastunk mindkét nyelven, és ha elkezdte egyikünk az első versszakot olvasni a könyvből, a másik megmondta, hogy mi a költemény címe. Annyira kitréningeztük magunkat! Tornáztunk rengeteget! Guggolás, karhajlítás... Hát mit csináltunk volna?... Egy órára-másfélre felhívtak minket a kihallgatásra, a többi idővel nagyjából magunk rendelkezünk.

– *Mint korábban említette, ezekből az elosztó börtönökből vagy tizenegynéhányat megjárta. Egy börtönnap, a szovjet sztandartizáció miatt, gondolom egyformán telt el szinte mindegyikben. Hogy nézett ki egy börtönnap?*

– Némelyik börtönről nagyon rossz emlékeim vannak. Százötven ember volt akkor egy elosztó börtönben például Dnyepropetrovszkban.

– *Tehát voltak elosztó lágerrek meg elosztó börtönök.*

– Ezek elosztó börtönök voltak. A lembergi is az volt. Átmeneti, pár napos volt. Ott kikezdett velem egy koma, de szerencsére komolyabb verekedésre nem került sor.

– *Hány fős cellák voltak?*

– Ahol ez a dnyepropetrovszki volt, százötvenen tartózkodtunk benne.

– *A börtönben. De egy szobában?*

– Egy szobában százötvenen. Így, ilyen félkör alakban ültünk.

– *Értjük, tehát emeletes ágyakon. Mint egy hatalmas sportteremben?*

– Kis sportteremben inkább. Ágyak és egy nagy bádoffazék, és oda kellett menni pisilni, és este meg reggel kimehettünk a vécébe.

– *És nappal mit csinált a börtönlakó?*

– Ki mivel foglalta el magát. A legtöbbben beszélgettek. Nem volt olvasási lehetőség. Ezek ilyen pár napos kitérők voltak, aztán kit merre vittek a végleges helyre. Na, és ott velem kikezdett egy rab a cellában,

és megütöttem...Akkor egész éjszaka nem aludtam, hogy ezek engem itt megölnék.

– *Ők ezek szerint nem politikai foglyok voltak?*

– Nem, nem, ott csak én egyedül voltam politikai. Na, és volt ott még két dezertőr katona. Azok engem nem bántottak. Ott is én voltam a legfiatalabb. Az egész vonalon, ahogy mentem, én voltam a legfiatalabb, tudom. Na, és úgy volt, hogy azok délben bejöttek ebéd után, és egy nagy listát felolvastak. Viszik a rabokat elfelé. Hát, alig maradtak, és az én nevemet nem olvasták. És ezek a gengszterek meg ottmaradtak. A két katonát is elvitték. Akkor én befordultam a fal felé és elkezdtem sírni. Na, mondom, mi lesz itt velem? És egy kicsit már elgunnyasztottam, és akkor azt mondják: Varga, indulás! Hú, lerepültem a felső ágyról! Na, az emberek többsége jól viszonyult hozzám. Hiába voltak köztörvényesek, nem volt a későbbiek során semmiféle atrocitás...

– *És a köztörvényesek értették, hogy miért ítélték el Varga Jánost?*

– Nem is kérdezték, megmondom miért. Ez is nagyon érdekes. Hiába, megint csak erről a szerencsétlen Ukrajnáról van szó, az újonnan érkezett börtönlakótól itt legelőször azt kérdezik, hogy kakaja szatyja? Vagyis, a büntető törvénykönyv hányadik paragrafusa alapján ítélték el? Hát 54-es alapján. De az 54-es büntető paragrafus Oroszországban csöves, a notórius munkakerülőt jelenti. Érti? Nem?

– *Értem. Hajléktalan, csöves?*

– Igen, hát ez ukrán. Náluk el volt fogadva, Ukrajnában is, hogy a politikai elítéltek paragrafusa az 58-as. Oroszországban 58-as, de itt 54-es volt. Amikor azt mondtam, 54-es, akkor azt értették, hogy csöves. Akkor csöves... Volt egy érdekes sztorim, gondolom, beszélgetésünkbe belefér. Volt úgy, hogy mondtam, hogy miért ítélték el, meg hogy honnan vagyok.

– *Hát igen, mert ezt felfogni, hogy egy magyar miként is került közéjük?*

„BUDAPESTI” MAGYAROK, HA TALÁLKOZNAK

– Igen. Mondom nekik, hogy Zakarpattya, Kárpátalja. És mikor kérdezték, hogy miért ítélték el, hát mondtam, hogy a magyarországi eseményekért. És aki ezzel tisztában volt, az mondta, hogy áááá, té nyedobrij mágyár. Te azok közül való vagy, akiket még nem rendeztek

el az orosz katonák ott a messzi Budapesten... Mondom tovább, tizenegy hónapig hurcoltak engem itteni különböző börtönökben... Egyszer aztán, gondolom magamban, sokan közülük azt sem tudják, mi az a Zakarpattya. Végül még egyszerűbb magyarázattal álltam elő: anyám Pesterzsébeten született. Na, és amikor azt mondják, hogy otkuda, azaz hová valósi vagy?, mondom: Vengrija. És akkor így egyszerűbb volt megmagyarázni. Na, és most jöjjön a sztori. Mikor kivittek minket a lágerbe, oda, ahonnan aztán szabadultam, természetes módon mindegyik nemzet tagjai keresték egymással a kapcsolatot. Hát, mondják, hogy van itt egy kis magyar ember. Éppen egy nagy szobában voltunk, és onnan aztán szortírozták, hogy ki melyik brigádba kerül, hol fog dolgozni. És valóban, jön egy öreg bácsi, görbe pálcával, és mondja, hogy: *ggye tut vengr, ggye tut vengr*, hol van az a magyar? És akkor rám néz: te vagy az, kisfiam? Honnan? Mondom, Budapest, huszadik kerület. Én a nyolcadik kerületben laktam, feleli ő. Gyere, bemutatlak a magyar barátoknak. Hát, el is mentem vele. Mondja, Gabikám, ismerkedj meg a fiatalemberrel, magyarországi, budapesti kisfiú. Az rám nézett, azt mondja: jé, ez a feketeardai Vargának a fia! Na, mondom, itt fogok elsülyedni. Mert az illető Klapek Gabi bácsi volt Szőlősről. Tudni kell, Klapek Gabi bácsi apámnak osztálytársa volt. Együtt jártak Szőlősen a polgáriba. Ő is 1906-os születésű. Mi róla semmit nem tudtunk. Ő rólunk tudott, mert minket júniusban tartóztattak le, őt meg szeptemberben.

– *Politikai anekdoták. Már ismerek ezek közül néhányat, de azért mondjuk el...*

– Az egyik legismertebb anekdotát? Hát a Zoli bácsi lányának csapta a szelet egy orosz tiszt. Abban az időben ez nagy felháborodást keltett a falubeliek körében. Hogyne, konstatalta a helyzetet az öreg, micsoda szégyen, az én lányomhoz egy orosz tiszt jár! Na, de a jány meg nagyon szerelmes volt. Az apja meg szerette a vicceket. És egyszer arról volt szó, hogy milyen nemzetiségű lehetett Ádám és Éva. Azt mondja az öreg: ezen ugyan nem kell sokat gondolkozni, biztosan oroszok voltak, mert a Paradicsomban éltek, pucéron jártak... és loptak. Ezt az anekdotát a lány elmondta a tisztnek. A tiszt megdühödött, és mondta, hogy Gabi bácsi, hát Gabi bácsi hogy mondhatott ilyet?! Az öreg nagy pozícióban volt, itt a hegy alatt a gyermekotthonban főkönyvelőként dolgozott. Három évet kapott ezért a történetért Gabi bácsi.

– *És valószínűleg a házasságból sem lett semmi...*

– Azt nem tudom. Csak a feleségéhez innen, Feketeardóból is jártak be zenét tanulni, a feleségéhez, Lini nénihez.

– *Le kellett ülnie az öregnek a három évet?*

– Nem, nem, két évet ült. Kétharmad részét a büntetésnek viszont le kellett. De a Gabi bácsi igazi úriember volt. Természetesen ő ott is számvivőként tevékenykedett. Ő velünk nem evett, mert volt, direkt úgy hívták, hogy kommezzse étkezde, ők ott, nem csak ő, sokan, ott rendeltek maguknak kaját. Mert ő fűrészen játszott, Gabi bácsi, fűrészen. Kétnyelű fűrészen tudott játszani, koncerteket is adott...

– *Hogyhogy fűrészen játszott?*

– Rendesen fűrészen játszott, a kétnyelű fűrészen, amivel a fát fűrészelik.

– *Tehát keretes fűrészen, igen?*

– Nem keretes, hanem a...

– *A druzsba.*

– Nem, hát van egy fűrész. Van karja, meg itt a karja és ketten húzzuk.

– *Keresztvágó fűrész. És azon hogy játszott?*

– Igen, keresztvágó fűrész. Szabályosan nótákat játszott, csárdást.

– *De pengette?*

– Nem pengette, tudja a fene, hogy csalta ki a hangokat belőle! Húzogatta, vagy nem is tudom, na de játszott rajta, az szent igaz. Nemegyszer egy egész koncertet maga adott. Csak a Zoli bácsi, amikor hazajött, egyszer találkoztam vele, később a családjával kiköltözött Sátoraljaújhelyre. A magyar soron annak idején az övé volt a legszebb ház. Manzárdos ház. Klapek Gabi bácsi. És a lánya, a nagy szerelmével, ezzel az orosz tiszttel jól megjárta: az imént elmondott buta kis történetért az apját leültették három kemény évre. Nekem ez a sztori számtalanszor eszembe jut, hogy jó, hát ez a feketeardói Vargának a fia...

– *Tehát volt ilyen is.*

– Voltak ilyen sztorik, hát hogyne. Az belefért az évekbe.

– *Akkor ez a három magyar összefutott a lágerben...*

– Ennél jóval többen voltunk. Volodimír Margiticcsal is ott találkoztam, egyszóval, voltunk ott többen Kárpátaljáról, Ormos Pista, a kaszonyi Pista is ott volt a lágerben. Pistát nagyon szerették, mert Pista nagyon jó futballista volt. És jó munkás, úgyhogy Pistát szerették.

– *És milyen hangulat volt egy lágerben?*

– Általában jó.

– *Nem állandóan hazavágyó hangulat uralkodott a barakkok környékén?*

– Ja, hát ez egy más kérdés. Megvolt a csapat. Nekem megvolt a saját kis társaságom, mi teniszeztünk együtt, röplabdáztunk, mindent csináltunk, olyankor röpült az idő. Télen lehetett korcsolyázni, mert beöntötték a futballpályát jéggel.

– *Akinek van öt éve még, vagy három éve van, az mindennap nem azt számolja, hogy jaj, még van 1000 nap hátra a börtönévekből?*

– Hát, lehet, hogy számolja. De lehet, hogy nem számolja. De hogy azzal foglalkozik, az ő saját bajával... Tudja, nagy dolgok vannak az életben. Például ez a Sanyi bácsi. Ez a Mendel Sanyi bácsi, aki...

– *A budapesti, akinek bemutatták magát.*

– Állítólagos budapesti, de aztán kiderült, hogy ő is csak ungvári volt. Na, az a Sanyi bácsi húsz évet ült le. Húsz évet. Öt évet húzott le a lágerben, mint hadifogoly. És akkor 1950-ben mindegyiknek személyi ügyet kreáltak, hogy teszem azt, megöltél egy szovjet tisztet. És ezért kaptál huszonöt évet.

– *Szinte háborús bűnösként kezelték.*

– Mint háborús bűnöst. Leülte hadifogolyként az öt évet, és azt nem számolták bele, és még kapott huszonötöt. És akkor 1959. január 1-jén kijött egy új törvény, hogy a maximális szabadságvesztés tizenöt év. Tehát huszonötöt lecsökkentették 15 évre. Sanyi bácsi legényemberként, Klapek Gabi bácsi révén – megadta neki a levélcímét – megismerkedett Dudás István nővérel. Az vénlány volt. Sokáig levelezgettek, és mikor Sanyi bácsit szabadlára helyezték, eljött ide, Szőlősrre, házasságot kötöttek, gyerekük született, kapott bérlakást is, itt az MTSZ-en, a mezőgazdasági gépállomáson dolgozott, úgy hívták az ismerősei egymás közt az öreget, hogy Kennedy. Kennedynék. Úgyhogy megbecsült szakember volt. Szerszámlakatos. Hogyha a városban probléma volt valamelyik páncélszekrénnel, akkor Sanyi bácsi ment és megjavította.

– *Még kikre emlékszik a lágerből?*

– Emlékszem erre a Potáпов Ivánra, azzal nagyon jó barátságban voltunk. Goldmánnal, Kasztapelcevvvel, meg sokan másokkal is barátkoztam.

– *Aztán a levelezés, később, mikor szabadult, folytatódott?*

– Semmi, semmi. Voltak címek, aztán elhánykolódtak a címek, aztán voltam 1962-ben Rigában. Milyen jó lett volna felkeresni az ott élő egy-

kori láger társakat! Nincs semmi kapcsolat. Egyszer láttam a tévében ezt a Potápo Ivánt. Pravoszláv pap lett belőle, a televízióban hosszan beszélt a láger évekről. Most én őt már többször megemlítettem, és ő engem akkor nem említett meg. Felkeresték őt a Gulyás fivérek is. És ő engem akkor sem említett meg. Szakállas volt az Iván is.

– *A láger munka, amikor, mondjuk, az új villanyvezeték kiépítésén dolgoztak, az nagyon megerőltető munka volt?*

– Nem, nem. Mondjuk az oszlopok felállítása kissé nehezen ment. Arrafelé mocsaras a vidék, tehát a faoszlop két oldaláról sín volt betéve, rádrótoztuk a sínt, volt egy speciális szorító, és akkor itt volt vagy három méter sín. És akkor emelővel felemeltük, és a mocsárban meglógattuk, és ment lefelé a mocsárban. Míg kemény talajt nem ért, addig ment. Igen, csúszott be a mocsárba. Ahol pedig kellett gödröt ásni, ott gödröt ástunk.

– *És mennyit lehetett ezzel keresni? Mire volt elég a bekeresett pénz, ha jól dolgozott az ember, és mire, ha rosszul?*

– Hát, volt olyan elítélt, aki keresett abban a régi pénzben háromezer rubelt is. Az nagy pénz volt. Én, amikor kezdtem már jobban dolgozni, 5-600 rubelt kaptam. Abból 123-at elvettek a kajáért, és a többi a tiéd volt.

– *Tehát 5-600-ból százvalahányat...*

– 123-at, azt levontak a kajáért.

– *Az elég sok. Akkor a kekszre bőven tel...*

– Jaj, volt elég. Cukrot vettem, kockacukrot, aki cigarettázott, az vehetett cigarettát. Én nem cigarettáztam.

– *De nyugodtan meg tudta keresni a cigarettára?*

– Meg, meg. Volt ott két vakoló munkás, azokkal beszélgettem, azok szintén a magyarországi eseményekért ültek. És azok hatodik osztályú vakoló munkások voltak.

– *Az már majdnem mester...*

– Az már mester. Mondom neki: gyágyá Misá, szkolyko zárabotáli, mennyi volt a keresete? Azt mondja, hatezret kerestünk volna. Mert ott a lágerben 50%-ot levontak a fizetésből. Tehát, ha kint szabad emberként keresel tízet, az mind a tied, de ott csak ötöt kapsz. Ez volt a büntetés. De így is nagyon sokan küldtek haza pénzt. Azok az emberek pedig, akik a lakkozó céhekben dolgoztak, a műhelyekben, a szárítóműhelyben és a villanytelepen, azoknak háromszoros bért számfejtettek, mert az egészségre káros munkát végeztek. Azok kaptak tejet, de mondjuk munkaruhát mindenki kapott.

– *Mennyire akarta a szovjet állam ezeket a politikai foglyokat átnevelni? Amikor beszéltünk a színdarabokról, akkor nem a szovjet életformát propagáló darabokról volt szó elsősorban?*

– Volt ott más is. Mondjuk perfekt nem emlékszem, hogy kiknek a darabjait adták elő, de nem volt mind propagandaízű, hazafias. Ismert szovjet, orosz íróknak a műveit adták elő.

– *Értem. És mennyire volt erős a párt propagandamunkája a lágerben?*

– Ott nem tapasztaltam ilyesmit. A börtönben, amikor voltunk, a KGB-n meg a nagy börtönben, oda jöttek minket nevelni, talán minden nap. Itt a lágerben nem folytattak direktben ilyen tevékenységet.

– *A börtönben hogy nevelték?*

– Hát jöttek, hogy miért kellett ezt neked csinálni, meg ilyesmit hangoztattak.

– *És előjöttek, ugye, a szovjet vívmányokkal...*

– Nem nagyon. Beszélték, hogy na, ezt mire kellett? Nem kellett ez nektek, meg ilyeneket mondtak. De a lágerben ilyen már nem volt. Voltak lekeciók, tehát előadások. Nekem van erre is egy sztorim. Ez volt 1958. december 31-én, ami akkor szombatra esett. Hazajöttünk a munkából, megvacsoráztunk, és néhány perc múlva jönnek, hogy a 3-as brigád kikapolni a rönköket a vagonból. Mindenki elment és én nem mentem. Én, a legfiatalabb, nem mentem. Rögtön ott termett a lágerfelügyelő: mit gondolsz te?

– *Ő szintén elítélt?*

– Nem. Ez civil, ez tisztai rangban volt. És én mondtam neki, hogy azért nem megyek, mert a héten volt nekünk lekeció, és azt mondta a lektor, hogy ha a szovjet ember ledolgozott 8 órát, és nem pihent meg 8 órát, nem kötelezhetik arra, hogy tovább dolgozzon. Azt mondja: okos! Tíz nap fogda! Én azt mondtam, fogok panaszt tenni a mordvin ügyészségnél. Tehát én két éjszakát ott aludtam a fogdában, és akkor a lágerfelügyelő megijedt és kiengedett. Elmentem a lágerfőnöknek panaszkodni, és az illető büntetést kapott. Megrovást kapott.

– *Milyen büntetésekre számíthattak a rabok? Említette már a sötétzárkát.*

– Volt az, amit úgy hívtak, hogy *karcser*, és volt olyan, hogy elkülönítő, a *sizo*. A *sizo* az olyan volt, hogy aki valamit vétett, az nem aludhatott a barakkban a többiekkel, hanem ott külön. De onnan vitték munkába. És akkor ott átaludt, és onnan vitték munkára.

A TÖRVÉNY MINDENÜTT TÖRVÉNY...

- *És a karcerben?*
- Aki oda került, az nem dolgozott. Nappalra felhúzták az ágyat, és csak éjszakára engedték le, és kevesebbet adtak neki enni.
- *Tehát ez egy magánzárka.*
- Hát olyasmi, de elég sötétség volt bent, én két éjszakát voltam ott benne törvénytelenül. Úgyhogy ezt is mondhatom, hogy kihágásért vagy valamilyen szabálysértésért...
- *Így büntették a lágerlakókat. Tehát ez lényegében kétféle sötétzárka volt. De mégis: mi a kettő között a különbség?*
- Hát az, hogy a karcerben kevesebbet adtak enni, és az illetőt nem vitték munkára. A szízon pedig rendesen evett, dolgozott, csak nem aludt a brigádjával.
- *De akkor mi volt ebben a büntetés? Mégiscsak közösségben sokkal könnyebb...*
- Például, ha befejezte a munkát, elment az étkezőbe, megvacsorált és mehetett a lágeren belül ahová akart.
- *Ja, helyes, focihatott meg minden.*
- Igen, a szíóban természetesen nem.
- *A munkát befejezték és...*
- ...és felolvasták, hogy ki megy oda. Úgy, mikor hétfőn visszajöttünk, felolvasták, hogy ki megy a szíóba, és hallom, Vargát nem olvasák. És így volt. Velem két ilyen eset történt.

'56 ESEMÉNYEI NAGYSZÓLÓSÖN

- '56. október 23-ra arra ébredtünk, hogy dübörögnek a tankok. Újlak felől jöttek és erre tartottak. És aztán hallottuk az emberektől, hogy mindenütt ott vannak a határ közelében: Tekeházán, Szászfaluban, a mi községünkben, Árdóban, és különösen sok páncélost vontak össze a paládi határban.
- *Tehát a szovjet-magyar határnál, Nagypaládnál.*
- Megálltak Almásnál, ott húzódik ugye a hármashatár. Aztán majd az iskolában. Más különös dolgot egyelőre nem tapasztaltunk.
- *De a rádió híreiből azért csak tájékozódtak...*
- Tudtuk, hogy van valami nagy tüntetés Budapesten. Hát, ugye, abban az időben féltek az emberek. Mégjobban magukba zárkóztak, az

biztos, a rádiókat is zárt ablakok mellett hallgatták. Hát, ugye, különösen a Szabad Európát nem volt szabad hallgatni, sőt, még zavarták is. De a Kossuth Rádiót, azt szabadon hallgattuk, az nem volt tiltólistán. Hát ott hallottuk a felhívásokat, a bátorításokat. Jól emlékszem, hogy Amerika mennyire bátorította a magyarokat: csináljátok, segítséget adunk. Aztán mi lett belőle? Semmi.

- *Az iskolában semmi suttogás nem volt?*
- Nem, nem volt. Beszélgettünk, hogy nem megyünk a november 7-i felvonulásra. Mert, ugye, november 7-én meg május elsején mindig felvonulás volt, vinni kellett a zászlókat, a transzparenszeket. Én emlékszem, hogy én is tartottam azt a nagy vörös lózungot, és egy idő után leengedtem... Azt a vörös drapériára írt május 1-je feliratot... Nahát, ugye, bennünk volt az a szellem, mert azt hallottuk kintről, hogy a háború után minket bekebeleztek, mert, ugye, a szülők, hogy Kárpátalja Magyarországon szerves része, és minket elvettek. Ez élt az emberekben. És aki ki merte mondani, az kimondta.
- *Említette, hogy a papa még arra gondolt, amikor 1955-ben kivonultak Ausztriából, az Ausztria egy részét megszálló szovjet csapatok, hogy adja az Isten, hogy bárcsak a mi vidékünkkel is ez történne...*
- Apu azt monda, hogy ti már nem lesztek szovjet katonák, mert Kárpátalját is visszaadják Magyarországnak. Apu ezt így képzelte el.
- *De gondolom, nem volt egyedül ezzel a reménnyel...*
- Mondjuk, én tőle hallottam. Biztos vagyok benne, hogy környezetemben másoknak is megfordult a fejében ilyen gondolat, ám én apámtól hallottam ezt. Amúgy a ruszin-magyar anyanyelvűek azért inkább oda húztak, a szovjetekhez, nem a magyarokhoz, ezt rögtön lehetett látni. Például, elmondok egy ilyen esetet, ez is apámmal történt meg. A hegyen laktunk, és lent lakott – még most is ott élnek az utódok – a Popovics család. Sándor bácsi tanár volt, a felesége az Árvai papi családból származott itten, Csedrek környékéről, és nagy barátok voltak apámmal egész magyar idő alatt. Ők magyarul beszéltek otthon, görögkatolikus magyar emberek voltak. És apu magyarázta nekünk, hogy amikor bejöttek az oroszok, azt mondta Sándor bácsi apámnak, miközben megveregette a vállát, hogy: ne haragudj, János, de a mieinké, a szlávoké a jövő... Hát ilyen hazafiak voltak azok a legtöbben.
- *Tehát semmi nem utalt arra a városban, hogy Magyarországon forradalom zajlik...*

– A legtöbben tudomásul vették. Biztos, hogy együtt éreztek a szabadságharcosokkal, de nem volt az kinyilvánítva. Hát például ezek az én nyomozóim is csak azon morfondíroztak, hogy ki lehetett az a felnőtt, aki ilyen cselekedetek elkövetésére biztatott bennünket. Ők nem gondolták azt, hogy mi, ilyen pulyák egyedül ilyen kigondoltunk. Úgyhogy végig azt mondták, hogy valaki irányított minket.

– *A környezetükből valamelyik felnőtt...*

MAGYAR ZÁSZLÓ A NAGYSZŐLŐSI BANKÉPÜLETEN

– Igen. Mert, hát, hogy jutott nektek ilyen eszetekbel? Hát meg, mikor kitűztük a nemzeti lobogót a bank tetejére: honnan vettük mi ezt az ötletet? Hát mondtuk, hogy olvastuk a népszerű szovjet regényt, az *Iffjú gárdát*, és ott meg ilyen epizód le volt írva. Mi is megcsináltuk.

– *Hogy történt a zászló kitűzése?*

– 1957. május 1-jére Szőlősen a banképület tetejére kitűztük a piros-fehér-zöld lobogót. Odatettünk egy használt akkumulátort és ráírtuk, hogy aláaknázva. Hát így volt leírva az *Iffjú gárdában* is. És akkor a helybeli milicisták nem merték leszedni a zászlót. Megvárták, míg kijöttek Beregszászból a tűzszerészek, de amíg azok órák múlva megérkeztek, a bank előtt a tömeg csak nőttön-nőtt: nézték, hogy jé, egy magyar zászló. Mi meg kissé távolabb ettől a helyszíntől röhögtünk.

– *És a bank ott van a város központjában?*

– Természetesen. Nekünk meg ott volt a közelben a kollégiumunk. Onnan könnyen fel tudtunk mászni a lapos tetőre.

– *Ezek szerint ez egy éjszakai akció volt?*

– Hát persze. Este felmentünk és kiraktuk.

– *De pillanat: és magyar zászlót, gondolom, nem minden utcasarkon árultak...*

– Dehogy! Sokaknak megmaradt a régi világból. Apunak is volt ott-hon. Benn tartottuk a szekrényben sokáig. És mint korábban már említettem, mikor nálunk házkutatást tartottak, ezt is megtalálták. De nem csináltak belőle problémát.

– *Ez a zászló honnan került önökhöz?*

– Én pontosan nem tudom, hogy Kovács hozta, vagy Saci hozta. Valaki közülük hozta, nem tudom.

– *Volt rúdja neki?*

– Nem, mi készítettünk rudat. Kitettük és körütekertük dróttal, hogy aláaknázzuk. Nevettünk rajta annyit, hogy... Még amikor elmagyaráztam a nyomozónak, még az is elmosolyodott, hogy na jó...

– *Tehát az Iffjú gárdától vették az ötletet?*

– Igen. Kihallgatóink meg azt gondolták, azt hitték, hogy valami idősebb ember irányított a háttérből bennünket.

– *Értem. Az élettörténetében pedig ott tartunk, hogy éppen szabadult a lágerből...*

– Két évet ültem le.

– *A többiek már hamarabb hazajöttek?*

– Nem. Saci jött leghamarább. És akkor nem tudom, talán a Zoli következett. Hát így sorjában. Illés augusztusban szabadult, mert ő hat évet kapott. Persze Zoli, Zoli...

– *És a többiek hány évet ültek le a büntetésükből?*

– Akkor az volt az újonnan kiadott törvény, hogy egyharmad részét le kell tölteni a büntetésnek. Hát én már jóval korábban egyharmad részét leültem, úgyhogy... Na. De szerintem Zoli jött hamarabb. Milován, Zoli, én, Dudás és... Mert Illésnek le kellett ülni a büntetésének az egyharmad részét, az két év. Nekem már egy hónap híján lett volna két év.

– *Gyorsan előreszaladva. Megmaradt a barátság az öt fiú között?*

– Meg, meg. Hát Dudás sajnos meghalt hamar. Állítólag önkéntesül vetett véget az életének. Beregszászban, oda nősült, és aztán történt ez a szomorú dolog vele. Pár évre rá, hogy hazajött. Illéssel a béke végig megvolt. Sacival találkozgattunk. Kovács, sajnos, szintén korán itt hagyott bennünket.

– *Tehát a kihallgatások, a börtön nem rontotta el a barátságot.*

– Nem, nem, nem.

– *Ilyen múlttal mihez kezd Varga János tizennyolc évesen?*

– Tizenkilenc, mikor hazajöttem, tizenkilenc éves voltam.

– *1959-ben vagyunk.*

– Igen, május 22-én szabadultam.

– *Na, tessék. Még felvételizni főiskolára, egyetemre éppen lehetne...*

– Hát, nem lehetett, mert nem oda Buda! Na, hazajöttem én, ha jól tudom 25-én.

– *Emlékezünk rá, az érettségi vizsgákat sikeresen letette...*

OTTHON, SZABADON

– Megvolt az érettségi. De a bizonyítvány még nem volt nálam. Azt majd az után vettem ki. Hát úgy kezdődött, hogy ahogy hazajöttünk, egy pár napra rá elmentünk az iskolaudvarra focizni az iskolásokkal a faluban. És egyszer azt mondják a gyerekek, hogy jön az igazgató, elveszi a labdát. Mondom, adjátok ide a bőrgolyót, majd én vállalom... És a labda nálam volt, s a direktor azt mondja ukránul, hogy dáj szjudá. Mondom, nem adom. És akkor azt mondja oroszul, hogy te börtöntöltelék. És akkor ez egy csütörtöki napon volt.

– *Ez volt az első pofon.*

– Igen, hivatalosan igen. És akkor másnap bementem a községházára, mondtam a tanácselnöknek, hogy szeretném, hogy ezeket a személyeket – ugyanis voltak még néhányan, akik gúnyolódni próbáltak – hívja be, mert nekik mondanivalóm van. És be is hívta. Én pedig elmondtam. Hogy ide figyeljenek: engem a lágerből így bocsátottak el. Hogy ha fog-nak sértegetni, írjam meg. Még egy ilyen eset, én megírom.

– *És mit várt ettől?*

– Nem túl sokat, de addigra megtanultam, amit a jelen körülmények között meg lehet tenni önmagunk és szeretteink érdekében, azt meg kell tenni. Amúgy én mindig ilyen határozott voltam. Még a lágerben is kiálltam a magam igazáért. Emlékszünk még arra az esetre: elmentek a többiek dolgozni, én nem mentem. Mert a törvény mellettem állt.

– *A szovjet embernek nyolc óra munka után jár a pihenés...*

– Igen. Ha deklarálják, akkor tartsák is be. Ezzel az iskolaigazgatóval – nyugodjon békében – végül is normális kapcsolatot sikerült kialakítani, természetesen azután, hogy bocsánatot kért tőlem. Öneki nagy tekintélye volt a faluban. Csakhamar megtudtam, hogy a faluból néhány semmirekellő rábeszélte, hogy konfrontálódjon velem.

– *Tehát ez provokáció volt.*

– Akkor mi evvel az igazgatóval elég sokáig nem beszéltünk. Akkoriban jó néhány szép és igen tartalmas irodalmi estet tartottak a faluban, és amikor beléptem a klub nagytermébe, mindig mondták, hogy semmi keresnivalóm itt, menjek ki. A gondnok belém is kötött, és megfogta a karomat, tuszkolt kifelé, hogy mindenféleképpen menjek ki. És akkor behúztam neki egyet, felbukott. Ott a teremben. Ennyi történt, és én szó nélkül otthagytam őket. Utána néhány nappal az akkori sportvezetőnek

nem engedték, hogy a focicsapatba betegyen. De ez nem tartott soká, mert emlékszem, hogy azt mondta a sportfelelős, hogy nem érdekel engem a ti politikátok. Varga jól futballozik, továbbra is fog a csapatban játszani. Így teltek-múltak a hónapok, és akkor már voltak olyan versenyek, amelyeknek a szervezésében oroszlánrészt vállaltam, és akkor rengeteg jó helyezést értünk el különböző spartakiádákon. Így lassan elmúlt az ellenem táplált bizalmatlanság és ellenszenv. Akkor úgy jött ki, hogy mikor összevonták a három járást Beregszász központtal, akkor itt már az én ellendrukkereimnek nem maradt szerepük semmi. És akkor engem a fiatalság követelésére megtettek kultúrház-igazgatónak.

– *Egy érettségi elegendő volt ehhez...*

– Akkoriban még igen. A községháza munkatársai adták az ajánlatot. Beregszászba elmentem, ott, akkor, emlékszem, Polyák volt a kulturális osztály vezetője, aki semmit nem akadékoskodott. Rögtön megírta a kinevezést. Így aztán lassan olyan baráti viszony alakult ki a kultuszfőnökkel, hogy egyszer megkérdezte tőlem: miért nem megyek a kultuszfőiskolára. De aztán mondom neki, hogy Vaszil Sztepanovics, én inkább a testnevelési főiskolára szeretnék bejutni.

– *Ezt a főiskolát mikor sikerült elvégezni?*

– Hát, azt '69-ben.

– *Addig kultúrházvezető volt?*

– Igen. Bizonyára sokan emlékeznek rá, hogy milyen szigorú rend volt abban az időben: ilyen igazolás, olyan igazolás, jellemrajz meg mit tudom én mi kellett egy főiskolai felvételihez. Akkor aztán, amikor már minden megvolt – habár láttam én, hogy ez csak formalitás –, mehettem én is felvételizni. De hadd mondjam el: egy évre rá, hogy a klubban dolgoztam, megkaptam a tömegsport példás szervezéséért járó első számú diplomát Ukrajna kultuszminisztériumától és sportminisztériumától.

– *Bizonyára ehhez valamit le kellett tenni az asztalra.*

– Úgy bizony! Én le is tettem. Én sokakat versenyeztettem. Mindig volt ilyen verseny, olyan verseny. Mert a szovjet kulturális tevékenységben volt egy olyan fontos fejezet, hogy tömegsport-munka.

– *Az itteni focicsapatot tehát Varga János irányította.*

– Pontosan: '63-tól Varga János irányította. Egészen '98-ig. Nemcsak a sporttömegmunkát. Hanem a focicsapatot is. Évtizedeken keresztül, ugye, a sporttömegmunka fejlesztése és finanszírozása a kolhoz után

számítódott. Ennek megfelelően a helyi Roszija kolhoz évtizedeken keresztül az első helyen volt a járási sportban. Az én vezetésemmel. Úgyhogy erre épült az én renomé. Tekintélynek is nevezhetjük. Mindenképpen el volt ismerve a tevékenységem.

– *Milyen sportágakban értek el szép eredményeket az itteniek?*

– Tizenöt sportágból, illetve versenyszámból állt a nyári spartakiád. Minden alkalommal abszolút első voltunk. Hét-nyolc ágból állt a téli spartakiád. Abszolút első voltunk. A labdarúgó csapat évtizedeken keresztül a megyei bajnokságban vett részt. Ott tartózkodtunk az élbolyban állandóan. És voltak helyi versenyek is. Mikor az új iskola megépült, itten szinte minden héten járási versenyeket szerveztünk. S nagy tömegeket mozgattunk meg a faluban. Az elődöm is jó testnevelő volt. Úgyhogy voltak ennek megfelelő előzményei.

– *És a múltat, a lágeréveket emlegette még valaki? Egyáltalán meddig emlegették?*

– Hát, jó ideig emlegették. Mert sokaknak nem tetszett az, hogy én hosszú időn át három helyen dolgoztam életemben, és mind a három helyen, a hirdetőtáblán meg a többi helyen is két nyelven tájékoztattuk az érintetteket. Mert a klubban is két nyelven volt kiírva minden, az iskolában is két nyelven, és a községházán is két nyelven volt. Ez egyeseknek nem tetszett, meg az, hogy mindig egyenesen kimondtam a véleményemet. Amúgy, érdekes módon, az egész szovjet érában a hátam mögött fasisztának hívtak. Most meg, paradox módon, egyesek szemében kommunista vagyok. Mert hát az a helyzet, hogy minden rendszernek vannak hátrányai és előnyei. Nincsen olyan rendszer, aminek nincsenek. Én csak azért haragszom, hogy arról a rendszerről mindig csak rosszat mondanak. Nem lehet úgy, mindent egy kalap alá venni. Én azt mondom, hogy én nemcsak politikai elítélt voltam. Mert én, amikor hazajöttem, nem hallgattam el. Nekem továbbra is járt a szám. És keményen járt a szám. És a szemembe vágta, hogy én nagyon szovjetellenes vagyok. Nekem inkább Magyarországra kellene átköltözni. És akkor én az egyik ilyen bírálónak azt mondtam, hogy Vanda Alexandrovna: én itt születtem. Nekem itt is nagyon jó. Maga meg menjen, ahonnan jött. Már másnap a KGB egyik munkatársa megjelent az iskolában. Hogy mondta Varga? Mit csinált Varga?

– *És ki volt, milyen beosztásban dolgozott ez a Vanda Alexandrovna?*

– Az egy keleti nő...

– *Itt tanárnő volt?*

– Nem, egészségügyi dolgozó. Igen, szóval ez el volt könyvelve. Hogy én nem hagytam magam. Például nekik az sem tetszett, hogy én nem hagytam, hogy engem Iván Ivánovicsnak hívjanak. Engem János Jánosovicsnak hívnak. És nem vagyok Iván. Iván nagyon szép név, de engem Jánosnak kereszteltek. Mi több: nekem a KGB-s nyomozó mondta meg, hogy van pontosan a keresztnevem meg az atyai nevem.

– *A KGB nagy tekintély volt akkoriban. Értem.*

– Igen. Még egy ilyen esetet elmesélnék. Még akkor a kultúrházban dolgoztam. Tán '66-ban történt. Hömlőcön, a közeli községben határsértés történt. Emlékszem, hogy elég forró nyár volt.

– *Az ukrán-román határon.*

– Így igaz, az ukrán-román határon. Itt a közelben. Bementem én a községházára, látom, hogy ül egy férfi zakóban, de forróság van. És írogat, írogat. Néhány szót váltottam az emberekkel. Na de hát én a községházán otthon voltam, mert a kultúrház ott volt...

– *Persze, ott adják ki a munkát...*

– És akkor egyszer kimegy, bejön és leveszi a zakóját. Mondom neki, hogy elnézést kérek, maga nem Uvin kapitány? Azt mondja, nem. Ő Uvin ezredes. Mondom neki, maga engem megismer? Rám nézett. Varga? Mondom neki, igen. Gyere ki, azt mondja. Kimentünk. Tanulsz? Nem szóltam semmit. Tanulsz? Igen. Hol? Lembergben, a testnevelésin. Problémák vannak? Mondom, voltak, de most már nincsenek. Na, látja, ebből az esetből is kitűnik: nem egészen úgy volt minden, ahogy egyesek most előadják. Nem egészen.

– *És mit jelentett ez a gesztus? Hogy probléma van? Ők valószínűleg úgy gondolták, hogy egyszer Varga már megbűnhődött azért, amit elkövetett, akkor tiszta lappal indulhat ismét...*

– Mondom, hogy a lágerfőnök így bocsátott el, hogy ha fognak sértegetni... Tehát nem úgy engedtek el, hogy rád világleletedben úgy nézzenek, hogy te szovjetellenes vagy. Habár, én az voltam. Tehát nem volt az megengedve, hogy most engem ezért üldözzenek. Egyesek próbáltak engem lehetetlen helyzetben hozni, de nem sikerült. Mondom még egyszer, azért nem, mert én jól dolgoztam és józan életű voltam. De a számat mindig kinyitottam, nem hagytam magam. Szóval, a nemzetiségi kérdésekből nekem sok vitám volt. A klubba bejövők elismerően nyugtázták, mert úgy volt megszerkesztve a dicsérőtábla: egy orosz munkás, egy magyar, egy orosz, egy magyar, egy orosz... Így volt pontosan: egy,

kettő, három, négy, öt. Orosz, magyar, orosz, magyar, orosz... Máshol mindenütt az a divat járta, hogy közepében az orosz, igaz? Mikor eljöttek Ungvárról, mondták, hogy ez mind nagyon jó, csak ezt a két magyart tegyem ide szélre, és a három orosz a közepébe. És én azt mondtam nekik: míg én itt dolgozom, addig ez így lesz. Azt én így készítettem el a magam igazságérzete szerint, és az úgy is marad. Olyan a törvénybe nem volt sehol sem beírva, hogy a magyaroknak hátul a helyük. Én ezért sokakkal összeveszttem. Sok mindenbe most sem egyezek bele. Az ukrán alkotmány tizedik cikkelyében ott van, hogy milyen jogunk van. Abszolút jogunk van, szinte mindenre. Csak itten egyesek mindent szeretnének eltussolni. És sajnos mindig akadnak szekértolók.

– *Korábban a '68-as eseményeket kezdtük felidézni...*

A PRÁGAI TAVASZ

– Igen, még akkor kultúrház igazgatójaként tevékenykedtem. Volt egy tanácskozás, tele volt a konferenciaterem, és az ideológiai osztály vezetője elkezdte sulykolni az emberekbe, egyesek nem jól magyarázzák a cseh eseményeket. Meg így, meg úgy... Mögöttem ült egy illető, a csongavai könyvtár vezetője, aki már korábban, 1950-ben abban a faluban, Csongován tanácselnök volt.

– *Az egy ukrán falu....*

– Tiszta ukrán falu. És mondja Mihajlo Mihajlovicsnak, hogy lehet az, hogy Dubčeket jobb opportunistának nevezik, és megtartották főtitkárnak. Ugye, mert Dubček egy ideig maradhatott. Azt mondja, hát a mi főideológusunk, nem helyesen olvastad ki, Kosztálko, nem jól olvastad ki az újságból. És akkor én meg mondom: de, az úgy volt beírva az újságba. Az Izvesztyijában ekkor és ekkor ilyen címmel jelent meg egy hatalmas cikk, hogy Zsacsita szocializma nás internacionálnij dolg – a szocializmus megvédése a mi internacionalista kötelességünk. És akkor azt mondja a könyvtáros, lássák, lássák? Varga is azt olvasta ki. Na és akkor még milyen kérdés van? És akkor mondják a könyvtárosnők, hogy van még egy kérdés: helyes lenne-e a jelenlegi helyzetben megalakítani a pártunkívüliek klubját? Azt mondja nekem gúnyosan az ideológiai osztály vezetője a nyilvánvalóan provokatív kérdésfeltevésre: lehet, Varga, te megfelelsz erre a kérdésre. Mondom, ha téged kérdeztek, te felelj. Ha

engem kérdeznek, én felelek rá. És miért tegezel engem? És mondom: te engem miért tegezel? És akkor szó szót követett, persze akkor már áttértünk magázásra, és akkor azt mondtam neki: egy dolgot ne felejtse el, hogy én a Matyi utcában jártam a kecskéket legeltetni. Mondom, maga meg Verhovinán. És még egyet ne felejtse el, ez a legfontosabb. Hogy az én apám meg anyám írni és olvasni tudtak. Akkor aztán nyomta a már megszokott panelszöveget. Hogy én miért dolgozok olyan helyen, ahol zavaros nézeteimmel a dolgozó tömegeket befolyásolhatom, satöbbi, satöbbi. Úgyhogy el kellett nekem abból a munkából menni. Szerencsére kaptam egy másik munkát. Csakhogy mindig mondta a párttitkár, hogy állandóan szapultam ezután is a szovjet rendszert.

– *Ha jól értem, nem az '56-os események, az azzal kapcsolatos cselekedetei miatt bírálták már, hanem az aktuális eseményekkel kapcsolatos nézeteiért...*

– Különösen ez volt a helyzet közvetlenül a cseh események után.

– *Mi volt ott Dubčekkel? Megbírálták Dubčeket?*

– Egy darabig meghagyták. Persze, hát opportunistának nevezték.

– *De csak egy darabig hagyták meg...*

– Persze, egy darabig. Hát voltak ilyen incidensek. Meg az sem tetszett egyeseknek, hogy az újévi köszöntés Varga miatt miért nem történt egységesen. Általában a moszkvai idő szerint köszöntötte a ruszin ember az ismerőseit, én pedig következetesen mi szerintünk, tehát közép-európai idő szerint köszöntöttem az embereket éjfélkor. Nehezményezték egyesek, hogy miért nem én köszöntöm akkor is, moszkvai idő szerint a többieket. A kisebbségi sorsban élők sok ilyen problémával szembesülnek a minden napok során. Például bármilyen furcsa, csaknem minden magyar iskolában illetve magyar osztályban az osztállysarkot oroszul készítették. Én meg azt mondtam: én a gyerekeimmel ezt magyarul készítem el. Magyar iskolában vagyunk, magyar osztályban, akkor legyen ez magyarul. Legyünk következetesek... Az igazgatóság az iskolában töltött hosszú évek során sohasem tudott engem erről lebeszélni. Tudták ezt az egész környéken.

– *Hogy ment a tanulás a testnevelési főiskolán?*

– Sikeresen befejeztem a főiskolát.

– *Ha lehet, gondolatban előbb elkezdjük. Oda kellett mindenféle munkahelyi ajánlás, irányítás... Ha jól emlékszem, '68-ban vagyunk.*

– Volt, persze, mindenféle hivatalos papírosom, kaptam én mindenféle ajánlást '63 után. Elmentem, sikeresen felvettek.

– *Magánúton tanult?*
 – Igen. Így végeztem el a Lembergi Testnevelési Főiskolát.
 – *Bizonyára ott is vannak különböző szakok...*
 – Vannak szakok, persze. Én a sportjátékok szakon tanultam. Volt, aki az úszás mellett döntött, kinek mi feküdt jobban. Akkor Lembergben még főiskola volt, most meg már egyetemnek hívják, fejlődünk.
 – *Na, és az '56-os nagyszülősi eseményekben való részvételét senki sem firtatta, ott nem tudtak a múltról?*
 – Mintha semmiről nem tudtak volna... Ezt amúgy én is furcsállottam. Egyszer hívtak engem a KGB-ből, hogy beírtam-e én az életrajzomba, hogy voltam-e elítélve? Én rávágtam rögtön a kihallgató tisztnek, hogy igen, beírtam. Beszéltem is a dékánnal erről, aki azt mondta, hogy őket ez nem érdekli, itt tanulni kell. És én nem beszéltem senkivel sem erről, mert 1960-ban behívtak minket – mondjuk, én magamról beszélek, mert nem egyszerre mentünk –, a milíciára és azt mondták, hogy ki lehet cserélni a személyazonossági igazolványunkat, mert az ítélet rólunk, mint kiskorúakról le van véve. Akkor miért kellett volna nekem leírni valahová is, hogy én el voltam ítélve? Nem? Hát ha egyszer ezt az ítéletet megsemmisítették, akkor minek?
 – *Még akkor beszéljünk egy kicsit ennek a sokat átkozott rendszernek a demokratizmusáról: azért, hogy valaki ne cipelje a bűnös múltját egész életén át, erre megvolt a lehetőség...*
 – Igen, igen. De a KGB-s tiszt meg engem mindezen történések után öt évvel kérdezett, hogy beírtam-e én. Hát nem írtam be, de neki én azt mondtam, hogy igen, mert tudtam, hogy engem csak horogra akar venni, ellenőrizni, kicsit megfélemlíteni... De minderről azt mondom: hogyha ők valóban akarták volna, én nem végeztem volna el sohasem a főiskolát. Engem azután időnként szépen hívogattak, mint a többi, hogy írjak alá, hogy működünk együtt a KGB-vel. És nagy a gyanúm, hogy az öt közül kettőnek volt kapcsolata a szervezettel. Járták ugyanis Magyarországot...
 – *Őn sokáig nem is gondolt arra, hogy a hatósághoz útlevelért forduljon?*
 – Nem, az ki volt zárva, hogy megkaptam volna. Még 1980-ban is. Még az olimpia előtt történt. Eljött ide hozzám egy idegenvezetőként dolgozó srác, mert jóban voltunk vele. Azt mondja, adj egy fényképet a leendő igazolványodba, mert te leszel az egyik idegenvezetője a magyar

turistáknak. Mondom, Vologya, ne vidd sehová a fényképet, s különben is, hagyjuk az egészet, mert abból semmi se lesz. És ebből a fényképből csak ez az egy van nekem. Tá té so? Mi van veled, miért vagy oly kishitű? Hát, mondom, tudom, hogy működik a rendszer. Igazam volt, nem lett belőle semmi. Még '80-ban is ez volt a helyzet...

– *Tehát az aktákban azért valahol csak rögzítették a csoport 56-tal kapcsolatos akcióját.*

– Persze, persze. És aztán a kilencvenes évek elején váratlanul rehabilitáltak bennünket.

– *Erről is mondjunk néhány mondatot.*

– Azt tudtommal közölünk nem kérte senki sem, legalábbis én nem kértem. Csak egyszer úgy eldöntötték.

– *Még a szovjet éra legvégén?*

– Nem, már ebben az érában. De még ezek a kommunisták ültek ott a járási fehér házban. Egy darabig még ők voltak, de már a független Ukrajna nevében cselekedtek... És mondták, hogy adnak kárpótlást. Kucsma volt az elnök. És akkor 993 ezer kupon kárpótlást akartak adni, mondjuk nekem. Emlékszem, azt válaszoltam az ügyemmel foglalkozó hivatalnoknak, küldjék el a pénzt Kucsmának. Mondom, nekem nem kell 993 ezer kupon.

– *Akkor azért a pénzért mit lehetett venni?*

– Tíz rubel lehetett, vagy mennyi. Nem nagy összegről volt szó.

– *Hány évnyi kultúrházi tevékenység után lett pedagógus?*

– Nyolc évet dolgoztam a kultúrház igazgatójaként.

– *Nyolc év. Már tanult a főiskolán, amikor elhelyezkedett az iskolában?*

– Nem, én speciel nem akartam addig elmenni az iskolába tanítani, míg be nem fejezem a főiskolát.

– *Tehát ötévnyi főiskolai képzés után lett pedagógus.*

– Igen. És ott, a tanfelügyelőségen is volt egy kis vitám, míg hosszú idő után ideadták a kinevezést, de aztán csak ideadták. Igen, a járási tanfelügyelő, aki engem nagyon rosszul fogadott, azt mondta rám, hogy börtöntöltelék... Ő később majd mindig elismeréssel szólt a munkámról... Jóban voltunk az utolsó időben. Szerette a sportot.

– *Persze, hát egy jó pedagógus elismerést érdemel.*

– Később sokat beszélgettünk. Őneki a helyi pedagógusok körében tekintélye volt, és ki is mondta mindig, amit gondolt. Már ezek mind elmentek. Igaz, ő is meghalt szegény.

PEDAGÓGUSCSALÁD LETTÜNK

– *A családról mikor fogunk beszélni? Lehet, hogy most kéne, mielőtt az iskolai éveket elemeznénk... A magánélete miként alakult?*

– A láger utáni magánéletem az úgy kezdődött, hogy mikor hazajövetelem után nem sokkal elmentem az iskolába, akkor az ott dolgozó fiatal tanítónőknek megtiltották, hogy velem szórakozzanak. Szóval, nem hagyták, hogy csak úgy egyszerűen ott folytassam az életemet, ahol két évvel ezelőtt abbahagytam...

– *De gondolom, barátkozni barátkozott magyarokkal és ukránokkal is.*

– Persze, a mai napig is ez így van. Szóval ez az egész, a börtönviseltségemből adódó probléma lassan eltöröltődött, elfelejtődött. Mindez a sportnak köszönhető. Ennek így kellett történnie, hisz a falubelijeimmel nap mint nap együtt sportoltunk, a járási, megyei versenyeken meg még nagyobb ismeretségre tettem szert. És a kiváló eredményeknek köszönhetően komoly elismertségre is. Az sokat számított... Nem ittam és nem is dohányoztam sosem. Hátam mögött az irigyeim persze tehettek mindenféle megjegyzéseket, engem ez nem érdekelt, ők mondjanak, amit akarnak, és én mondom azt, amit én akarok. Aztán ez az időszak lassan elmúlt. Mondom, hogy '63-tól a tömegsporttal kapcsolatos munkát én vezettem egészen 1998-ig, sok száz emberrel volt dolgom, első kézből kaphattak ezek az egyének információt arról, hogy voltaképpen ki is az a Varga János. Volt egy kolhozelnök nálunk. És egyszer, amikor többen együtt voltunk, a főorvos úr felemlegette, hogy á, te elítélve voltál, és az öreg ekkor rákiabált: Vaszilju, többet ezt nem akarom hallani tőled és senki mástól! Ő letudta, és ezzel a büntetésnek vége. Az öregnek különben nagy tekintélye volt. Ami a családalapítást illeti: egy újévi bálon megismerkedtem a jövődöbelimmal, és ezután hónapokon át barátkoztunk, aztán összekerültünk.

– *Mi az ő szakmája?*

– Nyelvész.

– *Tehát szintén pedagógus.*

– Pedagógus, igen. Ukrán nyelv és irodalom szakon végzett az egyetemen. Öt évet rádolgozott még a nyugdíjra, az iskolából nem akarták elengedni. A magyar iskolában ő tanította az ukránt. De eljött szegény, mert azt mondja, áldatlan állapotok uralkodnak iskoláinkban az ukrán nyelv oktatása terén: nem megfelelő hozzá a módszertan, nincsenek

tankönyvek, a tanulók motiválása sem megfelelő, a magyar gyerekek jelentős része nem tudja, és nem is akarja megtanulni az ukránt. Sajnos, sokan közülük nem a szülőföldjükön képzelik el a jövőjüket. És akkor, ugye, ellenőrzések: tudja az államnyelvet? Mindent a pedagóguson kérnek számon, az övé a legnagyobb felelősség.

– *Hány gyerek született aztán az önök családjában?*

– Két lányunk van: a nagyobbik, Noémi, angol-földrajz szakos. A kisebbik pedig, Tünde, alsó osztályos tanítónő, a munkácsi tanítóképzőt, majd Magyarországon a zsámbéki tanárképző főiskolát fejezte be. Ő ott is él.

– *Unokák vannak?*

– Kettő, csak Noéminak vannak gyerekei. Tünde még nem ment férjhez. Így ő teljesen a gyerekeknek él. Van neki harminckét gyereke, így szokta mondani, és azt állítja, hogy időnként rosszak. Most is mondta, na de hát, ilyen a pedagógussors.

– *Tünde hol él Magyarországon?*

– Érden.

– *Akkor térjünk vissza az iskolában töltött évekre, voltaképpen hány év is volt ez?*

– A tanári pályafutásomat a gyulai általános iskolában kezdtem 1969-ben, 5 évig voltam ott. 1974-ben ez a volt tanfelügyelő azt mondja, hogy gyere haza tanítani. Aki engem úgy fogadott, hogy börtöntöltelék, most szinte erőszakkal hozott haza a szülőfalumba. Nagyon jóba lettünk. Később sokszor mondogatta, hogy nagyon megbánta az egészszet. Itthon pedig 1996-ig dolgoztam az iskolában.

– *Együtt, párhuzamosan is meg lehetett oldani a tanítást meg a sportélet irányítását?*

– Együtt ment, persze, mindkettő. Délután mindig szabad voltam. Még mindemellett ehhez az időszakhoz tartozik, hogy éveken keresztül részt vettem különböző köztársasági versenyeken, mint aktív sportoló. Eljutottam egészen Alma-Atáig, ott is részt vettem össz-szövetségi versenyen.

– *Milyen számokban?*

– Könnyű atlétikában: síkfutás – többtusa – gránátdobás, lövészet, úszás, és tájékozódó futás. Volt úgy, hogy Ukrajnában kétszer is a harmadik helyen végeztem. És ez nagyon jó volt. Bejártam Ukrajna nagyvárosait. És mint játékvezető is sokat utaztam, a gyeplabda révén.

– *Nem csak Péterfalván volt kiváló gyeplabda csapat, hanem itt is?*

– Az én jányom is ott edzett. Aztán együtt dolgoztunk Kucsikkal, az edzővel. Most is nagy barátok vagyunk Kucsikkal.

– *Ha jól értem, volt egy jó kis gyeplabda csapat Péterfalván...*

– Igen, amelyet a híres péterfalvi kolhoz finanszírozott. Igen, és itt Feketeardóban is működött egy gyeplabda szekció, melynek természetén én voltam a vezetője. És vittem a lányokat rendszeresen Péterfálvára edzésekre. Az én egyik lányom is a válogatott tagja volt. Sok tehetséges nevetleni lány is a csapat tagja volt. Különben Kucsik Nevetlenben született.

– *És akkor a pedagógus kollektívát mennyire változtatta meg Varga János?*

– Semennyire. Nem, akkor már engem ismertek.

– *Tehát, aki jól teljesít, azt...*

– Hogy is mondjam. Míg én dolgoztam az iskolában, míg én vezettem a labdarúgó szakosztályt, a járási iskolai bajnokságban Feketeardó toronymagasan az első volt mindig. Mert én tudtam, hogy abból az ifjúsági csapatból a 4-5 legtehetségesebb legény megy majd a felnőtt csapatba.

– *Akkor elég sok idő szentelt a közösségi élet megszervezésére...*

– Igen, szinte minden időmet. Amikor kezdődött a focimeccs, vagy valamilyen verseny, a családot is vittem magammal. Mondom, gyerekek csak, lányok. Szép pályánk volt. Meg, hogy is mondjam, ismertek az egész megyében. A labdarúgó edzők között a megyében háromszor voltam a legjobb tíz között. Akkor, mikor az oktatási minisztérium felállított egy kritériumot a tanítók között, hogy van első kategória, második kategória, felső kategória, korhatáros tanár meg módszerész... A korhatárosnak adtak havonta tizenöt rubelt pluszban, a módszerésznek huszonötöt. A tizennyolc heti óraszám után. Hogyha több volt a normánál, akkor az a huszonöt rubel is fokozódott. A mi iskolánkban – nálunk akkor nagy tantestület volt, 49 tanár és tanító – csak ötünknek volt módszerész fokozata. A biológus tanárnak, a fizikatanárnak, na meg még valakiknek, mindenestre ötünknek volt.

– *A magyar szellemiséget a feketeardói magyar iskolában be lehetett vinni, meg lehetett honosítani?*

– Teljes mértékben. Míg a Varga család ott volt, a feleségem, a lányom, Tünde, annak a férje, Köröksi, meg néhány lelkes pedagógus, mint például Tóth Marika, addig nagyon szép eredményeket értünk el. Amikor én voltam a KMKSZ alapszervezetnek az elnöke, akkor célirányos magyar öntudatra nevelés zajlott az iskolában. De hát onnan

eljöttünk, sajnos. Sokszor megfedtem a még dolgozó kollégáimat. Elképzelhetjük, hogy miféle hazafias nevelésben részesülnek mostanság a gyerkeink. Bevallom, fáj nekem, hogy engem még az iskolába egyszer el nem hívott a történelem tanár október 23-a méltó megünneplésére. Pedig nem sokan vagyunk 56-osok Kárpátalján. Más iskolába néhányszor elhívtak, és ennyi... Nem hiányzik nekem, de azért talán több figyelmet érdemelnénk. Talán nem is mi, személy szerint, hanem az ügy... Néhányszor az iskolában az 56-os évforduló kapcsán mi magunk szerveztünk megemlékezést. Az egyik 56-os bajtársam felesége, aki a KMKSZ járási középszintű vezetője volt sokáig, tehát Milovánné járt itt, és azt mondta mindannyiszor, hogy ő még ennyi ember nem látott faluhelyen egy, a magyarság ügyével kapcsolatos rendezvényen. Úgyhogy általában én voltam a kezdeményező, de a mama, a feleségem volt a kivitelező. És akkor ez persze az ukrán tanítóknak bökdöste a csőrét, mindig a hátunk mögött mondogatták: nézzétek, vagy száz tanuló jár a magyar iskolába, és mind a száz a színpadon van. De tut nási? Vagyis, hol vannak a mi-eink? És tőlem is ezt kérték számon. Mondom, szervezzétek meg ti is a gyerekeiteket az ukrán nemzeti ünnepek alkalmából! Én nem vagyok ellene, szervezzétek. Mi szervezzük a mi ünnepünket, ti a tiéteket. Én nem vagyok ellene, sőt, segítek nektek benne. Azóta semmiféle visszajelzést nem kaptam. Én osztályfőnök voltam 25 évig. Én mindig magyarul írtam a nevelői tervet, az óravázlatot, az osztálysarkot... Egyszer azt mondta nekem a nevelőmunkával foglalkozó igazgatóhelyettes, hogy János, János, de hát te pontosan tisztában vagy vele, hogy én nem tudok magyarul. Ezt szinte bocsánatkérően mondta...

– *Nem volt semmi él benne?*

– Nem, természetesen. Halál komolyan megkérdeztem tőle: Joszip Joszipovics, tudod-e, hogy én milyen osztályban vagyok osztályfőnök? Já znáju, természetesen tisztában vagyok vele, hangzott a válasz, magyar osztályban. Akkor meg írd alá, hogy mindent rendben találtál. Ennyi az egész. Nem mertek ezek, még az igazgató sem mert ilyen világos érveléssel szembe szállni. Mikor az iskolában található tantermek listáját készítették elő, és egyben az ajtókra kiírásra kerülő feliratokat akarták megrendelni, azt mondtam nekik, a tornaterembe én fogom kirakni a cédulákat, a címkéket. Mindegyikre kiírták, hogy kabinet uhorszkoji movi, kabinet roszijszkoji movi tá literáturi, kabinet francuszkoji... Nálam ki lett írva: szportyivnéj zál, sportterem. Prepádávátyeli fizikulturi.

Testnevelő tanárok. Mindent két nyelven. És a teremben is az olimpiai feliratok három nyelven: latinul, oroszul és magyarul lettek kiírva. És például: privet ucsásztnyikám szportyivnoj szorevnoványiji, azaz üdvözljük a sportversenyek résztvevőit. Minden két nyelven szerepelt, és nem szóltak rám.

NEM VAGYUNK MÁSODRENDŰ ÁLLAMPOLGÁROK!

– *Ha az ember következetesen csinálja, és nem hirtelen felindulásból...*
– És törvényesen. A szovjet alkotmányba is be volt írva a 41. cikkbe, és az ukrán alkotmány 10. cikkelyébe is. Tudod, hogy van beírva?

– *Hogy van?*

– Az ukrán alkotmány 10. cikkelye szó szerint így hangzik: derzsávnoju movoju ukrajinyi je ukrajinszka mova. Narivnyi derzsavnoji ukrajinszkoji movi vilna vikoresztajetyszjá, vékoresztovujetyszjá roszijszka mová ta insi movi nacionalnih mensin. Benne vagyunk a nacionalni mensinben?

– *Igen. Tehát Ukrajnában az államnyelv az ukrán, és az államnyelv, az ukrán mellett szabadon használható az orosz valamint a többi nemzeti...*

– Az ukrán mellett párhuzamosan szabadon felhasználódik az orosz és az itt élő többi nemzetiség nyelve. Ennyi. Ez be van írva az alkotmányba és kész. Ezért mondom én, hogy nem volt fontos a regionális nyelvekről külön törvényt alkotni, csak ki kell használni, élni kell az alkotmány adta lehetőségekkel és kész. Te is voltál a községházán, mikor az intézmény neve mind a két nyelven volt kiírva. Engem nem érdekel, hogy ki mit mond. Vagy például: korábban soha nem volt magyar nyelvű falunév-táblánk, amikor polgármesterré választottak, lett. Amikor eldöntöttem, hogy ki írom a falu nevét a község elején, csak elmentem a járási tanács elnökéhez, és megmondtam neki, figyelj ide, nem úgy akarom kiírni, hogy Szele Csornotisziv, mert a falu történelmi neve Feketeardó. Rögtön behívta a társát. Az azt mondja, igen, lehet, transzkpcióval. Mondom neki, ezt én maga nélkül is tudom... Újból a tanácselnökhöz fordultam, Mihajlo Petrovics, magához jöttem. Én azért akarom kiírni az anyanyelvünkön, hogy mi, magyarok is érezzük: velünk is számolnak. Azt mondja, dobre, csényi ták ják hocses, csináld, ahogy akarod. És elkészítettem, ki lett írva...

– *A nagyszülősi járásban ez volt a kevés kétnyelvű falunévtáblák egyike...*

– Aztán utánam jött egy másik polgármester, azóta már az utcanevek sincsenek két nyelven kiírva, már az intézményeken sincs kétnyelvű felirat. Csak itt, nálunk, az iskolában maradt meg az a felirat magyarul, amit én elkészítettem annak idején. Tehát mindig mondtam, a magyar nyelvet nem beszélni kell, azt, úgymond, csinálni kell. Amikor én polgármester voltam, akkor minden hozzánk tartozó intézmény részére elkészítettem a kétnyelvű feliratot. Nem mertek szólni, még a főorvos sem, pedig tudom, hogy nem tetszett neki, de egy szót nem mert szólni. A rendelőintézetre, az iskolára, még a kolhoz épületére is megcsináltattam a cégtáblát, hogy mindenütt ott legyen két nyelven. És a falunévtábla is a község elején két nyelven volt. Ki volt írva, hogy Lászkovo proszimo, Isten hozott, do pobácsennyá, viszontlátásra, üdvözljük községünkben, ezek mind ki voltak írva.

– *A polgármesteri székben eltöltött időről is beszélnünk kell...*

– Meg beszéljünk a kárpátaljai magyar szórványról is. Lassan Feketeardó szórvány településsé válik. Sajnálatos módon. Legtöbbször a Felső-Tisza-vidékről, a klasszikus szórvány magyarságról beszélünk Kárpátalja vonatkozásában. Ott élnek ezek a gerinces szlatinaiak, meg viskiek, még ide sorolnám Gyertyánligetet is – habár én voltam ott sokszor, és ennek ellenére kevés alkalmam volt arra, hogy édes anyanyelvünket használjam. Nem sok magyar szót hallottam, de erről barátaimnak az enyémmel szemben abszolút más a véleménye. Legyen nekik igazuk! De hogy mi itt oly gyorsan fogyunk, azért csak saját magunkat okulhatjuk, saját magunkat ássuk el... Habár itt is szeretnék tenni egy megjegyzést, ezt apám mondta, aki 35 éve halott. Ő emlegette, hogy fiam, a magyar paraszt, mikor már két krajcár volt a zsebében és úrnak hitte magát, nem jó napot, hanem gutten tágot köszönt a szembejövőeknek. A probléma tehát régi keletű, sajnos ez ma még inkább így van. A csóró az továbbra is jó napot kívánt. Az magyar ember maradt. Akinek már volt két krajcár a zsebében, az már gazdagnak érezte magát, az már sváb volt. Ezt apám mondta, jó régen, úgy hatvan évvel ezelőtt.

– *A kárpátaljai '56 és a magyarországi elismertség... Sokáig kellett rá várni, hogy végre az ottaniak is tudomást szerezzenek róla? Ezt miként dolgozták fel?*

– Mikor könnyebbé vált a határátkelés, akadtak olyan helyi újságírók, akik magyarországi lapokban megszelleztették a témát, ezt követően a

magyarországi Gulyás testvérek egy néhányszor ellátogattak hozzánk. Azok is olyan kérdéseket tettek fel, hogy kiderült belőlük: egyszerűen nem akarták elhinni, hogy igenis úgy történtek a dolgok, ahogyan elbeszéltük nekik. Hogy a lágerben jól etettek...Többször rákérdeztek: igen, jól értettük, valóban normális kaját adtak ott nektek? A válaszom ismételten csak az volt, igen, jól etettek. Nem bántottak? Nem bántottak. Például a KGB-s tisztek részéről a nyomozás alatt egy rossz, durva szót, fenyegetést nem hallottam. Ismétlem, a magam, a magunk igazáért csak úgy tudtam, tudok kiállni, ha minden esetben ragaszkodom az igazsághoz. Hogy a háromnapos munkára elhurcoltakat Szolyván embertelen körülmények között tartották, és emiatt pusztultak el ezek és ezek, azt egy percig sem vitatom, ám azt is higgyék el nekem, a szemtanúnak, a dolgok elszenvedőjének, hogy az ötvenes évek végére a politikai foglyok tartási körülményei jelentősen megváltoztak, méghozzá jó irányba.

– *Most akkor még egyszer térjünk vissza a letartóztatásuk idejére. Mit gondolt, mit éreztek ezek a KGB-s tisztek az önök tetteivel kapcsolatban? Úgy érzi, a jó szándék végig megvolt bennük?*

– Az én kihallgató tisztemben, úgy tapasztaltam legalábbis, mindvégig megvolt egyfajta empátia. Együtt érzett velem. Amennyire lehetett, ezt ő ki is mutatta. De végezte a munkáját az adott szigorú feltételek mellett.

– *Tehát ön annyit konstatált, hogy egy idősebb, tapasztalt ember diákcsínyként kezeli az önök akcióját, ugyanakkor azzal is tisztában volt, hogy ez derékba törheti a hat fiatalember pályáját...*

– Nem volt olyan idős a nyomozó, olyan 30 éves lehetett, de hogy a minket váró súlyos következményekkel maximálisan tisztában volt, az holtbiztos.

– *Igen, de egy értelmes fickó, aki esetleg arra gondolhatott, hogy elég nagy bajban van ez a fiatal kölyök, még nem nehezíteném meg jobban a helyzetét, és nem rontanám még jobban az esélyeit az életben, mint ahogy a törvény szigora ezt megkívánja. Ugye, valahogy ön is így gondolja?*

– Igen. Képzeli, el, a kihallgatások során ő végig cigarettázott. Akkoriban jött divatba az aromatnij, azaz aromás cigaretta. Sokszor már a körmére égett a csikk, a kihallgatás hivatalos jellege teljesen megszűnt, nem is tudom, a tiszt szívta, szívogatta a cigarettáját, és az volt néha az érzésem, hogy úgy beszélgetünk, mint két jó barát. Pedig én nem tudtam az ő életéről szinte semmit, Uvintól, a kollégájától tudtam meg később, hogy miért beszélt velem olyan barátián. Mint jóval utána kiderült, ő egy

KGB-s tisztnek volt a fia. Hát a KGB-s fia milyen pályát válasszon, hova menjen tanulni? A legegyszerűbb, ha KGB-snek, nem? Na hát ez így van, mint a mi pulyáink is a tanítói hivatást választották.

– *Az is nyilvánvaló, amennyiben értelmes emberek voltak, hogy ők, a KGB-sek a szovjet rendszer ádáz ellenségeit nem így képzelték el.*

– Hát persze, ők látták rajtunk, hogy gyerekek vagyunk. De az igazság az, hogy milyen nagy hazafiak voltak köztük többen, azt most látni meg. Széjjelhordta őket a Szovjetunió, mint a szemetet a szél. Vagy inkább úgy fogalmaznék, hogy összeomlásakor maga alá temette őket a birodalom mindenféle törmeléke. Mindenki arra ment, amerre látott. Ők nem az ellen harcoltak, ami ellen kellett volna, és meglátásom szerint most sem az ellen harcolnak a nemzetvédelmisek. Pláne most. Most, ha nem úgy gondolkodsz, mint ők, ha kritizáld őket, pontosabban, ha nagyon kritizáld őket, kinyírnak. Most a hatalom ilyen eszközöket vet be a fennmaradása érdekében. Hogyha a bírálát csak olyan mérsékletes, akkor börtönbe zárnak. Hát ki hallott még ilyet?! Ez a demokrácia? Ez nem demokrácia. Szóval nekem a szovjethatalom iránt voltaképpen nincsenek ellenséges érzéseim, érzelmeim. Személyek ellen igen, azok ellen nagyon is. Mert az, amit ők csináltak velem, nem volt beírva a törvénybe, azaz törvényellenesnek minősült. De lehet, hogy a legrosszabbat megúsztam. Mert a szabadulásom után két-három évig – mint ahogy már a korábbiakban szó volt róla – itthon eléggé ellenséges légkör vett körül engem. De aztán minden megváltozott azzal, hogy ez a Grigorovics ide jött '63-ban a kolhozba dolgozni.

– *Tehát a kolhoznőkről, a helyi gazdaság elnökéről van szó.*

– Igen, de akkor még csak főzootechnikus, vagy ahogy mostanság mondják, főállattenyésztőként tevékenykedett. Röviden szólva, történt egy incidens velük, vele kapcsolatban és én közbeléptem, őket megvédeni.

– *Tettlegesséig fajult a dolog?*

– Igen. Nem tagadom, én eléggé olyan belemenős fickó voltam. A báli affér után jöttünk hazafelé, már hajnalban, és akkor azt mondja, hogy legyünk barátok. Na, és akkor kötöttünk barátságot. Azóta köztünk tart a barátság tényleg, gyakran összejárunk. Más kérdés, hogy ő nem való volt kolhoznőnek. Az egyértelmű. Ő ezt tudta, én meg is mondtam neki nemegyszer. Elég az hozzá, hogy én így jóban voltam mindegyik helyi vezetővel. Ő volt itt a komszomoltitkár. Azt mondja nekem ez a Grigorovics, hogy gyere, menjünk Szőlőstre. Bementünk

Szólásra, a járási komszomol bizottságra, ott fogadott bennünket egy Gricenko nevezetű járási komszomoltitkár, aki szintén nem idevalósi, hanem keleti. Hát így néhányszor ezzel a kolhozelnökkel, Grigoroviccsal bementünk hozzá, és egyszer azt mondja nekem Gricenko: János, te komszomoltag vagy? Nem vagyok én komszomoltag, mondom. Az meg hogy lehet? Mondom neki, ide figyelj, én a magyarországi '56-os események kapcsán Nagyszőlősen benne voltam egy szovjetellenesnek kiáltott mozgalomban. Azt mondja erre, áh, ez már egy régi történet, írd meg szépen a belépési kérvényt. Megírtam a kérvényt, és ideadták a komszomoltagságot igazoló könyvecskémet, és azt mondják, akkor majd itt a kolhozban a helyi alapszervezetnél fognak majd regisztrálni. Akkoriban nálunk a fő ekonomista, érthetőbben a főközgazdász lett a komszomoltitkár. Őt Nágynak hívták. És azt mondja nekem a Nágya, gyere, legyél a helyettesem. Mondom, megyek. Ezek még mind a cseh események előtt történtek. Nágya elment, hogy diplomamunkáját négy hónap alatt megírja, addig én helyettesítettem. De közben én voltam a Komszomol fényshórnak, a faliújságnak is a főszerkesztője. Ez a helyi újság volt. Akkor a járási központból azt az utasítást kaptuk, hogy a komszomol könyveket ki kell cserélni, és ehhez ott mindenkinek meg kell jelennie személyesen. Én vittem akkor a komszomolistákat a könyveket cserélni. Minden simán ment. Mikor bejött nekem ez a konfliktus a cseh események kapcsán, akkor elkezdtek ezek engem szidni, hogy Varga vitte a gyerekeket, a komszomolistákat a könyveket cserélni, az az egyén, aki voltaképpen nem is igazi komszomoltag, meg így, meg úgy... Hát ezek az égből az Istent is letagadják, ha arról van szó. Hát elmentem az öreghez, a pártfogómhoz, itt van a komszomol könyvem, kilépek... Hát én abban a komszomolban akkor nem láttam semmi rosszat. Először is a komszomolszervezet egy ifjúsági szervezet volt. De sajnos éppen olyan képmutató, senkiháziak vették kezükbe annak irányítását, mint azok a hírhedt ateisták, akik most már a legnagyobb hívők. Akkoriban ezek karácsonykor éberén figyeltek, hogy a gyerekek közül ki jár betlehemezni, illetve, hogy azt megakadályozzák bármi módon, mert Isten tudja, hogy azok milyen nagy bünt követnek el a szovjet rendszer ellen. Hát elmentek a suhancok, mert a betlehemezés szokása nálunk évszázadokra visszanyúló népi tradíció. Hangulatossá tették az ünnepet azok számára, ahová betértek, ráadásul kaptak egy pár kopijkát, örültek annak. Az üldözések ellenére a kommunista rendszer éveiben nálunk öt-

tíz betlehemes csoport járta a falut. Most meg már nincs egy sem, mert most már szabad a betlehemezni. Kimegy a népi szokásból még ez is... Meglátásom szerint sokszor nem a rendszerrel volt baj, hanem az egyes személyekkel. A rendfenntartó szervezet, a DND, vagy ahogy akkoriban nevezték, a druzsina főnöke megbetegedett és le akart mondani, hogy ő már nem fiatal ember...

– *Az önkéntes rendfenntartókról, az akkori polgárőrségről van szó...*

– Igen. Azt mondja nekem az akkori tanácselnök, de ott állt mellette a körzeti rendőr és a párttitkár is: vállald el az önkéntes rendfenntartóknak a vezetését. Én rögtön mondtam nekik, hogy maguknak ebből még problémájuk lesz. Azt mondják, milyen probléma? Ki itt a főnökség? Mi vagyunk a főnökök. Mondom nekik: nekem nem kell, hogy maguknak miattam problémájuk legyen. Akkor egy idő után megint előjöttek ezzel a témával. Na hát, mondom, jól van. Összehívták az egész társaságot, ez a Jani bácsi – nyugodjon békében – bejelentette, hogy én már öreg vagyok, beteg vagyok, és én Varga Jánost ajánlom az önkéntes rendfenntartók vezetőjének. És akkor szavaztak. Másnap a tanácselnök haverom telefonált, és kérdezte, hogy végül is kit választottak? Mondom neki, nem én választottam, az emberek választottak meg vezetőjüknek. Jó sokáig voltam én a helyi rendfenntartók irányítója. És tudja, hogy távolítottak el engemet erről a posztról? Azt mondták, hogy jól csinálod, Varga, de kell, hogy kommunista legyen a rendfenntartók vezetője. Aztán a helyemre állították a Kelemen Jósikát: a kommunista részegest, aki szegény már meghalt. Tehát ez nem a rendszerhez tartozik, hanem egyes embereknek a fals felfogásából ered. Mert én a főiskolán tanultam öt évet, igaz, ott nem járt a szám, de ott soha ilyet nem hallottam, hogy ilyen beosztáshoz párttagság szükséges. Csodálkozom is, hogy Lembergben a fél évtized alatt soha nem tapasztaltam sem oroszgyűlöletet, sem magyargyűlöletet. Ami ott most folyik, az égbekiáltó! Újból csak azt ismételtem: én nem kértem, hanem 1960-ban behívtak a rendőrségre, és azt mondták, mód van a személyi igazolványom kicserélésére, mert az ítélet rólam le van véve, azaz meg van semmisítve. Nem rehabilitálva vagyok, hanem maga az ítélet lett semmissé nyilvánítva. Na, tessék! Onnan felülről gondoskodtak rólam. Úgyhogy nem egészen úgy van, hogy mindent a rendszerre hárítunk. Voltak persze óriási hibák abban a rendszerben is, ezt készséggel elismerem. Egyébként a legtöbb hiba a káderek kinevezésekor történt.

JÓLESIK AZ ANYAORSZÁG FIGYELME

– *Magyarországi '56-os elismerés? Nem is állami kitüntetésre, hanem inkább az évfordulók kapcsán kiadott emlékérmekre, a különböző meghívásokra gondolok...*

– Van állami kitüntetésünk is mindannyiunknak. Számunkra nagy elégtétel, hogy Magyarország azt a szerény hazafias cselekedetet, amit mi tettünk, elismerte. Mélyen elismerte, mert van kitüntetésünk Göncz Árpádtól – állami kitüntetés.

– *Emellett bizonyára '56-os emlékérem is van?*

– Persze, persze. És kaptunk kitüntetést Mádl Ferenc néhai köztársasági elnöktől is, emellett részesültünk miniszterelnöki kitüntetésben is, nekem van az angliai '56-osok szövetségétől egy kitüntetésem: az egy nagyon szép kereszt. Van vagy hatféle ilyen. De a legszebbet 2007 februárjában kaptam. 2006-ban az összes '56-os meghurcolt kapott díjat, de 2007-ben csak én meg Milován kaptunk. Arra a ceremóniára már el sem mentem. Láttam korábban Ungváron, amikor összehívtak egy nagy terülj asztalkát, a jelenlevőket igazából nem is érdekelte, hogy mi ott vagyunk. Ettek-ittak és kész. Úgyhogy én akkor azt mondtam, hogy többet nem megyek ilyen rendezvényre. Úgyhogy, amikor a 2007-esre hívtak, én nem mentem el, majd Saci azt mondta, hogy jaj de jól tetted, hogy nem jöttél el. Ott voltam, azt mondja és ránk sem hederítettek. Így mondta. Hát, szép ez a 2007-es kitüntetés, nem mondom, de anyagi juttatást semmit nem kaptunk hozzá. Az egyik sorstársunk 1994-ben kiment Magyarországra lakni, Kovács Zoltán, Szabolcs megyébe költözött és ő havi 60 000 forint kárpótlást kap az '56-os eseményekben való részvétele elismeréseképpen.

– *Nem egyszeri támogatást?*

– Nem, ezt a nyugdíjához kapja életfogytiglan. De csak az részesülhet ilyesmiben, aki Magyarországon lakik és magyar állampolgár. Úgy tudom, ez a bajtársam 120 ezer forintot kap havonta. Kapja a nyugdíját, az özvegyit és ezt a kárpótlást. Ezt régebben mondta nekem Saci, hogy a Kovács Zoli több kárpótlást kap, mint nyugdíjat.

– *Korábban említette: iskolákba, közösségi helyekre '56-os alkalmakra néha meghívják...*

– Volt rá példa, de nem túl gyakran. Sok helyre voltam hivatalos az 50. évfordulóra. Kaszonyban, Gálócson, Péterfalván is voltam, Gyulán, Nevetlenben. De a szülőfalumban, Ardóban egyszer sem volt ilyen al-

kalom. Pedig nagy magyarnak tartja magát a történelemtanár. Persze itt amúgy is tudják sokan, hogy ítélve voltam, mert én azt sosem titkoltam. Az én sorstársaim a szovjet érában még egyáltalán nem beszéltek erről. Csak akkor kezdtek el beszélni róla, mikor már hivatalosan is lehetett. Na, többet is mondhatnék, de nem ide tartozik.

– *Viszont ide tartozik a két magyar érdekvédelmi szervezet tevékenysége. Most 2015 őszén, a választások előtt járunk. Hogy látja, lesz eredménye az összefogásnak?*

– Nemcsak most, hanem régen is így gondoltam. Én az egyikkel is együtt működtem és a másikkal is. Hogy mind a két helyen abbahagytam az aktív tevékenységet, annak nyomós oka van. Én nem úgy láttam sok mindent, mint ők. Most is azt mondom, hogy stratégiai kérdésekben le kell ülni és tárgyalni. Mikor még a Nagyszőlősi Járási Tanácsban képviselő voltam, és választások előtt voltunk, és a nemzetközi kapcsolatok bizottságának az elnöke voltam, úgy lett Barta József tanácselnök helyettes, mert én forszíroztam. Holott én már abban az időben az UMDSZ-hez tartoztam, de én akkor is egyben láttam a dolgokat. Mindig a magyarság érdekeit néztem. Mert nálunk is ez a baj, ugyanúgy, mint az ukránoknál. Ahol két ukrán van, ott három hetymán, vezér van. Na, hát a magyarokkal is így van. De a stratégiai kérdésekben mindenképpen tárgyalni kell. Amikor az UMDSZ-nél voltam, ezt nagyon fájlaltam. Amikor Illés Jóska meghalt, nyugodjon békében – egy darabig a derceni középiskolában tanított –, kezdeményeztem, hogy állítsunk neki egy emléktáblát. Kevés olyan kárpátaljai iskola található, melynek falát olyan emléktábla díszíti, hogy ebben az iskolában tanított egy '56-os... Most bárki megnézheti, az emléktáblára az van odairva, hogy Állította a nevetlenfalui UMDSZ és KMKSZ alapszervezete. Ez oda van írva! Ilyen felírás Kárpátalján több nincs. Képzeld, Saci nem jött el a sorstársának a táblaavatására. Hát nem lehet ilyesmit megtenni. Engem, ha hívnak, elmegyek akárhova. Nem nézem, hogy KMKSZ vagy UMDSZ rendezvényről van szó. Minden évben ott vagyok az aradi vértanúk nagyszőlősi emlékünnepeén. Minden évben. Amikor egyszer nyomós okok miatt nem voltam ott, hiányoltak. A tiszaújlaki turul ünnepségekre is mindig busszal vittem az embereket. Piros-fehér-zöld zászlók voltak kitéve mindenhová. Mert az embereket meg kell szervezni. De mikor ez a tili-tolizás megy, itt szúrják, ott nyomják egymást, és a végtelen szűkkeblűség tapasztalható mindenütt, akkor ez már nem jót jelent. Én olvasom rendszeresen mind a két sajtóorgánusot, és ebben a pillanatban a Kárpáti Igaz Szó keményen megkritizálja a mostani hatalmat. Keményeb-

ben, mint a KMKSZ. Ezt el kell ismerni. Kijevben megígérték fűt-fát, és ehhez képest eljön ide Kárpátaljára holmi Kvik vagy a külügyminiszter, és felháborodva azt mondja, hogy miféle zászlók vannak itt kitéve? Hát megmondták neki, hogy hová jön? Nekem is százszor mondták, hogy te milyen nagy magyar vagy itt ukrán földön? Mindig ezt válaszoltam nekik, hogy én itt születtem, itt érzem jól magam, maga meg menjen, ahonnan jött. Ezt kell kihangsúlyozni: akinek ez nem tetszik, menjen, ahonnan jött. Sok mindenről lehetne beszélni, sok pozitív élményben volt részem. Nem mondhatnám, hogy sok bántódás ért. A sportban csak annyi néha, hogy kinti versenyeken, különösen a futballban, a bírók elfűjták a nótánkat, végtelenül részrehajlóan bíraskodtak. De ezen meg nem kell csodálkozni, mert ha a világbajnokságot nézzük, ott is elfűjják egyes csapatoknak a nótáját. Vegyük példának a '78-as argentin világbajnokságot. Kézzel beüti a játékos a labdát, és a bíró megadja a gölt. Nemhogy leszorított karral benyomja, hanem szabályosan leüti a labdát, de mégis. Például ez sem a rendszerhez tartozik, igaz?

– *Tehát Varga János mindenkinek azt ajánlja, és erre nagyon tessék odafigyelni: vannak rendszerhibák és vannak emberi hibák.*

– Igen. 1982-ben egy nagy razziát csináltak nálam. Ungvárról is kint voltak az illetékesek. Az egész falu kommunistáit kikérdezték, hogy mit tudnak rólam, a különböző tevékenységeimről.

– *Milyen apropóból történt mindez?*

– Legfőképpen azért, mert állandóan kritizáltam őket. Éppen akkor nem tartózkodtam itthon, kiküldetésben voltam. Pénteken este hazajöttem és a következőkkel fogadott a mama: azt üzenték, legyen szíves bemenni a KGB irodába Szőlősrre.

– *Ismerős arcok...*

– Nem, nem, csak a helyi nyomozó volt ismerős, az ungváriak nem. Azt mondja nekem a helyi főnök: nem csodálkozom azon, hogy berendelték engem? Én pedig mondtam, hogy én már régen várom ezt a találkozót, mert itt ezt hallom, ott meg azt hallom, ez Varga így, ez a Varga úgy, mondom, itt vagyok. Azt kérdezik: mit szólok ahhoz, hogy behívtak engem? Mondom, semmit. Ha én rólam rosszat akarnak hallani, akkor kérdezzék meg az én ellenségeimet, akik maguknak egy egész dossziét írnak rólam. És itt oda mutattam. Ha pedig jót is akarnak tudni rólam, akkor a barátaimat kérdezzék. Elnevezték magukat. Szó szót követett, már lassan három órája beszélgettünk, amikor azt mondtam, hogy egyszer és mindenkorra vegyék tudomásul – úgy csináltam, mint egy református pap, amikor ál-

dást oszt –, én a valódi szovjet hatalomra két kézzel szavazok. Nekem maga a mostani rend nem tetszik. És nagy különbség van a rend és a rendszer között. És maguk ebből a rendből rendszert akarnak csinálni.

– *És ez mit jelent a gyakorlatban, hogy valamennyien értsük?*

– Hát ez a rend, és a rendszer meg a politikai beállítottság. Elvitték a rendszert egészen más útra, mint amilyen eredetileg ki volt jelölve. A kommunista elv maga a tiszta mennyország, nem azért álltak mellé milliók és milliók. Csak hát ők, a mindenkor hatalmon levők nem ebben a szellemben tevékenykedtek évtizedeken át. És ezek a maiak is: úgy csinálják a függetlenség óta, ahogy kell? Még rosszabbul teszik a dolgukat, mint azok. Jártál főiskolára. Sokat fizettél a tanulás éve alatt a tanároknak azért, hogy sikeresen túljuss a szigorlatokon, a vizsgákon?

– *Nem.*

– És most milyen katasztrofális a helyzet?

– *Nem is lehet mozdulni anélkül, hogy ne ütközz valamiféle korrupciós ügybe. Az életünket teljesen átszötte...*

– Na látod. Aki a szovjet érában nyilvánosan tanult valamilyen felsőfokú tanintézményben, annak garantálva volt a megfelelő állás. Mind egy, hogy néha távolabb a lakóhelyétől, ha úgy tetszett, három évre kihelyezték az istenháta mögé, de volt munkája. Most meg keress magadnak munkát. Aki meg magánúton tanult, az meg ott tanított ahol korábban elhelyezkedett. Ezt el kell könyvelni... És akkor az ungvári nyomozó azt mondta nekem, hogy Varga elvtárs, kellemes benyomást keltett bennünk. Mi magát nem ilyen embernek képzeltük el. Hát mondom, sajnos. És aztán egy jó darabig békén hagytak. Aztán '87-ben megint reflektorfénybe kerültem. Akkor én voltam az önkéntes rendfenntartóknak a vezetője. Pravoszláv szenteste történt. Berendeltem a községházára a rendfenntartókat, nyolcat-tízet, jöttek ezek csapatostul. Akkor még a hadkiegészítő parancsnokságtól külön kijelöltek a községházára ügyeleteseket.

NAPI HARCAIM

– *Illetve a katonai nyilvántartóknak a falvakban volt külön állásuk...*

– Igen, de emellett volt éjszaka is ott egy ember, akit a hadkiegészítő fizetett. És az meg történetesen nekem barátom volt, mindig együtt sakkoztunk. Na mindegy, azt mondja nekem a tanácselnök, gyere velünk Hömlőcre, a szomszédos faluba. Mondom, nem megyek én, én inkább itt

fogok sakkozni. De csak kérleltek, én meg nem álltam kötélnek, tovább sakkoztam. Ezek elmentek. Maradtunk azért néhányan. Mellettünk állt egy tanító, a történelemtanár, ő is önkéntes volt. Fél nyolckor bejön három férfi, ismeretlenek, dobrij deny. Jó napot. Január elején, este fél nyolckor... Ez az illetékes hadkiegészítő felugrott, válaszolja, hogy jó estét. Azt kérdi tőle nagyon arrogáns hangon az egyik hozzánk belépő idegen: ki maga? Válaszol tisztességesen a hadkiegészítő ügyeletes, hogy kicsoda ő. És maga kicsoda, fordul most a pedagógus kollégához? Az válaszol, történelemtanár vagyok. Hol dolgozik? Mondja, hogy hömlöci iskolában. És maga kicsoda, kérdezi végezetül tőlem? Épp az enyém volt a játékban a lépés. És akkor ingerülten azt mondja, magához beszélek. Mondom, hallgatom. Megismételte a kérdést: maga kicsoda? Mondom, testnevelő tanár vagyok. Maga szervezte a műsort a szomszédos teremben? Mondom, én, és lehajtottam a fejem így, az enyém volt a lépés... Hát miért engedi le maga a fejét? – ordít a képembe. Mi van, szalutálni fogok én magának, vagy mit akar maga? – válaszoltam halálos nyugalommal. Becsapták az ajtót, elmentek. Másnap: pártbizottság, sportbizottság, tanfelügyelőség, az iskolaigazgató irodája, hét helyre hívtak. Mindenütt ez volt terítéken: mit csinált itt Varga, mit csinált ott a Varga... Lenyomozták, hogy én az iskola mellett a kolhozban is dolgozom. Ellenőrizték, hogy volt-e erre engedélyem. Arra az évre éppen még nem volt, mert az iskolának engedélyt kellett erre adnia. A 86-os évre volt, a 87-esre még nem volt. Akkor kijelentették, hogy fizessem vissza a 90 rubel havi fizetést.

– *De ki volt az az ember, aki becsapta az ajtót?*

– Mint később kiderült, a megyei ügyész.

– *De ha elment volna Hömlöcre, akkor nem találkozik az ügyésszel.*

– Igen, persze. Na és harmadnap járási plenáris ülést tartottak a tanároknak, és ez a prokuror, az ügyész ott felszólalt. Elmesélte az előbbieken már ismertetett történetet a maga szája íze szerint, valahogy így: megyünk mi Feketeardóba, és ebben az időben a gyerekek vallási szertartáson vesznek részt, és bent, a községházán pedig Varga János Jánosovics, az iskola tanára nyugodtan sakkozik. Bent a teremben röhögnek: már sakkozni sem szabad? Értjük? Hát ez nem volt benne a rendszerben. Ennyi vallásellenes kirohanás nem történt az egész szovjet érában, mint amennyi Kravcsuknak az idejében, pedig már jól benne voltunk a peresztrojka korszakában. Mert tudni kell, hogy Kravcsuk a szovjet rendszer alatt az atyaisten volt az ideológiai kérdések tekintetében egész Ukrajnában. És aztán elmen-

tem a könyvelőségre, oda, ahol le akarták vonni a fizetésemet. Mondom a könyvelőnek, maga ezt ne tegye, Anna Vasziljevna. Nekem minden papírom, a szükséges dokumentáció rendben van. Azt mondja, na akkor hozza be. Bevittem valamennyi munkatervet, mindent, és akkor ő betelefonált a prokuratúrára, hogy ő ezt a fizetéslevonási utasítást nem hajtja végre, mert ennél az embernél minden rendben van. Nekem pedig még volt annyi bátorságom, hogy utána bementem hozzájuk... Akkor ismerkedtünk meg és nagy barátok lettünk a Kovtunnal, az akkori ügyésszel. Bizonyára, amikor elkezdett velem beszélni ez a Kovtun, akkor csak látta, hogy hoppá, ez nem olyan ember. Na és aztán elsimult minden. Ezért mondom, hogy ez nem a rendszer lényege. Hanem csak valaki kiskirályságot akart létrehozni magának készséges, soha vissza nem felelő alattvalókkal. Erre én soha, semmilyen körülmények között nem voltam hajlandó. Mint ahogy az előbb mondtam, hogy írtam egy levelet Kijevbe, a kultuszminiszternek, és amikor az elolvasta és megérkezett a hivatalos válasz, akkor már itt mindenki azt hajtogatta, hogy ne haragudj, nem úgy gondoltuk, felejtjük el a történeteket. Én nem haragszom. Egy másik történetet hadd mondjak el. Ardó határában egy időben orvvadászok tevékenykedtek. Egy illető rajtakapta és lefényképezte őket, feljelentést is tett, de a járási szervek nem léptek igazából semmit. Elküldtem Moszkvába a dokumentumokat, kijöttek onnan ellenőrizni a fénykép alapján és megbüntették a vétkeket... Na, most nem jönnek ki Kijevből. Szóval, minden rendszernek megvannak a pozitívumai és a negatívumai. Én azt mondom, hogy abban a rendszerben azt a sok rosszat, ami volt, el kellett temetni. És belőle a jót meghagyni. És mit tettek ezek az újonnan hatalomra kerülők? Az én véleményem szerint pont fordítva jártak el, mint ahogy az észszerű lett volna. A jót eltemették és átvettek minden rosszat, és még meg is hatványozták... Hogy lehet az, hogy a munkások megannyi cégnél dolgoznak éhbérért, ezer hrivnyáért meg 1200-ért, és be sincsenek regisztrálva, hivatalosan fel sincsenek véve. Az ilyen munkáltatót én rablónak nevezem, és sajnos túl sokan vannak. A többiek meg rabszolgák. Még ha be is vannak regisztrálva, akkor küldik el őket, amikor akarják, semmi joguk nincs, nincs szavuk. És nem is kritizálják ezt a szakszervezetet a sajtóban. Nincs már nálunk olyan szakszervezet, amely megvédje a munkásokat. Jó kis visszalépés. Tény: a több mint száz éve múltra visszatekintő szakszervezeti mozgalmából nálunk mostanra paródiát csináltak... Nekem állandóan járt a szám és kritizáltam. A tantestületi üléseken is. A tanítókat kritizáltam, nem tartják be a fegyelmet, a

gyerekeket fegyelmezni kell, nevelni kell, nem úgy értem, hogy ütni-verní, hanem ha eldobta az üres zacskót, flakont, akkor gyere csak ide, Pistike... Meg kell tanítani őket a kultúrára, a viselkedésre. Harminc éve dolgozom az iskolában, de még nem volt olyan ülés, hogy az igazgató nekem szót ne adott volna. Mikor Gyuláról eljöttem, kérdezték az igazgatótól, hogy Vargát visszavenné? Hát persze. A gyulai iskolások nem tudták azelőtt, hogy mi az a sport. Nem tudták, mi az a sportpálya. Én egy év alatt a gyerekekkel sportpályát alakítottam ki egy pusztá göröngyös, egyenetlen területen. Azóta semmit nem fejlesztettek rajta, az égvilágon semmit. Hát itt, a szülőfalumban is mindent megcsináltam. Volt itt egy kisebb összeütközés, mert a kolhozelnök kijelentette, hogy a kolhoz sportolói akkor fogják használni a sporttermet, amikor akarják, mert azt a kolhoz építette. Én meg azt mondtam: akkor fogtok ide bemenni, ha én megengedem, mert itt én vagyok a főnök. Az elnök nyomban ment az igazgatóhoz, és kérdőre vonta, hogy itt miért parancsol a Varga, milyen igazgató vagy te? Azt válaszolta az igazgató, hogy az iskola igazgatója valóban ő. De a sportigazgató meg Varga. Mert amit sport területén az iskola elért, az mind neki köszönhető. Sporttevékenységben és sportfelszerelés tekintetében, azt mind Varga csinálta, szerezte be egyedül. Az iskola igazgatósága neki nem segített semmit. Varga ellen semmiféle kifogásunk nincs, te meg békülj ki vele. Akkor az elnök elment a járási főnöknek panaszkodni. Az meg azt mondta neki – mert nekem mindent visszamondtak –, hogy maga, Grigorovics elvtárs, gondolja meg, hogy miért nem engedi be magát Varga a terembe. Pedig nem voltunk olyan jóban a tanfelügyelőséggel, a magyarkodás miatt. Mert nálunk a járásban egy sportterem van, ha meg kell mutatni, milyen sportélet zajlik errefelé, azt Feketeardó példáján mutatjuk be, és ott van mit megmutatni. És akkor elküldte a szakszervezeti elnököt hozzám, és azt mondtam, hogy hivatalos szerződést kötünk, és ekkortól eddig használhatják a sporttermet.

– *Elvszerűnek lenni és következetesnek. Mennyire hirtelen haragú?*

– Lobbanékony vagyok, de hamar kibékülök. Fiatal koromban a kezem is gyakran eljárt. Három esetet tudok, amikor le büdös magyaroztak. Mindegyik esetben az illetők kaptak egy máriás pofont és ennyi volt az egész. Nem volt folytatása az ügynek. Ők nem mentek panaszkodni sehová sem, én sem csináltam ügyet belőle. Habár ez most durván hangzik, de valamikor kell a határozott fellépés...

– *A fent elmondottakból az következik, hogy a szovjet börtönről és részben a 60-as évek politikai légereiről is hamis elképzeléseink vannak.*

Mert ezek szerint ott nem csupán a mélabú uralkodott, időnként hangos nevetés is felhangzott...

– Ahol én töltöttem a büntetésem, ott abszolút ez volt a helyzet. Él itt nálunk a faluban egy banderista, az is tanár, aki az 50-es évek elején ült szovjetellenes tevékenysége miatt. Most 87 éves. Amikor divatba jött ez a függetlenséggel járó nagy eufória, nagyon szónokolt mindenhol. Na, mondom neki mostanság valamelyik nap, scso, Fedor Vasziljevics, tá scsojsz teper ne ides kricsáti? Na, most miért nem mész kiabálni? Azt gondolták, ezek az ukrán hazafiak, hogy ők majd ott lesznek mindenütt a pódiumon meg a vezető pozíciókban, és rövid időn belül elzavarják a volt hamis kommunistákat... Mert ha valaki kommunista, akkor legyen végig kommunista, nem? Hát Kravcsuk számára, a volt elnökünk számára nem szégyen, hogy eldobta a pártkönyvét? Bizonyára, ha ő tudta volna, hogy ilyen csúfos véget ér a történet, be se lépett volna a pártba... Nekem szerencsére nagyobb rálátásom volt ezekre a dolgokra, én, úgymond, a jó sorsomnak köszönhetően történelmi folyamatában szemlélhettem az eseményeket.

Már a korábbiakban szó volt róla, hogy a lágerben hosszasan beszélgethettem a volt SS legényekkel, ezek elmondták, hogy milyen álmokat dédelgettek, s azokból mi valósult meg. Ha mindezeket röviden össze kellene foglalni, azt mondhatnánk, hogy nagyon kevés... Egy rövid kis adalék a második világháború történetéhez. Az ötvenes években a községünkben telepedett le Odessza Nyikoláj, őrnagyként szolgált a szovjet hadseregben az egyik harcokszó alakulatnál. Régi barátság fűzött össze bennünket. Ő magyarázta, hogy minden csata előtt kinyitották a pálinkával teli vashordókat, és mondták a katonáknak, hogy igyanak, amennyit bírnak. Ittak is azok rendesen. Mint ahogy mindenki más tette volna az ő helyükben. Hát persze, hogy bátran neki mentek az ellenségnek. Berúgtak a fiúk, és mentek...

MÉG EGYSZER A LÁGERRŐL...

– *Na, de visszatérve a lágeréletre, valóban elviselhető légkör uralkodott a barakkok környékén?*

– Néha egészen vidám volt a hangulat. Én soha egy kesergő levelet haza nem írtam. Mindez nem csupán annak az önfegyelemnek köszönhető, amit végig tudatosan fejlesztettem magamban. Pedig voltak igazán nehéz periódusok, emlékezzünk csak rá, amikor hurcoltak egyik

börtönből a másikba, ez nem tartozott életem legszebb fejezetei közé: két-három napot köztörvényes bűnözők társaságában tölteni, és aztán ott voltak mindenféle népek... De engem a lágerben nem bántottak. Mint említettem, a rezsimfőnök igen, de az meg később megrovásban részesült, mert sikerült bebizonyítanom, hogy nem volt igaza. A szabadságvesztésre ítélték életét normálisan megszervezték, volt borbélyunk, aki ingyen borotvált bennünket, a hajunkat ingyen nyírta. Műkedvelő együtteseket, futbalcsapatot, röplabdacsapatot szerveztünk. A focicsapattal jártunk lágerről lágerre, na, a röplabda csapattal csak lágeren belül...

– *Csak a vasárnap volt szabad?*

– Nem, nyáridőben máskor is. Nyolc órás munkanap volt, de aztán a lágeren belül mehetett, ahová akartál.

– *De szombaton is volt munka.*

– Többnyire akadt: hét óra munka a hét hat napján – ez volt az alapelv. Vasárnap viszont mindenki azt csinált, amit akart. Az öregek olvastak, a többiek sakkoztak, teniszeztek. Volt asztali tenisz. A nyári színpadon felállítottak vagy öt asztalt. Én nem panaszkodom, ha a lágerben töltött évek kerülnek szóba. És el kell mondanom, hogy én voltam az akkori rabok között a legiskolázatlanabb, mert én, amikor ott befejeztem a lágerakadémiát, mert az ottani tanulást magunk között így neveztük, csak jóval utána mentem a főiskolára.

– *Nehéz elképzelni, hogy a lágerbe zárt fizika professzor vasárnap délelőttönként a barakk előtti téren krétával a kezében a felállított tábla előtt az érdeklődő raboknak a kvantumelmélet alapjait magyarázza. Vagy előfordult ilyen is?*

– A vasárnap délelőtti szabadegyetemi előadások, ma ugye így mondanánk, gyakoriak voltak, emellett szervezett képzés is folyt a lágerben, ehhez a keretet az esti iskola biztosította. Akit pedig hosszú szabadságvesztésre ítélték, fogtechnikusi szakmát szerezhetett ott, nálunk, a lágerben. Így volt. Bizonyára közülünk sokan találkoztak már olyan börtönből szabadult egyénnel, akinek rengeteg aranyfog csillogott a szájában: nos, ez a szakképesítést szerzett sorstársak keze munkáját dicséri.

– *Mindehhez volt felszerelés?*

– Igen, ez az 1950-es évek vége volt már. Soroljam fel, hogy én milyen szakmákat tanultam a lágerben töltött bő egy év alatt?

– *Mert ugye emlékszünk rá, a bírósági ítélet után csaknem egy éven át vándoroltatták: különböző börtönökben töltött hosszabb-rövidebb időszakot.*

– A lágerbe érkezve a leendő esztergályosok számára indított kurzuson vettem részt. Utána következett a villanyszerelő tanfolyam, majd a villany- és gázhegesztő képzés, emellett kazánház fűtője képesítést is szereztem. Hogy el ne felejtsem, műbútorasztalos kurzuson is részt vettem. Van is róla papírom.

– *Elég alapos tudást adtak ezek a tanfolyamok?*

– Persze. Munka után, hetente háromszor tartották a foglalkozásokat.

– *Akkor nem csupán a börtöntársak oktattak...*

– Ezt már nem tudom pontosan megmondani. Életszerű, hogy a lágerigazgatóság bevonta az oktatás szervezésébe, lebonyolításába a megfelelő szakképzettséggel rendelkező rabokat.

– *Igen, 2000 embert viszonylag ilyen rövid idő alatt a kötött és szigorú napirend mellett nem nagyon lehetett megismerni.*

– Való igaz, én a sportolókat ismertem jól. Voltak sportmesterek is köztük. Szkotnyikov volt a rosztovi katonacsapat kapitánya. De senkivel közülük azóta nem találkoztam. Volt közöttük egy Margitics Vologya nevű Beregszászból, olvastam, hogy tanárként dolgozott, de én nem találkoztam vele. Van róla fényképem is. Néhány fénykép megmaradt abból az időből: anyámról, apámról, a testvéreimről, több fotó is megtalálható abban a kötetben, melynek címe: '56 Kárpátalján. Abban is, tudja a fene, hogy sikerült – mert ezek a Gulyás testvérek voltak mindenütt, Milovánhoz, Kovácsához, és egy sem adott fényképeket. Én adtam leveleket. Apám az én lágerből küldött leveleimet mind összegyűjtötte. Nem az én érdemem, hogy megmaradtak a lágerlevelek, hanem az apámé: szépen ráírta mindre, hogy mikor kapta.

– *És mikről szólnak ezek a levelek?*

– Van azokban mindenről szó. De mindig azzal fejeztem be, hogy a mielőbbi viszontlátásra, sokszor csókollak benneteket, drága szüleim. Amúgy levelet lehetett írni, amennyit csak akartunk. Igaz, mindig ki volt bontva, de nem tudtak magyarul olvasni.

– *De hagyták, hogy magyarul írjanak...*

– Nem kellett arról beszámolni illetékes helyen, hogy magyarul levelezünk. Mindenesetre cenzúra nem volt.

– *De mégis csak ki volt bontva.*

– Amit kaptam a szüleimtől, az mind ki volt bontva. Ez volt a cenzúra. Lehet, hogy az oroszokét cenzúrázták, de az enyémet nem, annál az egyszerű oknál fogva, hogy nem tudtak magyarul.

– *És nem tartották olyan fontosnak a láger vezetői, hogy megértsék, miről folyik az otthoniakkal a levelezés...*

– A csomagokat szigorúbban ellenőrizték. Például az örölt fekete kávét nagyon sokan küldték, ott, az étkezde bejáratánál állt egy forró vízzel telt edény, rajta egy csap, készíthetted magadnak a kávé. Mint minden ilyen zárt intézményben, nálunk is akadtak olyanok, akik méregerős teával, a csefirrel dobták fel magukat. Szabad idejükben egymás után itták az erős teákat. És volt forgalomban a pénz is, habár az tiltva volt. Én nem olyan sok csomagot kaptam, nem voltunk olyan gazdagok, de az itthonról küldött teába szüleim betettek tíz rubelt, és leragasztották. És a levélbe beleírták, hogy a teában van a pénz. Nem nagyon emlékszem már, hogy kekszféléken, halkonzerven meg limonádén kívül miket lehetett még venni a lágerbüfében.

– *Korábban említette, hogy amikor már jól dolgozott, akkor pénzre nem is nagyon volt szüksége...*

– Mint említettem, hivatalosan nem lehetett ott pénzt tartani, de nem is nagyon volt rá szükség. Enni adtak, és ha repetázni szeretnél volna, lehetett kérni, mindig kaptál.

– *Említette, hogy volt ott hal is bőségesen.*

– Igen, ott volt hal is. Az nagyon sós volt, úgyhogy én azt nem nagyon szerettem, de abból lehetett enni, amennyit akartunk, az nem volt benne a menüben. Az oroszok azt szerették.

– *Hát, ha éhes az ember, a halat talán megeszi...*

– Nem tudom, mások számára mennyire ismerős a kép, de az oroszoknál az előétel az mindig a hering. Keményen, következetesen. Megtörtént nem egyszer, hogy egy orosz emigráns lakásán voltam. Azoknál mindig ott volt a hagymával, borssal fűszerezett nyers hal az asztalon. Nálunk heringnek mondják, oroszul széljotká.

– *Ruszlinak mondjuk mi.*

– A ruszlit már abból csinálják, a hering pedig már ott van. Az én sógornőm például orosz. Igaz, hogy már szépen beszél magyarul, de amikor elmegyünk hozzájuk vendégségbe, a hering még mindig ott van az asztalon. Náluk ez az előétel. Mint sok magyar embernél egy pohár bor az előétel.

MINDEN MAGYAR EMBER, MINDEN KIS TETT SZÁMÍT

– *Nálunk mostanában sokan vallják, addig míg élénk közösségi élet zajlik a magyarság körében, a nemzetrésztől jövője nincs veszélyben.*

– Kárpátalján a magyar közösségek jó működésére szerintem például Péterfalva a pozitív példa. Családi csendesnap, jótékonyági koncert vagy kukoricafesztivál – ezek mind a magyar identitást őrzik. Szoktam olvasni az újságban, hogy a beregszászi járási magyar falvakban milyen sokakat megmozgató, tartalmas falunapokat tartanak. Azért csak bennük maradt meg ilyen szinten a magyarságtudat. Rólunk ezt nem lehet elmondani, sajnos. Itt az utolsó nagy magyar megmozdulás a 90-es évek közepén volt, azóta semmi. A templomban rendezgetnek kisebb lélegzetű együttléteket, de az nem tömeges.

– *Ráadásul a felekezetek ezt meg is osztják. Hányféle egyházközség van itt?*

– A legnagyobb a pravoszláv, utána jön a református, a római katolikus és végül a görögkatolikus. De utóbbinál a mise már ukránul megy. A rómaiak nem annyira szervezettek, szerzetesek járnak ki, de ezek jönnek és mennek. A római katolikus gyülekezet nagyon kicsi: 60-80 fős körülbelül. A református valamivel több lelket számlál, de szintén kevés. Én református vagyok, a feleségem római katolikus, de hát kevesen vagyunk. Hiába támogatja a magyar kormány is különböző pályázatok segítségével a közösségi élet szervezését, a szülőföldön való megmaradást. Most is tízezer forintot adtak a római katolikus nyugdíjasoknak, a feleségem nem vette el a felkínált pénzt. Nem szokta elvenni. Nem vagyunk rászorulva, hát adják azoknak, akik rá vannak szorulva. Nálunk a templomban megemlékeznek anyák napjáról, március 15-éről, de ezek kis rendezvények. Többnyire a gyerekek szerepelnek. Persze ez is ad valamit. Most a hitoktatónk, Jutka például elég aktív, ami jó. Nemrég úrvacsoraosztás volt a gyülekezetben, ahhoz képest elég sokan voltak.

– *Tehát egy ember erőfeszítése is meglátszik, nyomot hagy a közösség életében, annak lelkiéletén...*

– Meglátszik. És az én családom is, ahogy elmentünk az iskolából, ez is meglátszik. Azelőtt az iskolában minden ünnepet megszerveztünk. Szerepeket tanítottunk be. A feleségem, a mama nagy mestere volt en-

nek. Na, de hát lassan eljár felettünk az idő. Veszprémi Sándort biztosan ismeri. Ő a KMKSZ választott helyi elnöke, és a sógornője magyartanár volt az iskolában: úgy hívják, Tóth Magdolna. Jó tanuló, jó sportoló volt, már elment kedvezményes nyugdíjba... Vele és még néhány kollégával jó volt együtt dolgozni, rendezvényeket szervezni.

– *Varga János egy viszonylag szerény összegért, úgy emlékszem, azt mondta, havi 90 hrivnyáért évtizedeken a falu sportéletét szervezte...*

– Komolyabb pénzbeli elismerése a munkánknak a szovjet érában volt. Én az iskolában kaptam 18 óra után 210 rubel nettót és a kolhozban 90 rubel nettót. És ezért én vállaltam az egész tömegsport munkát. De amíg a kolhoz megvolt, addig vettek mindent: formaruhákat, sportfelszerelést, labdákat, a kiküldetéseket, a kiutazásokat pedig rendre finanszírozták stb. Mikor Kucsma elvtárs kétezer tavaszán aláírta, hogy nincs többé kolhoz, akkor már mindent a szponzorokra bízta. Addig mindent adott a TSZ. Ha nem adott jószántából, akkor kiköveteltük.

– *Varga János itt a községben 40-50 aktív sportolót bármikor tudott mozgósítani?*

– Igen, ez a minimum. Például az 1978–79-es születésű gyerekek a járásban megnyerték a labdarúgó bajnokságot ebben a korosztályban. A járási iskolás válogatott csapatba hat játékos bekerült az arday iskolából. Megnyertük a megyei bajnokságot, a szőlősi járáson belüli csapatokból alakult ki a megyei válogatott. Abban benne volt négy játékosunk. És ez a megyei válogatott, amelyben négy feketearday iskolás volt, megnyerte, megnyertük az ukraynai bajnokságot.

– *Az igen, ennél feljebb nem is lehetett menni!*

– Ennek a megyei bajnokságnak a társedzője voltam én. Na, hát vannak ilyenek. Tivadar kiemelkedő volt asztaliteniszben. Az iskolások között mindig ő nyerte meg az asztaliteniszt. Első helyen voltunk sokáig a járásban a sportegyesületünkkel.

– *Ez kemény munkának az eredménye.*

– Igen, ez azért volt, mert én iskolás koromtól készültem, megvolt ennek a folyamata. Ha a kolhossal mentünk szerepelni, a férfiak általában már nem voltak iskolások. De a lányok, azok mind iskolások voltak. Mert ha a lányok kikerültek, ők megházasodtak, gyerekeik lettek, már nem sportoltak, úgyhogy a lányoknál mindig az iskolások védtek meg a kolhoz, a falu becsületét. Régen volt vitám is erről az iskolaigazgatóval. Mindig azt mondtam, hogy ezek az én neveltjeim, úgyhogy

jöhetnek. Csináltam Hupáknak, a kolhoz szakszervezeti elnökének a kérésére szép dicsérő okleveleket meg egy tárlót a serlegeknek. És akkor az iskolaigazgató epésen mondta, hogy másoknak milyen szépen megcsináltam. Mondom, igen, ott már készen van, mert adtak anyagot. Ha veszel anyagot az iskola részére, akkor az iskola részére is elkészítem. És akkor már szent volt a béke. Az iskolában is megcsináltam. Na de hát először meg kellett a kolhoznak csinálni, hogy annak alapján megcsinálhassam a szekrényt a kupáknak, serlegeknek az iskola részére is. Mondjuk, az elnökkel is vitakoztunk, de megszoktuk. Megszokta, hogy nem akkor megy a terembe, amikor akar, hogy ott nem ihat meg ehet. Mert ő enni meg inni is akart a sportteremben, de ezt mind betiltottam, mert az a sportolásra kijelölt hely. Sokáig tartott, de végül megértette, aztán jól megvoltunk. Na, '98-ban aztán átadtam a fiának a stafétát. De járok én most is meccsre. Nevetlenbe is voltam a múltkor, mindenhová elmegyek, pedig olyan rossz utak vannak.

– *Hetvenéves elmúlt Varga János...*

– Bizony, már hetvenöt éves is elmúlt Varga János.

– *Mennyire elégedett a sorsával?*

– Nem vagyok hívő ember, vagy inkább úgy fogalmaznék, túlbuzgó hívő, de egyet hiszek. Hogy az embernek van sorsa. És azt nem lehet megmászítani. Nem tudom, honnan irányítják, lentől vagy fentről, ez egy bonyolult dolog. Az az én elképzelésem, ha úgy tetszik, rögeszmém – habár ezt a vallásosok sem tagadják –, hogy ha az ember megszületik, és állítólag meggyúl a gyertya. Ameddig a gyertya ég, addig él az ember. Én így képelem. A sorsommal kapcsolatban nem panaszkodhatom. Van egy szép családom, megvagyunk. Egy üres helyen felépítettünk egy szép házat, szép udvarunk van. Nem törtük el a hámfát építkezés közben sem, mert közben mindig elmentünk ide-oda kirándulni, Ukrayna-szerte. Volt egy öcsém, nyugodjon békében, aki ilyenkor a benzin beszerzésébe besegített, mert neki pénzébe ez nem került. Akkoriban a kocsikra lehetett üzemi talonokkal benzint szerezni, ő meg a kolhozban volt helyettes. Így nem kellett fizetni a benzinért. Ha meg kellett volna is: 95 kopijka volt 10 liter 93-as benzin. Szoktam emlegetni a kollégámnak, aki a régi időket szidja a mostanihoz képest, mondom neki, hogy úgy van, Béla, de én most nem tudok elmenni Ungvárra, mert 200 hrivnyába kerül a benzin, hogy autóval elmenjünk Ungvárra meg vissza. Amikor régen beültünk az autóba, és mondom, na, mama, menjünk csak Ungvárra. Nem számolgat-

tunk, mert nem volt drága. Mondom, nekem 300 rubel volt a fizetésem, és az kemény pénz volt. Az én feleségem nyugdíja 1150 hrivnya 42 évi munkaviszony után. 42 évig naponta ide hozta haza azokat a koszos füzeteket javíttatni... Úgyhogy nem egészen jól van ez. Az én nyugdíjam valamivel több, 1700, de én azért nem panaszkodom, mert nekem nem kellett füzeteket javítani. És én az előkészületeket is úgy készítettem el, hogy évekig jó volt. Volt nálunk, nyugodjon békében, az ungvári pedagógus-továbbképző intézetből a Rombai. Az, mikor eljött hozzám, azt mondja, ezt a tervet készítsd el még egy példányban, kiállítom. Lehet, hogy most már nincs meg, de az évekre szólóan megvolt. Le volt gépelve és évekig lehetett használni. Elvettem a kolhozból az írógépet – volt ott egy mini írógép, Moszkva márkájú –, és azon minden tervem le volt gépelve. Mikor a kultúrházban voltam igazgató, akkor is mindent legépeltem.

– *Érdekes közösségépítő munkát végezni?*

– Érdekes, ha van egy csapatod, ha van, aki megért. Mostanában szoktunk beszélni az iskolaigazgatóval, hogy nem tudjuk, miért, de most valahogy ez nincs meg, nem lehet semmit előremozdítani. Társadalmi alapon az emberek nem akarnak semmit sem csinálni.

– *Kiveszett az emberekből, hogy érdemes a közösségért tenni mindenféle anyagi ellenszolgáltatás nélkül?*

– Nem tudom, úgy tűnik, most mindenki elvan magának, mint a befőtt...

– *Azt szokták mondani, hogy Kárpátalján mostanáig mindenki a saját kis túlélési stratégiáját javíttatja, toldozgatja.*

– Ez így van, de azért valamit a közösségnek is adni kéne. Ha a fiatalokkal nem foglalkozunk, akkor a közösségi munkát soha nem lesz, aki átvegye. Ott volt Gyulán egy neves kultúrház igazgató, a Csetneki Feri.

– *Aki harmonikán is játszott?*

– Az. Elérte a nyugdíjkorhatárt, azonnal erőszakkal nyugdíjaztatták. Mert kellett valakinek a hely. Az, akinek akkor kellett az az állás, már rég elment, hatalmas ürt hagyva maga után... Pedig hát Feri élt-halt a kultúráért. Ott mindig olyan rendezvények voltak! Most már nincs szinte semmi. Az ilyen embereket meg kell becsülni, mert Feri elment és nincs többé kulturális élet. Na, mindegy, ezt csak azért mondom, mert egy ember tényleg sokat számít.

– *Különösen kisebbségben...*

– Igen, persze. Én őket régen rendszeresen vittem Romániába szerepelni mikrobusszal. Hozzánk pedig jöttek a romániai magyarok. Akko-

riban ezt még el tudtam rendezni. Mondtam Szásának, a kolhozelnöknek: vágjatok csak le egy bárányt! Most meg kihez menjek? Nincs kihez menni. Van nálunk egy néhány milliomos, de a falu élete egyáltalán nem érdekli őket. Akkoriban össze tudtam a futbalcsapatra gyűjteni valamennyit: te ezt veszed, te azt veszed. Vagy amikor a községházát megcsináltam. Te ott voltál akkor?

– *Én emlékszem, hogy tiéd volt erre felé az első számítógép...*

– Na, érted? Hát akkor is úgy volt, hogy mondtam, hogy te ezt veszed, te meg ezt. Persze számít itt a kor is. Akik most nálunk vállalkozók, azokat én mind tanítottam, úgyhogy ismerem őket. Úgyhogy nekem nem mondtak nemet. A hátam mögött mondták, hogy Varga ezt hogy gondolja, meg azt hogy képzeled, de nekem nem mondtak nemet, és ez volt a lényeg. Kétszer egymás után a gyerekeknek újévi ajándékat osztottunk. Mert, tudod, sajnáltam a felnövekvő nemzedéket, hogy ennyire kisemmizettnak érezheti magát. Mert ez az ország nem szégyelli magát. Abban az időben, amikor én voltam a polgármester, akkor 7-8 hónapos fizetéselmaradások sem mentek ritkaságszámba... Hogy lehet így dolgozni! Ukrajna Európa területileg legnagyobb országa, mondhatni gazdag ország, hát nem lehet így megfosztani egy népet mindenétől. És rendszeresen meg is alázzák, és rendre ilyen szélsőségek jönnek elő. És mindig a felelősséget másra hárítani, hát nem lehet. Egy rossz családban ki a hibás? Mindig a meny, mert a meny kívülről jön. Hát ezt az érvet egyszer-kétszer elfogadják, de nem lehet hosszú távon ezzel megéltetni mindenkit. Én ezért vagyok mérges. Minden van ebben az országban, és akkor huszonöt év függetlenség után nem tartunk sehol. Mikor Szovjetunió széthullott, Ukrajna volt a legjobb rajtpozícióban. Mert volt egy Scserbickij, a köztársaság első embere, és az mindent összehozott. Azért volt neki olyan jó futbalcsapata. És ne gondold, hogy ez a véletlen műve. Akinek volt egy jó futballistája az unióban, az előbb-utóbb mind a Kijevi Dinamóban kötött ki. Mert a klub vezetése, megteremtette a feltételeket. Természetesen Scserbickij utasítására. Na és most mi van? Nem lehet. Bizony. Most már így rácsodálkozik az ember, hogy a Szovjetunió legjobb focicsapatát hogy hívták? Kijevi Dinamó...

– *Furcsa módon nem a moszkvai Szpartak...*

– Meg a Szpartak is ott volt azért. És ki volt az első titkár? Scserbickij, akit most lealáznak, nyugodjon békében. Mondjuk, én így ítélem meg. Mások másképp, de én így: hogy a legjobb rajtja volt Ukrajnának. Ők az-

zal dicsekedtek. Az iskolában én azt mondtam: minden, amit elértünk az nem Ukrajnának, hanem a Szovjetunióknak az érdeme... Mikor hazajöttem, 1959. május 24-én, már említettem, hogyan fogadtak, de ugyanakkor június elsejétől én már a kémiai vegyszerbrigádban dolgoztam mint számvivő. Mert ott egy Szuszerevszkij nevű orosz dolgozott, és őt nem érdekelte a lágeres múltam. Nem is kérdezte. Neki kellett egy számvivő és engem felvett számvivőnek érettségivel. És a munkakönyvemben az első beírás az volt, hogy a kémiai brigád számvivője.

– *Számfejtője.*

– Na, mindegy, azt úgy hívták, jártak permetezni... Növényvédőszert permeteztek ki. Az MTSZ-hez, a gép- és traktorállomáshoz tartozott, annak egy osztálya volt. A főnökömet meg úgy hívták, hogy Szuszerevszkij Nyikol Nyikolájevics. Keleti származású volt az illető.

– *És mi ebből a történetből a tanulság?*

– Az, hogy rögtön felvettek, hogy a brigádvezetőmet nem érdekelte a múltam. Mert ő tudta, ismerte, hogy én Varga vagyok, apámat ismerte és felvett munkába.

– *Tehát bármilyen legyen is a rendszer...*

– Igen, legfőképpen az embertől függ. Aki nagyon meg akarja mutatni magát, hogy kiskirály, na azok mindenféle örültséget kigondolnak, és be akarnak vezetni. De ezek nem a törvény alapján dolgoznak. Mert a törvény ezeket a hülyeségeket nem írja elő. '59-ben mikor hazajöttem, abban az évben ősszel kezdték besorozni katonának, az én korosztályomat. Vagyis azokat a fiatalembereket, akik 1940-ben születtek. Engem is behívtak és besoroztak a sportszázadba vagy szakaszba. Inkább így: sportszakaszba. Az akkori katonai komiszár szerette a sportot és létrehozott egy katonai sportszakaszt a szőlősi kaszárnyában. Hatan voltunk a sportszakaszba besorolva. Egy nap elvették tőlem a behívót. Aztán megint behívtak. Megint elvették. Mikor már harmadszor elvették, elmentem veszekedni. Mondom, én szolgálni akarok a hadseregben. Hát Szőlősen futballozni, miért ne! És akkor azt mondta a második részleg vezetője, aki a regrutákkal foglalkozott: gyere ki, Varga. Azt mondta nekem csendben: eredj haza, ne mondd senkinek, te szolgálni nem fogsz. Hát akkor ez a hülye törvény volt. Látja, én szolgálni akartam, igaz, nem szolgált közülünk senki sem, de én elmentem volna a hadseregbe, mert itt Szőlősen elfutballoztam volna három évet. A sok jó focista, köztük a Mindák itt volt, Tivadar, Szilágyi Zoli, Suba Iván itt szolgált, Gál Tivadar itt szolgált, tudom mindegyiket.

– *Az emberségre visszatérve. A börtön után a letelepedés helye Varga János számára ki volt jelölve?*

– Igen, nem engedtek haza, hanem Szőlősen kellett laknom. A személyimbe az is volt beírva, hogy lakcím Dosztojevszkij u. 46. Természetesen én egy napot nem laktam itt Szőlősen. A nagynéném lakott itt, oda voltam beírva, de én otthon laktam. Ez volt a szabály, hogy határázónába nem mehettem haza, úgy jelentettek be engem a városba. De én nem laktam ott egy percet se, majd csak 1970-ben írtam át magam Ardóba, és akkor már nem szóltak nekem semmit.

– *Ez a példa is mit bizonyít?*

– Azt, hogy bármilyen körülmények között is éljünk, emberségesen is lehet viselkedni. Sok ilyen esetet tudok, amikor én emberséges voltam és cserébe velem is azok voltak. Sokat számított, hogy józan életű voltam és szerettem a fegyelmet. Így lettem polgármester is.

– *Erről a hat évről is mondjunk el néhány gondolatot.*

– Eljött a szabad választás, amikor a falusi bírót már nem a képviselők meg a párt emberei jelölték ki. Ukrajnában az első szabad választást 1994 júniusában rendezték meg. Addig is már zengték, hogy Vargát kellene megválasztani, hogy rend legyen. Jelöltettek is engem. Engem, meg még egy kollégát, az iskolaigazgatónak a cimboráját jelölték. És mondta: János, te ezt a megmérettetést komolyan gondolod? Azt válaszoltam, nem én vagyok itt a fontos, de ha az emberek ezt akarják, akkor megyek. Fölényesen megnyertem a választásokat. Attól eltekintve, hogy tudták, hogy nagy magyar vagyok, és hogy van nálunk egy olyan falunegyed, ahol csupa ukránok laknak. Egytől egyig rám szavaztak. A rendre szavaztak az én személyemen keresztül.

– *Nagyon kemény évek voltak ezek Ukrajna számára...*

– Igen, de négy év alatt sikerült rendet tenni a faluban. Ami az én hatáskörömbbe tartozott, mindent megpróbáltam elintézni. Megkértem az embereket, olykor keményen megkértem. 90%-a az embereknek szívesen megcsinálta, amit mondtam, csak 10% volt, akikkel keményebben kellett fellépni. Felújítottam az utcai világítást: a régi kolhozrendszerből maradt lámpákba lecseréltük az égőket. Tehát nem olyan nagy költség volt. De akkor azokra a villanykörtékre a pénzt a vállalkozók adták, mert az állami kasszában ilyenre pénz nem volt. Hébe-hóba adtak néhány tízezret a fizetésre. Négy év polgármesteri tevékenység után olyan tekintélyt szereztem a faluban meg a járás vezetőségénél is, hogy mikor

98-ban voltak a soron levő választások, akkor már, ugye, a faluban egy kis rendet csináltam, akkor már nyolcan jelentkeztek polgármesternek. Kettő már ott próbálgatta a széket is, hogy majd beül oda. Hát én nevettem a dolgon, már nekem jöttek a jelzések, hogy szó sem lehet róla, maradnom kell. Volt egy ruszin jelölt is, aki keményen magyarellenes volt. Egyik ismerősöm elmondta a következő történetet: eljöttek hozzá, megkínálták egy pohár borral, kérték, hogy szavazzon Porcsenszkire. És akkor az illető megitta a bort, és mondja: tudják mit? Hogyha Varga nem csinált volna olyan szép községházát, akkor magára szavaztam volna, de így Vargára fogok szavazni. Na, elég az hozzá – ezt nekem Ivancso mondta annak idején, ő volt a megyei tanács elnöke, jóban voltam vele, azt mondta, hogy olyan fölényesen 98 márciusában a polgármesteri választásokon Kárpátalján senki nem győzött, mint én. Tehát nyolcan voltunk jelöltek. Nekem volt 2070 szavazatom, a második helyen, aki végzett 240, a többinek még kevesebb. Na, de én keményen felleptem ezek ellen a rablók ellen, kritizáltam a rendőrséget, adóhivatalt, támadtak és aztán mondták, hogy Vargát el kell mozdítani, ilyen emberekkel nem lehet dolgozni. Na, és most már aztán tényleg nem lehet dolgozni. Teljesen elszabadult a pokol. Látják az emberek, hogy mi megy az ukrán tévében. Hogy mondja az orosz: durnoj primer zarazityelen. A rossz példa nagyon ragadós. Én szerettem polgármester lenni, háromszor voltam a polgármesterek világtalálkozóján Gödöllőn, először be is választottak valami bizottságba ottan, na de hát kiöregedtem. Dolgozzanak most már a fiatalok, nagyon szeretném, ha mind többen ráéreznének a közösségi munka ízére. Ettől függ a kárpátaljai magyarság megmaradása.

UTÓSZÓ HELYETT

DR. DUPKA GYÖRGY: AZ 1956-OS BUDAPESTI ESEMÉNYEK HATÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁGRA *(Részletek egy nagyobb tanulmányból)*

1.) ELLENÁLLÓ CSOPORTOK SZERVEZŐDÉSE

Az 1956-os magyarországi forradalom idején Kárpátalján a hatóságok nagyon féltek a helyi magyarság zendülésétől. Ez a feltevésük megalapozatlan volt, mert a megfélemlített és megtizedelt helyi magyarság már lélegezni is alig mert, hiszen épp azelőtt nem sokkal részesítették általános amnesztiában az 1945-től koncepciós perbe fogott és elítélt magyarokat. „A XX. kongresszussal elkezdődött tisztulási folyamat – írta **Kovács Vilmos** és **S. Benedek András** – Kárpátalját is érintette, ahol az '56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet.”

A KGB és a kommunista párt helyi vezetői a budapesti forradalom leverését illetően Kárpátalján is igyekeztek példát statuálni, feketelistákat készítettek azokról a magyarokról, akik nyíltan vagy burkoltan kinyilvánították rokonszenvüket a magyarországi felkelés iránt. Perbe fogták a röplap-terjesztőket is, akikkel szemben koncepciós pereket konstruáltak. Mint ismeretes, ebben az időben, 1956 végétől 1959-ig zajlott a tömeges megtorlás, s legalább 35 ezer ember ellen indult rendőrségi-ügyészségi vizsgálat politikai, „bűncselekmények alapos gyanújával. A kárpátaljai bírósági tárgyalásokat Magyarországon a KGB által kidolgozott forgatókönyvek alapján bonyolították le. Eme megfélemlítésnek legfontosabb célkitűzése az volt, hogy szétzúzza és megnyomorítsa azt a politikai-társadalmi réteget, amely szembe akart fordulni a proletárdiktatúrával: a

szovjethatalommal. A megtorlás Kárpátalján sem szélesedett ki minden-
kire kiterjedően, és nem vált a mindennapi életet behálózó kampánnyá.
A sajtó csak rövid időszakban tudósított illetve egyáltalán nem számolt
be az ítéletekről. A „kirakatperek” zárt ajtók mögött zajlottak.

Aki tevőlegesen bármit tett 1956-ban, számíthatott arra, hogy nem
ússza meg. Hiszen a besúgók hálózata kiválóan működött, úgyszólván
minden harmadik ember megfigyelés alatt állott. A fiatalokat könnyen
kihalászták a magyarság soraiból. Aki csendben maradt, azt békén
hagyták. Kiemelt áldozataikat erőt és ideget felmorzsoló kihallgatások
folyamán hallgatásra kényszerítették. De kik is voltak ezek a fiatalok?
Magányos farkasként, vagy csoportokban fejtettek ki tevékenységet?

2.) A NAGYSZŐLŐSI SZOVJETELLENES IFJÚSÁGI CSOPORT
Úgyszólván 1992-ig homály övezte a nagyszőlősi politizáló csoport tevé-
kenységét. Nagyszőlősen a középiskolás fiatalok 1955 őszétől 1957 júli-
usáig röplapokat terjesztettek, titkos összejeveleteket szerveztek. A cso-
port hat tagját letartóztatták, s ügyükkel hónapokig foglalkoztak a KGB
nyomozótisztjei. Valamennyiüket a közvélemény kizárásával ítélték el. Ez
érthető is, hiszen az 1944-58 közötti megtorlások áldozatairól hallgatni
illett, s a téma a sajtóban is tabunak számított. Ezért is lehettünk feleme-
lő pillanatoknak tanúi a KMKSZ III. Közgyűlésén, amikor is **Milován
Sándornak**, a KMKSZ megválasztott alelnökének **Povázsai Sándor**, a
Magyar Köztársaság megbízott ungvári főkonzulja **Göncz Árpádnak**, a
Magyar Köztársaság elnökének nevében átnyújtotta az 1956-os emléké-
rmet. A *Kárpáti Igaz Szó* így értékelte a gesztust: „*Kárpátaljai lakos első
izben részesül ilyen megtiszteltetésben.*” Milován Sándor a *Kárpáti Igaz
Szónak* adott interjújában (1992. március 12-én) szerényen bevallja, hogy a
röplapokat nem egyedül, hanem társaival együtt készítette. A Nagyszőlő-
sön kiragasztott röplapokon ez állt: „*Oroszok, azonnal vonuljatok ki Ma-
gyarországról!*” Megemlíti társai nevét: **Kovács Zoltán** Nagyszőlősről,
Illés József Fertőalmásról, valamint **Varga János** Feketeardóról. – „*És itt
szeretném elmondani azt is – folytatja Milován Sándor: remélem, hama-
rosan ők is hasonló kitüntetésben részesülnek, hiszen mindent együtt vi-
tünk véghez. Ha mégsem így történne, megfogadtam: egy vésővel négyfelé
osztom az emlékérmét, hogy valamennyiünknek jusson belőle.*”

Az említett interjú megjelenése után a nagyszőlősi csoport tagjai kö-
zül **Varga János** feketeadói lakos, a helyi középiskola tanára, volt poli-

tikai fogoly, a koncepciók per másodrendű vádlottja személyesen fordult
társai nevében is hozzám (**Dupka Györgyhöz**), mint a kárpátaljai terüle-
ti tanács képviselőjéhez, a területi rehabilitációs bizottság tagjához azzal
a szándékkal, hogy valóságos képet nyújtson a csoport tevékenységéről
és annak aktív tagjairól, akiket „*szovjetellenes propaganda, nemzeti ér-
zések felhasználása*” címen ítélték el.

ILLÉS JÓZSEF

Elsőrendű vádlott volt. 1940. szeptember 13-án született Fertőszalmáson,
földműves családban. Elhunyt 1996-ban. Anyja neve: **Csele Julanna**,
1989-ben meghalt. 1947-1954 között a fertőszalmási általános iskolába
járt, majd a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskolában folytatta tanulmányait.

(*Nevetlenszöveg, 1992 részletek vallomásából*): „... 1954-ben ez volt
az első magyar tannyelvű iskola a szőlősi járásban. Ide a környékről az
értelmesebb gyerekeket vették fel. 1955-ben, amikor második éve tanul-
tunk, mi fiatalok szervezkedni kezdtünk. Több diáktársammal ujjongva
fogadtuk az 1956-os forradalmat, mélységesen felháborodtunk a szovjet
intervención, amely ellen röpiratok terjesztésével is tiltakoztunk. **Varga
János** cimborámmal döntöttük el először, hogy tennünk kell valamit. Az
első röplapok persze kezdetlegesek voltak, kézzel írottak... Hallgattuk
a Szabad Európa Rádiót, akkor ezt még tilos volt hallgatni, s röplapo-
kon terjesztettük tovább a híreket... 1957 márciusában újrakezdjük. De
akkor már a röplapokat gumiklisével készítettük. Az is kezdetleges volt,
mert először a betűket ki kellett vágni zsilettel, minden betűt külön fel-
ragasztottunk, így csináltuk a lapokat, s ezeket a piactéren, csütörtöki
napokon, mert akkor volt a vásárnap, akkor gyűlt össze a legtöbb ember,
kiragasztottuk és szétszórtuk. A hatóság nem tudta elképzelni, honnan
erednek ezek, de azért sokáig nem kellett gondolkodniuk, mert egyetlen
egy magyar középiskola volt, ott kezdték el a puhatolózást. Június 24-e
volt, erre jól emlékszem, mert akkor volt az utolsó vizsgám... Bementem
hamarabb, le is vizsgáztam. Csak utólag tűnt fel nekem, hogy a taná-
rok nem kérdezősködtek sokat, ötöst kaptam fizikából. Amikor kijöttem a
vizsgáról, két fiatalember várt... Beültettek egy kocsiba, bevittek a KGB
épületébe, akkoriban úgy neveztük – a beszpeka. Elkezdődött a kihall-
gatás. Természetesen tagadtam, mert akkor nem tudtam, hogy már a
többi is kézre került. Csak később tudtam meg, hogy mindenkit letar-
tóztattak. Nagyszőlősről Ungvárra, a KGB börtönébe vittek. Ott voltunk

1958 januárjáig. Vagy két hónapig magánzárkában voltam. Ez idő alatt nem érintkezhettem másokkal. 1957 augusztusában volt a tárgyalás. Az ügyész 15 évet kért. Én voltam az elsőrendű vádlott, mert a nyomozás során bebizonyosodott, hogy sok mindent én kezdeményeztem. Nem szeretnék ebből nagy dolgot csinálni, de ez így igaz. Volt ügyvédünk is, de ő majdhogynem támadott. Igaz olyan idők voltak, hogy nem is igen volt ajánlatos olyanokat, mint mi, védeni. Aztán felolvasták az ítéletet. Hogy **Illés**, azaz hogy én – 6 év. **Varga János** 5 évet, **Kovács** barátom 3 évet kapott. Fiatalok lévén, meg aztán láttuk is, hogy nincs értelme, nem is nagyon tiltakoztunk. Harkovba engem már csak egyedül vittek. Később tudtam meg, hogy **Varga** barátom máshová került.

Aztán levelet kaptam otthonról, s abból tudtam meg, hogy **Milován** barátom Dubnában raboskodik. Amikor betöltöttem 18. életévemet, akkor vittek tovább. Átszállítottak a mordviniai 7-es számú lágerbe, a **Zubovo-Poljanszki** járásba, egy Potyma nevű elosztó táborba. Később tudtam meg, hogy **Varga** cimborám is ott volt. Különben nem tudtunk egymásról. Akkor már oda került **Kovács Zoltán** és **Dudás István** is. Ők segítettek beilleszkednem. Voltak itt más kárpátaljaiak is. Egy nagyszőlősi tiszteletes, **Bocskai** volt a neve, **Mendel Sándor** ő már meghalt. **Bocskai** tiszteletes tartotta bennünk a lelket. Voltak lettek, litvánok, észtek, oroszok, ukránok, sőt találkoztam doni kozákokkal is. Valamennyien politikai elítéltek voltak. Szabadulásom után mezei munkásként a kolhozban dolgoztam Fertősalmáson, közben tanultam, felvételizni szerettem volna. Ez csak 1964-ben sikerült. 1970-ben levelező tagozaton befejeztem az Ungvári Állami Egyetem orosz nyelv- és irodalom szakát. Majd a nevetleni iskola tanára lettem.”

VARGA JÁNOS

Másodrendű vádlott volt. Feketeardóban született 1940. május 22-én, nyolc tagú értelmiségi családban. 1947 szeptemberétől 1954 májusáig a feketeardói hétosztályos magyar tannyelvű iskolában tanult. 1954 szeptemberétől a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja lett.

(**Feketeardó, 1993, részletek vallomásából**): „...1955-ben az egész szervezkedés értelmi szerzője, **Buzási László** – édesanyjával áttelepült Magyarországra. Édesapja a lágerben pusztult el.... A csoport viszont megmaradt. Az 56-os eseményekkor aktivizálódott a tevékenységünk.

Ekkor a szervezkedésből gyakorlati tettek lettek. 1956 őszén kapcsolódott a csoporthoz **Dudás László, Milován Sándor, Kovács Zoltán**, s ekkor kezdtük el a röplapokat terjesztetni, Örültünk annak, hogy a katonaság mindig ki volt vezényelve, s keresték a tetteseket, és sehogy sem tudtak rájönni, hogy kik is terjesztik. Nyomatékosan hangoztattuk, hogy Kárpátalja magyar terület, és az oroszok menjenek haza. Majd mikor Magyarországon kitört a forradalom, akkor olyan tartalmú röplapok is voltak, hogy az orosz hadsereg vonuljon ki Magyarországról. Elkövetünk egy végzetes hibát. 1956 novemberében az egyik röplap egy példányát az iskola hirdetőtáblájára tettük ki. Észrevették, hogy ezután a KGB-sek gyakran látogatták az iskolát, s bizonyára igyekeztek felderíteni, kik is lehetnek a terjesztők. Engem 1957. június 24-én tartóztattak le. ... Beültettek a Volgába és hazahoztak Feketeardóba. Házkutatást tartottak, elvittek egyes könyveket, egy piros-fehér-zöld zászlót. Anyám megkérdezte, hogy mikor engednek haza. Azt felelték, majd este.

Mindenkit külön-külön hallgattak ki. Tőlem kérték, mondjam el, hogy volt, mint volt. Én húzogattam egy pár napig a vállamat, aztán olyan tényeket mondtak, ami tényleg igaz volt, akkor észrevettük, hogy egy társunknak a jegyzőkönyve jóval azelőtt, egy hónappal előbb volt felvéve. Egy éjszakát **Illéssel** és **Dudással** a szőlősi kis börtönben töltöttünk. Másnap letartóztatták **Milóvánt** és **Kovácsot**. Délben elvittek Ungvárra a KGB börtönébe. Sokat vallattak arról, hogy ki volt az idősebb vezetőnk, nem akarták elhinni, hogy ezt mi, gyerekek találtuk ki. Hét hónapon keresztül Ungváron voltunk. Ha a cellában eltöltött időt vesszük, akkor én ültem a legtöbbet, 11 hónapot. Ukrajna több városának börtönét jártam be, a lebergit, a harkovit, a donyeckit, a dnyepropetrovszkit, onnan vittek Mordvinföldre, 1958. május 19-én kerültem ki a lágerbe. Abban az időben Mordvinföldön 24 politikai láger volt. Én a 1 l-es számúban voltam, **Dudás, Kovács** és **Illés** a 7-es számúban. Én voltam a lágerben a legfiatalabb. Dolgozni kellett. Igen szigorúan bántak velünk. Huszonhárom hónap letöltése után 1959. május 22-én szabadultam. Egy szerdai napon érkeztem haza. Jelentkeztem az előjáróságon, úgy fogadtak, mint egy börtöntölteléket. A kezdeti bizalmatlanságot leküzdve, több vállalatnál dolgoztam, mivel a KGB megfigyelése alatt voltam. De minden nehézség ellenére sikerült befejeznem a Lembergi Testnevelő Főiskolát, amely jogot biztosított kedvenc sportfoglalkozásom folytatásához. 1968 januárjában megnősültem, két gyermek – **Tünde** és **Noémi** – apja va-

gyok. Voltam falumban egy ideig polgármester is. Jelenleg az UMDSZ Nagyszőlősi járási szervezetének ügyvezető alelnöke, a járási tanács képviselője vagyok.”

KOVÁCS ZOLTÁN

Harmadrendű vádlott volt. 1940. augusztus 1-jén született Nagyszőlősen. Anyja neve: **Huszi Erzsébet**. Négy évre ítélték (ebből 21 hónapot ült le szintén a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 7.sz. politikai lágerben).

MILOVÁN SÁNDOR

Negyedrendű vádlott volt. Ma kisebbségi politikus, a KMKSZ általános alelnöke. 1941-ben született Nagyszőlősen. Jelenleg is itt él. Édesapja **Milován József** vállalkozó, édesanyja **Tóthszeghi Jolán** könyvelő. Házastársa **Heczel Jolán** mérnök. 1957-ig a helyi magyar iskola tanulója volt. A 9. osztály elvégzése után 4 év szabadságvesztésre ítélték szovjetellenes tevékenység vádjával. Ebből 18 hónapot ült le a nyugat-ukrajnai Rovnó területén a fiatal köztörvényesek nevelő-javító intézetében. 1959-ben szabadult. 1962-ben elvégezte a Munkácsi Kereskedelmi Technikumot, majd különböző kereskedelmi cégeknél dolgozott. 1989-től a KMKSZ ellenőrző bizottságának tagja, majd 1992-től a szervezet alelnöke. 1993-ban tisztségében megerősítették. Az 1990-es, majd a 2006-os helyhatósági választások idején a KMKSZ színeiben szerzett mandátumot, azóta már másodszor a megyei tanács képviselője. Az 1956-os Emlékérem kitüntette.

DUDÁS ISTVÁN

Ötödrendű vádlott volt. 1938. szeptember 22-én született Nagyszőlősen. Anyja **Dudás Lászlóné**, született Nagy Margit, apja **Dudás László** bodnár-mester, tíz gyermek apja, aki magyar katonaként megjárta a frontot, hazatérése után „malenykij robotra” elhurcolták, túlélte a szolvyai gyűjtőtábor, 1946 februárjában tért haza családjához. Fia, **Dudás István**, mindezek tudatában tért a szovjetellenes tevékenység útjára. A Nagyszőlősi 3. Sz. Magyar Tannyelvű Középiskolát 1957. június 24-én fejezte be, amikor is letartóztatták a KGB munkatársai. Kéthónapi nyomozás után a Kárpátaljai Megyei Bíróság zárt tárgyalásán 3 évi szabadságvesztésre ítélte szovjetellenes tevékenység címén. Ebből 26 hónapot töltött le a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 7. sz. politikai lágerében, ahonnan 1959 augusztusában szabadult. Szabadlára helyezése után a nagyszőlősi városi kereske-

delemben dolgozott. 1960-ban megnősült és áttelepült Beregszászba, ahol szintén a kereskedelembe dolgozott. A KGB megfigyelése alatt tartotta egészen haláláig. Elhunyt 1974. augusztus 28-án.

A volt politikai foglyok közül **Varga János** vallomásaiban kitér arra: „Két diáklány társukat nem ítélték el, csupán tanúként hallgatták ki őket. A csoport fentebb említett más tagját nem vonták felelősségre, mert a KGB nyomozói nem szereztek tudomást róluk, mi pedig nem árultuk el őket. De az igazság az, hogy ők nem is vettek részt közvetlenül a röplapok készítésében és terjesztésében...”

Az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1954. április 24-én keltezett rendelete alapján a Mordvin ASZSZK Legfelsőbb Bírósága 1959-ben perújrafelvételt kezdeményezett, melynek alapján feltételeken szabadlára helyezték mindnyájukat. Ukrajnában is megtették mindezt, így **Milován Sándort** már fél évvel hamarabb szabadlára helyezték. A csoport tagjai egybehangzóan állították, hogy szabadulásuk után mindenütt éreztették velük, hogy börtöntöltelékek voltak. **Varga Jánost** még 1986. január 7-én is zaklatták munkahelyén, a feketeadói iskolában. „A terület akkori ügyész-helyettese nyomást gyakorolt a járási és a községi tanács vezetőire. Miként engedhetik meg azt, hogy egy volt politikai fogoly oktassa a fejlett szocialista társadalom ifjú nemzedékét.” A Feketeadói Középiskola tantestülete kiállt **Varga János** mellett, a nagyszőlősi járási pártapparátus „ráállított” tagjai viszont körlevélben tiltották meg, hogy a sajtóban megjelenhessen az élsportoló és sportszervező neve. Felleptek a csoport többi tagjával szemben is, akik továbbra is töretlen hittel kitartottak eszméik mellett, illetve szót emeltek a magyarsággal elkövetett jogsértések ellen. A csoport elítélt tagjai saját rehabilitálását nem kérelmezték. Azonban 1991. november 6-i keltezéssel rehabilitálták őket az Ukrán SZSZK 1991. április 17-én kiadott rehabilitációs törvénye alapján. Az erről szóló igazolványt mindegyikük kézhez kapta. Később, 1992-93-ban mindegyik élő elítéltet kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

3.) A MEZŐKASZONYI SZOVJETELLENES IFJÚSÁGI CSOPORT

A nagyszőlősi csoport tevékenységének tanulmányozása során fény derült arra is, hogy hasonló csoport működött Mezőkaszonyban. Ennek tagjait szintén izgatásért, röplapterjesztésért vonták felelősségre.

Mezőkaszonyban az **Ormos családot** a 40-es évek végén, az '50-es évek elején embertelenül meghurcolták. A családfőt, **Ormos Józsefet** kulákként fogták koncepció perbe. Nemszámított az, hogy becsületes ember hírében állt, iparendéellyel bíró asztalosként tartotta el családját. A sztálinisták tágas családi házukat kiszemelték és „közösségi célra” elkobozták. Folyamatosan örölték fel **Ormos József** idegeit. Állandóan zaklatták, végül 1948. november 14-én letartóztatták. Rövid vizsgálati fogság után koncepció perbe fogták és 25 évre elítélték. A távoli Szibériába, munkatáborba került. Fia, **Ormos István**, annak húga, **Ormos Mária**, és egyedül maradt felesége szintén ki volt téve az emberi meggyaláztatásnak. A családot minden vagyonából kiforgatták. Az elítélt családfő helyébe az ifjú **Ormos István** lépett, aki magára vállalta a család eltartását. A mezőkaszonyi állami gazdaságban szőlőműveléssel foglalkozott, este pedig a falu klubjában ügyelettel, filmvetítéssel kereste meg a betevő falatot. Közben a helyi iskolába járt.

Amikor Budapest utcáin kitört a forradalom, a rádióban hallottak után ő is cselekvésre szánta el magát fiatal barátaival együtt. Felkeltette figyelmüket az, hogy a faluhoz közel eső magyarországi Barabás község lakói a kaszonyiaktól segítséget kértek. Átkiabáltak a határon, fegyveres felkelésre biztatták a környékelieket. Ennek hallatán a két testvér, valamint unokatestvérük, **Szécsi Sándor** elhatározta, hogy plakátokat, rölapokat bocsátanak ki, politikai harcra, a magyarországiak megsegítésére buzdítják a helyi magyarságot. Az első kézírással kibocsátott plakátjukon Petőfi Sándor *Nemzeti dal*ának közismert sorát idézték: „*Talpra magyar...*”, „*Segítsünk magyar testvéreinknek!*” A sorokat mindenki meghatottan olvasta, ám a helyhatóság képviselői hamar eltávolították a plakátokat és jelentést írtak a KGB beregszászi járási hivatalának. Csakhamar akadt besúgó is, N. J. személyében. A politikai titkosrendőrök megfigyelés alá vonták a fiatalokat, s kellő bizonyítékok összegyűjtése után 1957. november 2-án mindhármut letartóztatták.

A beregszászi levéltár egyik irata is igazolja, hogy a Mezőkaszonyi iskolát a KGB munkatársai alaposan átvilágították. Minderről **Jakimov ezredes**, az USZSZK Minisztertanácsa mellett működő UKGB beregszászi járási meghatalmazottja jelentést írt **Bubryak elvtársnak**, az UKP Beregovó járási bizottsága titkáranak: „*Az iskolákban végzett kellő nevelési munka hiányára utalnak a szovjetellenes tevékenységek esetei 1956-ban a koszinói középiskola volt tanulói részéről, valamint ugyanazon*

iskola felső osztályos tanulóinak próbálkozása idősebb társaik útjára lépni, akik 1958 májusában lettek profilaktizálva. Az elmondottak kapcsán nem lehet nem szólani róla, hogy járásunk tanári karában jelentős számban találhatók olyan tanítók, akik papi, kulák vagy kereskedői családból származnak, valamint az ellenforradalmi kicsapongások miatt korábban elítélt egyének családjából, akik a magyar megszállók tetteistársai voltak. Jelen közleményt szükségszerűsége elmúltával kérem visszaküldeni.”

Ebben az időben **Ormos Mária** és **Szécsi Sándor** már az Ungvári Állami Egyetemen tanult. Iskolai gyakorlatuk közben gyűjtötték be őket. Házkutatást tartottak mindegyikük lakásán, másnap az ungvári KGB pincéjében kötöttek ki. A sorozatos kihallgatások után 1958. január 2-án ítéletet hirdettek ügyükben:

SZÉCSI SÁNDOR

Elsőrendű vádlott volt. Az Ukrajnai Büntető Törvénykönyv 54/10. és 54/11. paragrafusai alapján ítélték el, hat évet kapott. Ebből a Mordvin ASZSZK 7. sz. politikai lágerben leült másfél évet. A 90-es években áttelepült Magyarországra.

ORMOS ISTVÁN

Másodrendű vádlott volt. Az 54/10. és 54/11. számú paragrafus alapján négy évet kapott. Ebből az 1936-os születésű ifjú a Mordvin ASZSZK 11. sz. politikai lágerben letöltött három évet.

ORMOS MÁRIA

Harmadrendű vádlott volt. Az 54/10. és 54/11. számú paragrafus alapján az egyetemista hajadon leült egy évet és 11 hónapot. Őt a Moszkván túli kemarovói női politikai lágerbe hurcolták. Saját rehabilitálásukat ők sem kérelmezték. 1991. november 11-i keltezéssel a területi ügyészség igazolást küldött rehabilitálásukról. Az erről szóló igazolást mindegyikük kézhez kapta.

Ormos István 1960. július 6-án szabadult. Egy ideig mellőzték, nehezen tudott munkához jutni. Beregszászba költözött, megnősült. 1991-ben tűzrendész a Beregszászi Finommechanikai Üzemben, majd megvált munkahelyétől, és azóta folytatta édesapja mesterségét asztalosként. Húga, **Ormos Mária** (férje után **Hornyák Mária**) 1959. szeptember 29-én szabadult a női politikai lágerből. A megrázkódtatásokat, az ott tapasztaltakat nehe-

zen heverte ki. Hősiesen tűrte környezetének gúnyos megjegyzéseit. Az egyetem befejezése után fizika-matematika tanárként a Beregdédai Általános Iskolában helyezkedett el. A 90-es években áttelepült Magyarországra. Szécsi Sándor szabadulása után szintén befejezte az Ungvári Állami Egyetemet, fizika-matematika tanárként helyezkedett el Beregszász egyik intézményében.

4.) A GÁLOCSI SZOVJETELLENES IFJÚSÁGI CSOPORT

A levéltári anyagok tanulmányozása során rábukkantunk egy negyedik csoport tevékenységére is, amely szintén röplapterjesztéssel foglalkozott. A gálocsi politizáló fiatalok csoportja szintén az '56-os események hatására szerveződött. A vádirat szerint „vezetőjük a gálocsi születésű, közben Husztra áthelyezett **Gecse Endre** református lelkész, aki „magyar burzsoá nacionalista szellemben szovjetellenes propagandát fejtett ki és fegyveres felkelésre szólította a fiatalokat”.

A nyomozati anyagban rajta kívül még négy olyan személy is szerepelt, akiket vizsgálati fogságra ítélték. Az eddigi adatok szerint a legnagyobb kirakatper előkészítése **Gecse Endre** református lelkész nevéhez fűződik. Rá akarták bizonyítani, hogy kapcsolatban állt a magyarországi felkelőkkel, s itt Kárpátalján, szülőfalujában amerikai ügynöki tevékenységet fejtett ki.

Valóban, Gálocson néhány fiatal röplapokat terjesztett, s a második világháborúból visszamaradt fegyvereket rejtegetett. Erről tett tanúvallomást a gálocsi születésű **Molnár László**, a KMKSZ helyi alapszervezetének jelenlegi elnöke. Mint elmondta, ő akkor 13 éves volt, s társai, akik két-három évvel idősebbek voltak, megbízták a fegyverek őrzésével. Abban reménykedtek, hogy a kiskorúakat nem fogják perbe. Mielőtt a csoport tagjait letartóztatták volna, a házuk udvarán levő kútba dobták a fegyvereket. Két napig fogva tartották őt az ungvári börtönben, aztán hazaengedték. Viszont idősebb társait, **Pasztellák Istvánt** és **Perduk Tibort** szigorúan felelősségre vonták. A nyomozók párhuzamot akartak vonni **Gecse Endre** lelkész és a gálocsi fiatalok tevékenysége között.

A volt politikai foglyok elmondása szerint politikai kapcsolatban nem álltak Gecse Endre tiszteletessel abban az időben, habár szerették és tisztelték őt. Utasítást nem kaptak tőle a szovjet rendszer elleni fegyveres felkelés szervezésére.

Özvegy **Csírják Emilné**, **Gecse Anna**, **Gecse Endre** tiszteletes húga, a következőképpen számol be az akkori eseményekről: „1958 december 2-án öcsémet elvitték. Az ügyészségen egyetlen terhelő bizonyíték Hitler Harcomjának kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Pedig ő ki nem állhatta, ha valaki beleírta a nevét könyveibe. Miután így „igazolták” az ellenforradalmi izgatás vádját, „amerikai kapcsolatait” is felrótták. Az „amerikai kapcsolat” úgy jött létre, hogy Bandi huszti gyülekezetétől kapott egy palástot, amelyet egy Amerikából küldött anyagból készítettek el.

1959. január 7-én láthattam viszont holtan. Hárman mentünk be Ungvárra: a felesége, Leona, a kurátor felesége és én. Nem nyúlhattunk hozzá, csupán jó pár méter távolságból nézhettük meg. A kezét eltakarták a palástjával, csak az arca látszott. Az egyik halántéka kék volt. A hatóságok nagyon meg voltak ijedve, Bandi halálát mégis sikerült eltussolni. Pedig írtunk még Hruscsovnak is a rehabilitáció végett.”

A KMKSZ gálocsi alapszervezete 1992. október 25-én a református templom belső falán emléktáblát avatott Gecse Endre lelkésznek, akit az 1956-os magyarországi események kapcsán a KGB tisztjei letartóztattak s kihallgatás közben az ungvári börtönben halálra kínoztak. Temét 1992. október 24-én az ungvári Kapós utcai temetőből átvitték a gálocsiba és ott helyezték örök nyugalomra.

A fenti adatokból is kitűnik, hogy a nyomozó tiszteknek az az elképzelése, hogy központi kirakatpert konstruáljanak Gecse Endre és a gálocsi fiatalok ügyéből, nem sikerült, mivel a fő vádlott belehalt a válatások során alkalmazott kínzásokba. Így a röplapokat terjesztő fiatalok ügye nem bírt olyan nagy politikai jelentőséggel, ezért szokványos bírósági perben csupán két személyt ítélték el.

PASZTELLAK ISTVÁN

Elsőrendű vádlott volt. Az ungvári bíróság hat év szabadságvesztésre ítélte. Ebből az ungvári börtönben közel egy évet töltött le, amnesztiával szabadult.

PERDUK TIBOR

Másodrendű vádlott volt. Két év szabadságvesztésre ítélték. Ebből leült 10 hónapot a köztörvényesek rovní területi dubnói nevelőintézetben, amnesztiával szabadult.

MOLNÁR LÁSZLÓ

Vele szemben a vádat elejtették, mivel alig töltötte be a 13. életévét, így is egyéves megfigyelés alá helyezték, minden héten a községi tanács irodájában beszélgetésre kellett jelentkeznie a KGB ügyeletes tisztje felügyelete alatt.

Ügyükben a Kárpátaljai megyei bíróság a következőképpen ítélkezett: *(Alább közöljük az eredeti szöveget teljes terjedelmében, Torbics Endre hivatalos fordításában.)*

„2—1. számú ügy, 1959. év

ÍTÉLET

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nevében

1959. január 30–31., napján a Kárpátaljai Területi Bíróság büntetőügyi bírósági kollégiuma, amelynek tagjai: elnök – **Rafalovszki** népi ülnökök – **Veres** és **Luhovszkij** titkár – **Licsko Kovalcsuk** ügyész, **Hlahola** és **Kabanova** ügyvédek részvételével zárt bírósági ülésen Ungváron megtárgyalta a vádeljárást.

PASZTELLÁK ISTVÁN ISTVÁNOVICS, született 1943. január 25-én Kárpátalján, ungvári járási gálóczi lakos, magyar nemzetiségű, párton kívüli, szegényparaszt származású, munkahelye az Iszkra Kolhoz, az Ungvári 2. Sz. Esti Iskola 9. osztályának tanulója, szovjet állampolgár, büntetlen előéletű ellen, akit az Ukrán SZSZK Btk. 57—1. „a”, 54—11., 54—10,2-ik rész és a 196. paragrafusában foglalt büntény elkövetésével vádolja, és

PERDUK TIBOR GYULOVICS, született 1942. április 22-én Sátorajújhelyen (Magyarország), kárpátaljai, ungvári járási gálóczi lakos, magyar nemzetiségű, munkás származású, az Iszkra Kolhozban dolgozott, a 2. Sz. Ungvári Esti Iskola 9. osztályának tanulója, szovjet állampolgár, büntetlen előéletű ellen, akit az Ukrán SZSZK Btk. 54—1. „a”, 54—11. és 196. paragrafusában foglalt büntény elkövetésével vádolnak.

A bírósági kollégium megállapította:

Pasztellák István Istvánovics ellen az a vád, hogy az 1957/58-as években gyakran látogatta az ungvári járási Gálóc falu református templomának lelkészét – **Gecse Andrij Gejzovicsot**, aki az előzetes nyomozás

során, 1959. január 4-én elhunyt, és akitől ő különböző szépirodalmi könyveket és a burzsoá Magyarország történelméről szóló könyveket kapott. A szovjetellenes beszélgetések befolyása alatt, amelyeket **Gecse**vel folytatott, az elolvasott szovjetellenes irodalom, valamint a BBC, a Szabad Európa, az Amerika Hangja rádióadásai hatására **Pasztellák** vádlott a magyar burzsoá nacionalizmus és a szovjethatalom elleni harc útjára lépett.

Így 1957 őszén a magyar burzsoá nacionalista meggyőződésű **Pasztellák**, szovjetellenes beállítottságától vezérelve, iskoláskorú fiatalokból szovjetellenes csoportot szervezett Gálócban, amely csoport a szovjethatalom elleni fegyveres harcot tűzte ki céljául arra az esetre, ha háború törne ki a Szovjetunió ellen, avagy másféle bonyodalom állna be a nemzetközi helyzet kiéleződése kapcsán. Többek között 1957 végén **Pasztellák** vádlott a szovjetellenes szervezetbe bevonta **Perduk Tibor Gyulovicsot**, aki ugyancsak ez ügyben vádlott, **Szanyi János Jánosovicsot**, **Molnár László Istvánovicsot** és 1958 nyarán **Perduk** vádlott segítségével **Pasztellák** **Deák Ferenc Joszifovicsot** is beszerzőzte. 1957 őszén a csoport szervezeti összejövetelén **Pasztellák** vádlottat (a lakásán) megválasztották a csoport vezetőjévé, **Perduk** vádlottat a helyettesévé. Ugyanazon a napon **Pasztellák** és a többiek megfogalmazták a tagsági hűségüket a szovjet rendszer elleni harcra, amelyet a többi társuk is letett. Ezenkívül határozatot fogadtak el lőfegyver és kézfegyver, lőszer gyűjtéséről a szovjet rendszer elleni fegyveres támadás céljára.

1957—1958 folyamán **Pasztellák** vádlott a szervezet többi tagjával egyetemben gyűjtötte a fegyvereket, lőszert, robbanó anyagokat a régi harcok helyein és egy raktárban gyűjtötték össze, amiért **Molnár** volt a felelős. **Pasztellák** vádlott személyesen egy szuronyt és egy nem működő revolvert őrzött. 1958 nyarán **Pasztellák** vádlott utasította **Szanyi Jánost**, hogy végezze el a fegyverraktárban a leltárt. 1958 októberében **Pasztellák** vádlott többször javasolta a szervezet tagjainak, hogy készítsenek és terjesszenek Gálócban szovjetellenes rölapokat az 1956-os októberi-novemberi magyarországi ellenforradalmi lázadás 2. évfordulója alkalmából. Mivel a szervezet tagjai nem voltak hajlandók elfogadni ezt a javaslatot **Pasztellák** vádlott 1958. október 22-én tinta és ceruza segítségével egy füzetlapon személyesen írta meg és nyilvános helyen kifüggesztette a felhívást, amely felszólította Kárpátalja magyar lakosságát, hogy kezdjen szervezett harcot a szovjethatalom, a kommunista párt és a szovjet kormány ellen. A **Pasztellák** vádlott által kibocsátott röpirat

jellegénél fogva durván rágalmazta a szovjet kormányt és a kommunista pártot, azt illetően, hogy a Szovjetunió testvéri segítséget nyújtott a magyar népnek a magyarországi ellenforradalmi lázadás elfojtásában 1956 októberében. Perduk Tibor Gyulovics ellen az a vád, hogy osztotta a csoport szovjetellenes nézeteit, 1957-ben belépett a Pasztellák vádlott által megszervezett csoportba, amely a szovjet rendszer elleni fegyveres harcot tűzte ki céljául, arra az esetre, ha éleződik a nemzetközi helyzet és esetleg háború törne ki a Szovjetunió ellen, 1958-ban Perduk vádlott Pasztellákkal együtt beszervezte Deák Ferenc Jozsifovicsot is. A csoport szervezeti összejövetelén Perduk vádlottat a szovjetellenes csoport helyettes vezetőjévé választották meg, és akkor tette le társainak az esküt a szovjet rendszer elleni harcra, részt vett a Pasztellák csoportvezetővé választásában és a fegyvergyűjtési kérdések megvitatásában.

Ezen kívül Perduk vádlott közvetlenül gyűjtött fegyvereket és azokat közös raktárba adta be, magánál hagyva egy szuronyt, és tudomása volt róla, hogy Pasztellák vádlott elkészített és kiragasztott Gálóciban három szovjetellenes röpiratot. A vádlottak teljes egészében beismerték bűnöségüket. Saját beismerésükön kívül, Pasztellák és Perduk vádlottak bűnösségét számos bizonyíték támasztja alá, melyeket a bírósági peranyag tartalmaz. Többek közt **Deák, Molnár, Szanyi, Tóth, Kótyuk, Grünwald, Orémusz, Veress és Nyisztor** tanúk vallomásai, amelyek szavahihetősége iránt nem merültek fel kérdések. A bizonyítékok között szerepelnek még: számos házkutatási és elkobzási jegyzőkönyv, fényképek arról a helyről, ahol a fegyvereket rejtették és mellékelve vannak a szovjetellenes röplapok, az elhunyt Gecse A.G. lakhelyén lefoglalt szovjetellenes irodalom, amelyet Pasztellák vádlott is használt, Gecse A.G. előzetes kihallgatásainak jegyzőkönyve, (második kötet, 94. oldal), a határozatot a Gecse elleni nyomozás beszüntetéséről (270, 271, 272. oldal), írásszakértői vélemény, (3. kötet, 127. és 132. oldal), tárgyi bizonyítékok és a szovjetellenes röplapok, amelyeket Pasztellák vádlott írt és terjesztett (3. kötet, 137. és 138. oldal), szakértői vélemény a fegyverekről (3. kötet, 164—176. old.) robbanóanyagokról (3. kötet, 153—157. old.) és a többi közvetlen bizonyíték.

A felsorolt bizonyítékok teljes egészében alátámasztják a bűntények elkövetését: **Pasztellák István Istvánovics** – bűnös az Ukrán SZSZK Btk. 54—1 „a”, 54—11, és 54—10/2. rész, illetve 196. paragrafusára szerint,

Perduk Tibor Gyulovics - bűnös az Ukrán SZSZK Btk. 54—1 „a”, 54—11. és 196. sz. paragrafusában foglalt bűntények elkövetésében.

Pasztellák és Perduk vádlottak túlságosan súlyos büntetést követtek el a szovjet állam ellen és szigorú büntetést érdemelnek. Azonban a bírósági kollégium a büntetés meghatározása során figyelembe vette Pasztellák és Perduk fiatal korát, azt, hogy először követtek el bűntényt és megbánást tanúsítottak. Ezen kívül a bírósági kollégium azt is figyelembe vette, hogy a vádlottak a felnőtt református lelkész, Gecse Andrij Gejzovics befolyása alá kerültek. Az említett körülményeket figyelembe véve a bírósági kollégium lehetségesnek véli Pasztellák és Perduk vádlottakkal szemben az USZSZK Btk. 46. paragrafusának alkalmazását.

Az USZSZK Btk. 296 és 297. paragrafusa alapján a bírósági kollégium a következő ítéletet hozta meg:

Pasztellák István Istvánovicsot az USZSZK Btk. 54—1 „a” 54—11. és 54—10/2., valamint 196. paragrafusában foglalt bűntények elkövetéséért, összhangban az USZSZK Btk. 45. paragrafusával, az USZSZK Btk. 46. paragrafusának alkalmazásával gyermeknevelő munkalágerben letöltendő 5 évi szabadságvesztésre ítéli vagyonelkobzás nélkül; **Perduk Tibor Gyulovicsot**, az USZSZK Btk. 54—1 „a” 54—11., valamint 196. paragrafusában foglalt bűntények elkövetéséért, összhangban az USZSZK Btk. 45. paragrafusával az USZSZK Btk. 46. paragrafusának alkalmazásával gyermeknevelő munkalágerben letöltendő 2. évi szabadságvesztésre ítéli, vagyonelkobzás nélkül.”

GECSE ENDRE

Miután a szovjet csapatok lerohanták Magyarországot, a szovjet titkosszolgálat is általános büntető hadjáratot indított a felkelők ellen. Kárpátalján is félelmet keltő akcióba kezdett a KGB. Az 56-os forradalmi eszmékkel szimpatizáló fiatalok csoportjait tartóztatták le Nagyszőlősen, Mezőkaszonyban, Ungváron és Gálócson is. Az elkészült forgatókönyv szerint **Gecse Endre** református tiszteletest szemelték ki a KGB által megtervezett koncepciók per központi vádlottjává, aki úgymond a fiatalokat Gálócson is fegyveres felkelésre és a szovjet hatalom megdöntésére buzdította.

1958. december 2-án Gecse Endre református lelkész, aki korábban Gálócson szolgált, a huszti református templomból koholt vádak alapján elhurcolták. 1959. január 7-én Gecse tiszteletes a KGB ungvári pincéjében a kínvallatásokba belehalt, a nyilvánosság kizárásával titokban hantolták el az ungvári Kapós utcai temetőben.

Tisztelői a huszti és a gálócsi református templomban márványtáblát avattak a mártír tiszteletes emlékére. 1992. október 24-én az ungvári Kapós utcai temetőből földi maradványait átvitték Gálocsba, és ott örök nyugalomra helyezték. 1993. március 13-án Göncz Árpád köztársasági elnök 56-os emlékéremmel tüntette ki a meghurcolt fiatalok mellett posztumusz **Gecse Endre** református tiszteletest is. Emlékét örökre megőrizzük, béke poraira!

PASZTELLÁK ISTVÁN egykori politikai elítélt, nyugdíjas mérnök (Gálocs, 2002, részletek vallomásából): „A tisztelendő úrral sokat beszélgettünk a könyvekről, az iskolai, dolgokról, de a politikáról sohasem. Ma már megértem az ő helyzetét, hogy egy fiatal, serdülőkorú, tapasztalatokban szegény gyerekkel nem beszélhette meg az akkori helyzet fonásait, sem a nemrég lezajlott 1956-os forradalomról sem magyarázhatta el a véleményét, mert ez nagyon veszélyes lett volna számára. Barátságban maradtunk a könyvek elolvasása után is, sőt amikor 1958 májusában kinevezték Husztra lelkésznek, több napon keresztül segítettem a holmiját bepakolni és autóra rakni az elszállításához. Ha ő nem beszélhetett nyíltan, ugyanúgy voltam én is. Ugyanis tagja voltam az 1956-os forradalom hatása alatt szerveződött gálócsi szovjetellenes ifjúsági szervezetnek, amiről neki halvány fogalma se volt. Fegyverek gyűjtésével, röplapok készítésével és terjesztésével foglalkoztunk egészen 1958 őszéig, amikor is az állambiztonsági szervek a nyomunkra jutottak. A vallatások alatt a nyomozók mindig azt akarták megtudni, hogy ki volt az a felnőtt ember, aki bennünket, fiatalokat irányított. A szervezet tagjai mind tagadták, hogy ilyen volt, ami fedte a valóságot. **Uvin százados**, egy baskír-tatár kinézetű, középtermetű alak, aki a nyomozást vezette, engem mindig arról faggatott, hogy áruljam el, ki diktálta nekem a röplapok szövegének tartalmát. Különösen nem tettszett neki a szövegből egy mondat: „Minél sötétebb az éjszaka, annál közelebb a hajnal. Minél erősebb az elnyomás, annál közelebb a szabadság”. Állandóan azt hajtogatta nekem, hogy ezt te nem találhattad ki, ez csak egy okos, felnőtt embertől származhatott. Valóban igaza volt, ezt az idézetet egy nagy embertől, Kossuth Lajostól kölcsönöztem, amit meg is mondtam neki. Öröme leírhatatlan volt, hogy végre igazat mondtam neki. Szigorúan követelte, hogy mondjam meg neki, hol található ez az ember. Töredelmesen bevallottam neki, hogy Budapesten található, de már több mint hatvan éve el van temetve. Amúgy a könyveiben

megtalálhatják a fent említett idézetet. Ezzel egy darabig a felnőtt keresés be lett fejezve.

1958. december 8-án ismét felvittek kihallgatásra a börtöncellából. A nyomozó százados igen elégedetten megkérdezte, hogy ismerem-e **Gecse Endre** református papot. Természetesen ismertem, feleltem én, egészen a Husztra való áthelyezésig. Tudom-e, hogy ő amerikai kém volt. Honnan tudhatnám, feleltem, abban biztos lehet, hogy nekem mint serdülőkorúnak, ilyesmit nemigen mondhatott el. És azt elismerem-e, folytatta a vallatást, hogy ő könyveket adott nekem olvasni. Igen, elismerem, feleltem én, hogy Jókai, Mikszáth, Gárdonyi magyar írók szépirodalmi könyveit adta nekem elolvasni, de erről mindenki tudott a faluban. És azt elismerem, hogy ideadta nekem elolvasni Hitler „*Mein Kampf*”-ját. Ezt nem ismerem el, merthogy Hitler ki volt, azt tudom, de hogy a „*Mein Kampf*” micsoda, arról fogalmam sincs. Akkor mondjam el, hogy **Gecse Endre** református pap volt az eszmei vezetőnk. Erre azt feleltem, de a többiek is ezt felelték, hogy ő neki fogalma se volt a szervezetünkről, de ha annyira akarják ezt bizonyítani, akkor szembesítsenek vele, majd bebizonyítjuk az ellenkezőjét.

Szembesítésre soha nem került sor, csak 1959. január 9-én a kihallgatás közben mutattak egy jegyzőkönyvet, benne egy orvosi igazolás is volt, hogy Gecse Endre szívelégtelenségben meghalt. Nagyon megrázott az eset, sokáig nem tudtam napirendre térni a tény felett, hogy a mai modern korban egy ártatlan embernek a börtönben kell meghalnia szívelégtelenségben, amit nehezen hittem el. Később értettem meg, hogy nem őt, hanem személyében az Istenben való hitet akarták elpusztítani, ami sem akkor, sem más időben, sehol ebben a világban nem lehetséges.”

MOLNÁR LÁSZLÓ

gazdálkodó (Gálocs, 2002, részletek vallomásából):

„Az 1956-os eseményeket követően alakult meg csoportunk, rajtam kívül tagja volt **Pasztellák István** és **Perduk Tibor**.

Emlékszem, hogy kézzel írt röplapokat terjesztettünk a faluban. Elítéltük a bevonuló szovjet hadsereget, mely vérbe fojtotta a budapesti fiatalok forradalmát. Az egyik röplap szövege így kezdődött: „A véres kezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat”. Kiragasztottuk a falu középületeire. Ezen kívül összegyűjtöttük a második világháborúból visszamaradt és le nem adott lőfegyvereket és robbanóanyagokat.

Csoportunkat 1958 őszén tartóztatták le és szovjetellenes váddal vontak bennünket felelősségre. Mivel én kiskorú voltam, illetve 13. életévemet akkor töltöttem be, így bíróságilag nem ítélték el, csupán a KGB kihallgatásaira idézte be. 2 napot töltöttem vizsgálati fogságban. Szóban megfenyítették, és azzal engedtek haza, hogyha hasonló eseten tetten érnek, akkor javító-nevelő intézetbe küldenek. Közel egy évig megfigyelés alatt tartott a KGB. Hetente jelentkezni kellett a község-házán, úgynevezett beszélgetésre. Ezen a KGB ügyeletes tisztje jelent meg. Érdeklődött a magaviseletem felől.

*Társaimat perbe fogták, és **Perduk Tibor** 1942. április 22-es születésű gálócsi lakost az 54-10 és 54-11 paragrafus szerint 2 év szabadságvesztésre ítélték. 1959 szeptember 18-án szabadult amnesztiával.*

***Pasztellák István** 1943. január 25-i születésű gálócsi lakost ez 54-10, 54-11, 54-10 és más büntető paragrafusok értelmében 6 év szabadságvesztésre ítélték. Ebből 6 hónapot ült le és amnesztiával szabadult. Évenként keresztül éreztették velünk, hogy a szovjet nép ellenségei vagyunk.”*

5.) AZ UNGVÁRI SZOVJETELLENES IFJÚSÁGI CSOPORT

1955 tavaszán Ungváron egy kis csoport alakult. Tagjai voltak: **Benyák Nándor**, **Orlovsky Vince** és **Kulcsár János Tibor**. A csoport szervezője, irányítója **Benyák Nándor** volt. Mint az Ungvári 10. Sz. Zalka Máté középiskola (Ma: Dayka Gábor Középiskola) diákjai, röplapokat terjesztettek, céljuk az volt, hogy tiltakozzanak a szovjet ideológia ellen. A csoport több mint félévig tevékenykedett. A KGB szívós nyomozása következtében rövidesen lebuktak.

BENYÁK NÁNDOR

Elsőrendű vádlott volt. Egy római katolikus postamester családjában született Ungváron 1939-ben. Anyja háztartásbeli volt. Az ungvári Dayka Gábor Középiskola 9. osztályos tanulójaként, tizenhat évesen szervezte meg barátaival **Orlovsky Viktorral** és **Kulcsár Tibor** Jánossal az ungvári szovjetellenes szervezetet szovjetellenes röpiratok, falragaszok írása és terjesztése céljából. A csoport lebukását követően a KGB ungvári börtönének magánzárkájában ült 1955. decembere és 1956 júniusa között.

A Kárpátaljai Területi Bíróság hat év munkatáborban (GULAG) leöltendő szabadságvesztésre ítélte. 1956 júniusa és 1957 júniusa között

a nyugat-ukrajnai *Drohobics* valamint *Sztarij Szambor* börtöneiben raboskodott, összezárták a bűnözőkkel, gyilkosokkal és tolvajokkal, majd a *Mordvin ASZSZK 7. sz. politikai lágerébe* került, ahonnan 1958. december 13-án amnesztiával szabadult. Kemény fakitermelő munkát végeztek vele Mordovinföldön. Vele raboskodott a kaszonyi csoportból **Szécsy Sándor**, a nagyszőlősi csoportból pedig **Dudás István**, **Kovács Zoltán**, valamint a munkácsi **Dóri János**. Szabadulása után állandó megfigyelés alatt állt, egészen 1987. július 14-ig. Bárhová is jelentkezett *Ungváron*, munkára vagy tanulásra, mindig fel kellett tüntetni, hogy szovjetellenes tevékenységért el volt ítélve. Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar szakos diplomát. A Kárpáti Kiadó szerkesztőjeként kezdte el pályafutását, majd magyarországi rokonnak közbejárására végül sikerült családotul áttelepülnie Magyarországra, *Debrecenbe*. 1992. április 4-én kapta kézhez a 13/147. számú rehabilitációs igazolást. **(Debrecen, 2002, részletek vallomásából):** „Ungváron születtem 1939. május 12-én. Édesapám korán meghalt, nem emlékszem rá. Anyai nagyszüleim Radváncon laktak (Ungvártól 3 km-nyire fekvő kis község), a háborút ott vészeltük át. Jól emlékszem az első orosz katonák megjelenésére, ezt követően jöttek a hírek pincék feltöréséről, udvarok kifosztásáról. Félelem uralkodott el az emberek között, főleg amikor azt beszélték, hogy viszik az embereket szénbányákba és Oroszországba dolgozni.

A városban megszüntették a magyar iskolákat, csak orosz és ukrán nyelvűek működtek. Mivel néhány ismerősünk a radvánci ukrán iskolában tanított, anyukám oda íratott be. A városban az élelmiszerboltok előtt hosszú sorok álltak. Hajnalban kellett otthonról elindulni, hogy az ember egy kiló kenyeret, egy kiló lisztet vagy éppen cukrot kapjon. Gyerekek részére ez nagyon veszélyes vállalkozás volt, mert nyitáskor az emberek megrohmozták a bolt ajtaját, taszigálták és taposták egymást. Volt, hogy éjszaka indultam el sort foglalni, s többször is előfordult, hogy sírva mentem haza, kenyér nélkül, mert az ajtó előtt kitaszítottak a sorból. Az is előfordult, hogy egyszer-kétszer hajszálon múlt, hogy agyon nem nyomtak. Már úgy éreztem, hogy nem kapok levegőt, mindjárt elájulok s összeszedve minden erőmet iszonytató kiáltással vergődtem ki magam a sorból.

Elterjedt a hír, hogy fiatal fiúkat Dombászba, a szénvidékre visznek, malenkij robotra. A szomszédunkban jó ismerőseink laktak. Az éjjel

elvitték az idősebb fiút, **Magdó Lászlót**. Bennem érlelődött az ellenál-lási vágy. Úgy éreztem, valamit tennem kell. Egyet világosan tudtam, valamiképpen harcolnom kell a megszállók ellen, a kommunisták ellen. Szándékomban megértő társra találtam **Orlovsky Viktor** személyében. Két évvel volt idősebb nálam. Úgy döntöttem, hogy rölapokat gyár-tunk, vagyis írunk, s azokban az embereket ellenállásra szólítjuk fel a szovjet csapatok haladéktalanul vonuljanak ki Kárpátaljáról s a vidék kerüljön vissza Magyarországhoz.

Így is történt. 1955 tavaszától kezdve hetente egyszer, éjjel Ungvár különböző részein terjesztettük a rölapokat, a villanypóznákra pe-dig falragaszokat ragasztottunk. Néha a házak falaira szovjetellenes mondatokat mázoltunk. 1955 nyarán **Kulcsár Tibor János** csatlako-zott hozzánk. Két vagy három évvel volt fiatalabb nálam. Nem zártuk ki, hogy a továbbiakban többen is csatlakozni fognak hozzánk. Ezért egy esküszöveget fogalmaztunk meg, amelyben röviden leírtuk csopor-tunk célját és megesküdtünk, hogy ügyünkhöz mindvégig hűek leszünk. Tevékenységünk 1955.december 15-ig tartott. Ekkor tartóztattak le. Éjjel házkutatást tartottak. Több rölapot lefoglaltak. Az eskü szövegét sze-rencsére nem találták meg. A téli kabátom belső zsebében volt. Később anyukám elégette.

A KGB, az egykori kémelhárító épülete pincéjébe vittek, ott volt a börtön számos cellával. Magánzárkába tettek. Nagyon nehéz volt elviselni az egyedülletet. Megkezdődtek a kihallgatások. Hol éjjel, hol nappal vittek a vizsgálóbíróhoz. A vizsgálóbíró egy **Golovanov** nevű, a KGB őrnagya volt. Az ajtó előtt és bent a szobában őrk álltak. Gyak-ran KGB tiszték jöttek be, akik mint csodabogárra néztek rám. Később megtudtam, hogy csaknem fél évig nyomoztak utánunk, míg ránk ta-láltak. 1956. március 20-án volt a tárgyalás. Itt találkoztam bajtár-saimmal. **A területi bíróság zárt tárgyaláson engem és Viktort hat évi, Tibort 4 évi szabadságvesztésre ítélt.** 1956 nyarán Drohobicsba vittek, az ottani gyermek nevelő munkatáborba. Itt délelőtt iskolába jártam, 10. osztályba, délután a lakatos műhelyben dolgoztam, este tanultam. Együtt voltam gyilkosokkal, tolvajokkal. Szörnyű volt. Egy-más között rivalizáltak, csoportokba tömörültek és végül véres leszá-molás tört ki köztük.

Október végén eljutott hozzám a csodás hír. Magyarországon kitért a forradalom. Nem tudtam magamon uralkodni. Az örömmámortól nem

tudtam aludni. Majd elterjedt a hír, hogy az oroszok magyarországi gye-rekeket fogdosnak és hozzák az országba. A lemergi börtön zsúfolásig megtelt velük. Aztán jött a parancs: a drohobicsi tábor ki kell üríteni, hogy a magyarországi gyerekeket tudják ott elhelyezni. Éjjel kimentem a mosdóba s a falra karcoltam: Éljenek a magyarok! Másnap Sztarij Szamborba vittek. Itt folytattam tanulmányaimat a 10. osztályban. 1957-ben leérettségiztem, s júliusban Moszkván át megérkeztem Mordvinföldre, Szosznovka községbe, a GULAG 7. táborába. A gyűjtőhelyen többek között 330 német katona fogollyal találkoztam. A táborban ismerkedtem meg **Szécsy Sándorral** (Mezőkaszonyból), **Dudás Istvánnal** és **Kovács Zoltánnal** (Nagyszőlősről), valamint **Dóri Jánossal** (Munkácsról). **Dóri János** korábban Vorkután volt. Részt vett egy. lázadásban. A lázadást fegyverrel elfojtották. Ő a bal lábán sebesült meg olyannyira, hogy töb-ből levágták. Fakitermeléssel, illetve feldolgozásával foglalkoztunk. Nagyon nehéz munka volt. Az étel, ahogy visszaemlékszem, valamilyen levesnek nem nevezhető folyadék néhány káposztadarabkával, volt három szelet fekete kenyér, olyan sötétbarna volt, mint a sár, második fogásnak hol vízben főtt krumplit, hol valamilyen kását kaptunk.

Meg kell jegyezni, hogy a foglyok, ahogy csak tudtak egymá-son segítettek. A legnagyobb kincs egy kis kenyér és cukor volt. Míg élek, nem felejttem el. Egy litván gyerekkel barátkoztam. Jött az 1957. évi karácsony. Meghívott magukhoz. Lehetek vagy harmincan, egy pap tartotta a misét. Imádkoztunk, s utána mindenki ajándékot ka-pott. Én is. Egy fél kilónyi fekete teflon kenyeret és fél kilónyi cuk-rot. Ez valami csodálatos volt. Nem tudtam szóhoz jutni, csak sírtam. 1958.december 10-én a Mordvin ASZSZK (Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság) Legfelsőbb Bírósága kiszálláson tartózkodott a táborban, több ítéletet felülvizsgáltak, így az én ügyemet is, és december 13-i ha-tállyal szabadlábra helyeztek.

Szabadulásom után állandó megfigyelés alatt álltam, egészen 1987. július 14-ig. Bárhová is jelentkeztem Ungváron, munkára vagy tanulás-ra, mindig fel kellett tüntetnem, hogy szovjetellenes tevékenységért el voltam ítélve. Többször elutasították kérelmemet, hogy látogatóba jö-hessek nővéremhez Magyarországra, aki 1975-től Debrecenben lakik. Végre három évi folytonos kérelmezés után, illetve magyarországi roko-naink közbejárására végül sikerült családotul áttelepülnöm Magyaror-szágra, Debrecenbe.”

ORLOVSZKY VINCE

Másodrendű vádlott volt, akit a Kárpátaljai megyei Bíróság hat évre ítélte a *Mordvin ASZSZK*-ban a 7. sz. politikai lágerből 1958-an szabadult. Lakhelye ismeretlen.

KULCSÁR JÁNOS TIBOR

Harmadrendű vádlott volt, négy évre ítélték, a *Mordvin ASZSZK* 7. sz. politikai lágerből 1958-ban szabadult. Tartózkodási helye ismeretlen. Valamennyiüket 1992 áprilisában rehabilitálták.

6.) AZ EGYÉNI AKCIÓK HŐSEI

Az alábbiakban azoknak a neveit adjuk közre, akik nem szerveztek csoportot, sem szovjetellenes szervezetet, hanem saját belátásuk szerint cselekedtek, szintén röpiratot, falragaszt írtak és terjesztettek, a magyar szabadságharc eszméit hirdették saját körükben, tették ezt addig, amíg a KGB nyomozói le nem fűlelték őket, többnyire nyomravezető spiclik segítségével. Többnyire a felelősségre vonás után, további sorsuk ismeretlen.

GYÖRKE (BALLA) ILONA

A Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatának diákjaként Eszenyben rölapokat terjesztett. Lebukott. 1957-ben tartóztatták le. A 80-as években elköltözött Csehszlovákiába, Pilzenben él. Lakcíme ismeretlen. Hozzá tartozói vannak Eszenyben.

Révész Ilona nyugdíjas (Eszeny, 75 éves, 1995, részletek vallomásából): „1956 októberének utolsó napja lehetett, amikor elterjedt a faluban a hír: valakik plakátokat ragasztottak ki a sikátorban lévő palánkra, meg a községháza hirdetőtáblájára. Ezeken az állt, hogy „az orosz csapatok ne avatkozzanak be a magyarországi eseményekbe. „Magyar testvéreinkért vérzik a szívünk... Orosz katonák menjetek haza...”

A helyi pártvezetés ezúttal furcsa módon reagált az eseményre. Egy szerűen nem vett tudomást róla. De ki volt a plakátragasztó? Az Ungvárról kiszálló nyomozók azon kívül, hogy kihallgattak néhány embert, egyéb lépésre nem szánták el magukat. Csak iskolázott ember lehetett, vélekedtek a falubeli spiclik. Erre utal a fogalmazás módja.

Id. Balla Ilona nyugdíjas (Csap, 1995, részletek vallomásából): „A lányom 1957 nyarán már Kisdobronyban dolgozott az iskolában, amikor először keresték meg a beszpekások. Egy évvel a Munkácsi Tanítóképző befejezése után valami iskolai jegyzőkönyvből kivett írásminta alapján terelődött rá a gyanú. Ő írta a plakátokat. Rövid ideig tartó vizsgálati fogság, majd hónapokon át zajló zaklatás következett, egy héten többször is Ungvárra rendelték Icát. Nem tudom, milyen módszerrel vallatták, de a lányom néhány hét múlva idegbeteg lett. Van, aki úgy tudja, hogy a lányomnak különböző sokkoló injekciót adtak, mások váltig bizonygatják, hogy a kihallgatások során cigarettacsikkeket nyomtak a bőréhez és állandóan fenyegették, ha nem árulja el, kik voltak a társai, egy szibériai börtönben marad élete végéig.

Mindez legalább másfél évig tartott. Nem szívesen beszélek a kihallgatásokról. Ezekről különben a lányom sem számolt be. Mint anya csak azt sejthettem, hogy az ismerősök, barátok közül legalább tudnia kellett valakinek arról, hogy mire készül a 17 éves fiatal lány. Közel hat éven át gyógyíttattuk Ica depresszióját. Váltakozó sikerrel. A faluban közben elterjedt a hír: a lányom esze megbomlott. Aztán mi elköltöztünk Csapra, Ica pedig a 80-as évek végén elköltözött Csehszlovákiába. Sokáig dolgozott Pilzenben egy nagy szállodában. Hogy mi hír a bátor lányomról? Csehországból néha küld egy-egy levelet. Legutóbb például azt írta, hogy nem bánta meg tettét. Úgy érzi, némi csekélyke része van abban, hogy Kelet-Közép-Európában valamelyest jobbra fordulni látszanak a dolgok...”

VOLODIMIR MARGITICS

Az ungvári fiatalember nevét is felfedeztük az elítéltek névsorában, akit szintén szovjetellenes magatartása miatt ítélték el és küldtek egy Moszkván túli lágerbe.

DÓRI JÁNOS

A munkácsi származású ellenállót a Kárpátaljai Megyei Bíróság 6 évre ítélte szovjetellenes tevékenysége miatt. A Mordvin ASZSZK, Szosznovka község környékén lévő GULAG 7. számú táborában raboskodott. **Dóri János** korábban Vorkután volt. Részt vett egy lázadásban. A lázadást fegyverrel elfojtották. Ő a bal lábán sebesült meg olyannyira, hogy a lábát tőből levágták. Fakitermelésen foglalkoztatták.

MELNIK JENŐ

1931-ben született Ungváron. Szovjetellenes tevékenység miatt a Kárpátaljai Megyei Bíróság elítélte. További sorsa ismeretlen.

7.) AKIK NEM VOLTAK HAJLANDÓK HARCOLNI MAGYAR TESTVÉREIK ELLEN

1947 őszétől 1952 őszéig a bizalmatlanság folytán, az 1927 és 1930 között született magyar és német nemzetiségű fiatalok nem szolgálhattak a szovjet hadseregben, nem hívták be katonai szolgálatra, diszkriminatív módon a donyecki szénbányákba irányították, rabszolagént kezelték őket, nehéz fizikai munkát végeztek velük. Sokan öngyilkosságot követtek el, illetve hazaszöktek. A dezertőröket szigorúan a GULAG börtöneibe, lágereibe zárták. Sztálin halála után a magyar lakossággal szemben tanúsított bizalmatlanságot föloldották. 1952-től a katonaköteles magyar fiatalokat is elvitték már rendes sorkatonai szolgálatra. 1956-ban sok kárpátaljai magyar szolgált a szovjet hadseregben. Voltak magyarok azokban a katonai alakulatokban is, melyeket a forradalom leverésére Magyarországra irányítottak. Voltak azonban köztük olyanok is, akik nem voltak hajlandók harcolni a magyar testvérek ellen. Felkutatásuk ma már nem olyan egyszerű. Néhány ilyen névtelennek tűnő hősnek sikerült a kiletét felfedni.

A parancsmegtagadók közé tartozott a munkácsi születésű **Lukács Mátyás**, akire **dr. Györkéi Jenő** nyugállományú alezredes, hadtörténész, a Magyar Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetének munkatársa hívta fel **Dalmay Árpádnak**, a KMKSZ beregszászi járási szervezete elnökének figyelmét. **Dalmaynak** címzett levelében közölte, hogy **Lukács Mátyás**, a 32. gépesített gárdahadosztály sorkatonája 1956. november 3-án Békéscsabán a bevetés előtt elhagyta alakulatát, fegyverét kútba dobta. November 6-án elfogták és hadbíróság elé állították, elítélték, a GULAG egyik táborában raboskodott.

Lukács Mátyás, a Magyar Hadtörténeti Intézet vendégeként később Magyarországra látogatott, felkereste Békéscsabát is. Útjáról a Magyar Televízió egy órás riportfilmet készített, a magyar kormány magas kiüntetésben részesítette.

Tudomásunk van egy másik magyar származású dezertőr katonáról, akit **Bucsella Józsefnek** hívnak, a nagyszőlősi járási Fancsika szülötte.

Adatközlőnk ezúttal **Illés József**, a nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági szervezet vezető tagja, aki **Bucsella Józseffel** együtt raboskodott a Mordvin ASZSZK 7. számú politikai lágerében. Visszaemlékezése szerint: „Őt behívták 56-ban katonának és vitték Magyarországra a forradalmat leverni. Ő pedig ott az oroszoktól valahogy kerekét oldott, aztán horogra került, pontosan már a részletekre nem emlékszem, de azt hiszem, ezért 15 évet kapott.” További sorsa ismeretlen.

LUKÁCS MÁTYÁS

A munkácsi fiatalember a szovjet hadsereg katonájaként került Magyarországra, a 32. gépesített hadosztály sorkatonája 1956. november 3-án Békéscsabán elhagyta alakulatát, fegyverét kútba dobta, mivel nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen. November 6-án a szovjet járőrök elfogták és hadbíróság elé állították, négy évi szabadságvesztésre ítélték, 1957. december 23-án amnesztiával szabadult. Jelenleg a Krim félszigeten él. Egy ottani gazdaság igazgatójaként ment nyugdíjba. Évekkel ezelőtt elhunyt.

BUCSELLA JÓZSEF

Szőlősi járási, fancsikai születésű, Felsősáradra (Siroka) költözött lányával, akit indokoltan 56-os hősnek tartunk. **Bucsella József**, a szovjet hadsereg katonájaként került Magyarországra, a 32. gépesített hadosztály sorkatonája 1956. októberé végén elhagyta alakulatát, fegyverét eldobta, mivel nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen. November végén elfogták és hadbíróság elé állították, golyó általi halálra ítélték. Kivégzése sikertelen volt, a koponyájába röpitett golyót kioperálták az egyik moszkvai klinikán. Majd bolondok házába csukták, később szibériai száműzésre, szabadságvesztésre ítélték, ötven évet töltött Szibériában. Egy ideig **Illés Józseffel**, **Dudás Istvánnal** együtt raboskodott a Mordvin ASZSZK 7. számú politikai lágerben. Élve hazakerült.

Büntetés neve: GULAG. Büntetés helye: Mordvin ASZSZK 7. sz. Lager. Talán a hosszas levéltári kutatások folytán újabb hősökre bukkanhatunk, akik szovjet katonaként nem akartak részt venni a magyar szabadságharc vérbefojtásában. Amikor a parancsot megtagadták, tisztában voltak azzal, hogy mi vár rájuk, hogy ezért a tettükért kegyetlenül bűnhődni fognak. Megértették, hogy a magyar forradalom letiprására akarják őket felhasználni. Ezért hagyták el alakulatukat és dobták el

fegyverüket. Mégsem tartják magukat hősnek. Azokban a napokban azt tették, amit a szívük diktált.

8.) SZOVJETELLENES IZGATÁSÉRT MEGBÉLYEGZETT SZEMÉLYEK

*(a beregszászi járási párttitkárok,
a KGB operatív tisztjeinek jelentései alapján)
(részletek)*

GERŐ GYULA, (Csonkapapi) „1956 október 28-án a Popovói (Csonkapapi) „*Lenin Útja*” kolhoz sofőrje, aki korábban kétszer volt elítélve garázdaságért, leitta magát és megütötte **Buda Gábor** brigadérosát, az SZKP tagját, kijelentve eközben, hogy az olyanokat, mint ő, azaz Buda, akasztani fogják.”

ORMOS IVÁN Gusztávovics (a mezőkaszonyi férfi Ormos István volt politikai fogoly édesapja – szerk. meg./.) „1956. október 30-án a koszinói (mezőkaszonyi) „Engels Kolhoz” kolhozistája részegen a ruhájánál fogva megrázta a helyi középiskola tanárát, **Pityerszkih Vaszilij Alekszejevics**et, az SZKP tagját, majd cenzúrárt nem tűrő szavakkal összeszidta, és azt ordította, hogy takarodjon vissza Oroszországba. Ezek után Ormos bement a saját rokonához, **Gazdag Rozália** komszomolistához és megfenyegetve őt kijelentette, hogy a komszomolistákat hamarosan fejjel lefelé fogják akasztani.”

DUDÁS PÁVEL (Mezőkaszony) „koszinói (mezőkaszonyi) „Engels Kolhoz” kolhozistája, aki nemrégén tért vissza a büntetésletöltésből, 1956. november 3-án leitta magát, és hazafelé menet cenzúrárt nem tűrő szavakkal szidta a kommunistákat, a szovjet hatalmat és annak törvényeit, majd botrányt rendezett az utcán. Feltartóztatásakor megkísérelte megütni a milicistákat és gyilkossággal fenyegette őket. Hozzá kell még tenni, hogy Dudás letartóztatását erőlyesen követelte a kolhozisták egy csoportja, akik ezen ügyben felkeresték a milícia járási osztályát. Mind-ezen személyek le vannak tartóztatva és át vannak adva a bíróságnak.”

SULKÓ VASZILIJ (Bene, Sulkó László – a szerk. megj.), 17 éves, a dobroszelszkoói (benei) hatosztályos iskola tanulója.

BALÁZSI JOSZIF (Bene, Balázs József — a szerk. megj.) 15 éves, a dobroszelszkoói (benei) hatosztályos iskola tanulója, valamint a 14 éves.

VÁRADI ALEKSZANDR (Bene, Váradi Sándor – a szerk. megj.) 14 éves, „a dobroszelszkoói (benei) hatosztályos iskola tanulója. Ezek a fiatalok 1956. november 16-án a határmenti Asztély (Luzsanka) községben fel lettek tartóztatva, mert Magyarországra próbáltak átjutni a határon. Feltartóztatásukkor kijelentették: hallgatták az „Amerika Hangja” rádióadót, valamint a miskolci városi ellenforradalmi adót, amelyek szerint a szovjet csapatok elnyomják a magyar nép szabadságát. Emiatt határozta el magukat, hogy átjutnak a határon, és a lázadók segítségére sietnek. Az említett tanulók szülei becsületes kolhozisták. Elemző, ismertető munka elvégzése céljából az iskolába volt irányítva a járási pártbizottság dolgozója, aki beszélgetést folytatott az iskola tanáraival és külön az említett tanulók szüleivel.”

LŐDÉR E. (Beregszász), „1956 végén a beregovói járási postairoda nemzetközi telefonvonalak erősítését végző részlegének technikusa, Budapestén a főpostán dolgozó gyanús személyeknek kifecsegte a szovjet csapatok Beregovón keresztül áthaladásáról informáló adatokat... Az UKP járási bizottsága biztosítja a felettes szerveket, hogy megerősíti az ellenőrzést az adott ügyben történő teljes rendbetétel érdekében.”

9.) A FORRADALOM VISSZHANGJA A HELYI LAKOSSÁG KÖRÉBEN

A kárpátaljai 56-os eseményekkel foglalkozó írások, visszaemlékezések, vallomások, korabeli dokumentumok, mint a fentebbi tények igazolják, számos helyi megmozdulásról adtak hírt. Tiltakozó megmozdulások történtek több magyarlakta településen, aggódva figyelték a Budapestről jövő híreket. Egyedüli hírforrás a Szabad Európa Rádió, a Kossuth adó, valamint a körzeti magyarországi adók voltak, így Ungváron és Munkács, illetve a nagyszőlősi járási Fertőszalmáson, Feketeardóban, Nagyszőlősen, Beregszászban, a beregszászi járási Benében, Mezőváriban, Asztélyban, Mezőkaszonyban, az ungvári járási Gecsében, valamint Eszenyben is történtek tiltakozó megmozdulások, több szemtanú tett erről vallomást.

BALOGH LÁSZLÓ (Csap, 1969-ben áttelepült Magyarországra, részletek vallomásából, 1998): „Azokban az októberi napokban Csap háztárlómáson a műszaki kocsi szolgálatnál művezetőként dolgoztam. Az 1956. október 23-át követő napokban Csapon 4-5 szovjet katonavonattal tankokkal, harcjárművekkel megrakottan várt továbbításra magyarországi rendeltetéssel. Záhony természetesen nem fogadta a szállítmányokat... A csehszlovákok sem. A fentiek miatt a harckocsik csak „közúton” tudtak felvonulni a forradalom leverésére... Csapon, a lakásunktól nem messze, egy fa törzsére valaki egy röpcédulát (szórólapot) helyezett el... Olyasmi volt rá felírva: „Ne bántsátok a magyarokat, ők semmi rosszat nem akarnak, csak szabadon szeretnének élni”... A felhívást a szovjet vezetésnek szánták.

RÉVÉSZ ILONA (Eszeny, 75 éves, 1995 részletek vallomásából): – Mint zsongó méhkas, olyan volt azokban a hetekben a falu. Emlékszem, reggel mentünk a kontós tejért, mindenki – öreg és fiatal – ott ült a rádió mellett, és a híreket hallgatta. Tele voltak a népek reménységgel, hogy Magyarország hátha felszabadul. És, hogy Kárpátalján is megváltozik az élet. Ma már szinte hihetetlenül hangzik: az itteni emberek többsége egészen az 50-es évek végéig mélységesen hitt abban, hogy jönnek az amerikaiak, s a kolhozosítás meg a szovjet rendszer más szörnyűségei – mint egy rossz álom – továtűnnek... Eszenyben történt egy másik incidens is. Az egyik takarmányos egy elhasznált szóhasználatot élve, „szovjetellenes kijelentések” kíséretében kövekkel dobálta meg a farmvezetőt. Közben ezt ordította: „A ti világotoknak befellegzett, akasztófára kerül minden kommunista.” – Részeg volt Zoli, nem tudta mit beszél – tért napirendre a párttitkár az esemény fölött. A máskor oly sűrűn megtartott pártgyűlések – állítják az egykori tagok – heteken át szüneteltek. Persze, érthető, az egyik legnagyobb magyar faluban, ahol a megyében először alakult meg a kolhoz, az efféle botrány nem jött volna jól.

Mezővári választók. „1958. március 17-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába történő választás titkos szavazása befejeztével a szavazóláda felnyitásakor a beregovói járási Vári községben a következő cédula került elő: „Kommunisták, ez az utolsó választásotok! Meg kell halnotok kutyák, és elszámolni tetteitekért. Hadd vezéreljen minket a magyar Isten, mint elnyomottakat, ezt hozzuk mi, Vári község magyarjai, tudto-

tokra. Éljen Nagy Imre, aki kiáll a magyarokért! Éljen örökké!” A KGB szervei által ebben az ügyben folyik a megfelelő nyomozás.”

ÁRPA ISTVÁN (Ungvár, 1992, részletek vallomásából): „Területszerte akadtak hazafias, bátor emberek, az ungváriakról azonban keveset tudunk. Vagy nem voltak a magyar forradalommal szimpatizáló és aktív harcosok, vagy az ungváriak szerények, méltatlannak vélik, hogy ezzel a hazafiasságukkal dicsekedjenek? Kisebb eseményekről azért valamit el lehet mondani. Radvánc és Ungvár lakossága jól emlékszik arra az esetre, amikor a cigányóci katonai telepről egy teherautó felvette kabinjába **K. Jánost**. Nemzetiségéről kérdezték, s ő nyugodtan magyarnak vallotta magát. Ekkor a gépjárműben ülő tiszt elővette pisztolyát és belelőtt az utasba, majd kidobta az autóból. A történetekről a sebesült informálta a segítőkész embereket. De az éppencsak elmondta a történeteket és belehalt sérülésébe.

A legnagyobb titokban vitték el a holttestet, hogy ne is tudják meg, ki volt. Lehetséges, hogy egyedi esetről van szó. A városban goromba célzások, megalázó kijelentések voltak hallhatók, mint például: „...a tieitek ölik Magyarországon a mieinket, ezt mi megbosszuljuk”. Az 1956-os eseményekhez kapcsolódó kárpátaljai dokumentumok feltárása tovább tart. Nehezíti munkánkat az a tény, hogy a KGB ungvári levéltárának anyagai hozzáférhetetlenek a kutatók számára, a Kárpátaljai Katonai Körzet levéltárát szintén zárolták. Reméljük, hamarosan eljön az idő, amikor sokkalta világosabb képet nyerünk az 56-57-es időszakról, amikor a belügyi hatóságok emberei megtorló intézkedéseket fogantatosítottak a gondolkodó értelmiségiekkel szemben.

10.) A MAGYAR SZABADSÁGHARC HATÁSA SZOVJETFÖLDÖN

A magyar forradalom és szabadságharc hatása lemérhető a volt Szovjetunió tagállamaiban is. Közismert tény például, hogy az 1956-os október-novemberi eseményekről való vélekedésük miatt több magyar és ukrán diákot is kizártak az ungvári egyetemről. Sok orosz fiatal diák, moszkvaiak, leningrádiak, baltikumiak a magyar eseményekkel való szimpatizálásért kerültek a GULAG börtöneibe.

Varga János, Illés József és más túlélők közlése és bizonyítékai szerint az 56-os magyar szabadságharc eszméinek hirdetőit szigorúan felelős-

ségre vonták, letartóztatták, politikai koncepciós perek folytán százak kerültek a politikai lágerrekbe. A baltikumiakat, ukránokat függetlenségi törekvéseikért zárták be. Kezdvé az oroszoktól végezve a türkménekig mindenféle nemzetiségű volt ott, aki saját szülőföldjén a magyar szabadságharc kitörésének hírére polgárjogi aktivista lett.

Varga János feljegyzése szerint többek között a következő nemzetiségű diákokat tartóztatták le és ítélték el szovjetellenes tevékenységükért, akik közül többen a magyar forradalommal való szimpatizálásért is bűnhődtek, valamennyien a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 7. sz. politikai lágerében raboskodtak:

MARGITICS VLAGYIMIR kárpátaljai illetőségű, ruszin nemzetiségű diák. Varga János tulajdonában lévő 1958. július 20-án a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

GUSZTÁV (?) észtországi diák. Varga János tulajdonában lévő 1958. augusztus 6-án a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

RAJINISZ (?) lettországi diák. Varga János tulajdonában lévő 1958. augusztus 6-án a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

HERTVIG (?) lettországi diák. Varga János tulajdonában lévő 1958. augusztus 6-án a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

BRUNO (?) lettországi diák. Varga János tulajdonában lévő 1958. augusztus 6-án a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

FELDMAN ANTON Leningrádból (Szentpétervár). Politikai fogoly: az 1956-os magyarországi események lelningrádi agitálásáért ítélték el. Varga János tulajdonában lévő 1958 novemberében a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

ARZAMCEL VIKTOR Leningrádból (Szentpétervár). Orosz költő, aki verset írt a budapesti fiatalok szabadságharcáról. Varga János tulajdonában lévő 1958. augusztus 23-án a jávási lágerben készült fényképpel igazolja.

KUZYNECOV VLAGYIMIR Moszkvából. A LomonoszoV Állami Egyetem hallgatója volt. Ő három évet kapott a magyar forradalommal való szimpatizálásért

POTAPOV IVÁN Leningrádból (Szentpétervár).

11.) A SZABADSÁGHARC ELTIPRÁSÁT KÁRPÁTALJÁRÓL IRÁNYÍTOTTÁK, AMIKOR KÁDÁR JÁNOSÉK TESTVÉRI SEGÍTSÉGÉRT KILINCSELTEK

Mint ismeretes, a magyar szabadságharc leverése előtt **Kádár János** vezetésével megalakult az úgynevezett Ideiglenes Magyar Munkás-Paraszt Kormány. A világgá kürtölt hírben az állt, hogy ez a kormány Szolnokon alakult meg, onnan intézte a magyar néphez hírhedté vált beszédét. Ma már levéltári dokumentumokkal, kortárs tanúkkal igazolható, hogy nem így volt. Maga **Kádár János** is véletlenül beismerte ezt 1959. december 7-én, amikor visszakísérte szovjet területre a Magyarországra látogató **Nyikita Hruscsovot**. A Kárpátaljai megyei pártbizottság erkélyéről elhangzott rövid beszédében ugyanis kijelentette: „*Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől.*” **Kádár János** 1956. november 1-je és 3-a között Ókemencén, a kárpátaljai megyei pártbizottság nyaralójában tartózkodott. Ebben az épületben fogalmazták meg szolnoki rádióbeszédét is, mégpedig orosz nyelven, amit aztán magyar nyelvre november 4-e hajnalán **Lusztig Károly** (Ungvár) újságszerkesztő fordított le, aki abban az időben a beregszászi *Vörös Zászló* c. járási lap egykori főszerkesztője volt. Visszaemlékezése szerint erre a munkára **Vas Iván**, a területi pártbizottság titkára kérte fel, aki egyben bemutatta **Podgornijnak**, aki akkoriban Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának másodtitkára volt, és a szomszédos országban zajló rendkívüli események miatt tartózkodott Kárpátalján. A nevezett személy ellenőrzésével nyújtottak át neki néhány gépelt ívet: „*A szovjet hadsereg felhívása volt a magyar néphez. Már a szöveg első soraiból megértettem, hogy a hadsereg akcióba lép, „a szocialista vívmányok védelmében*”. Ezért hát az a nagy katonai felvonulás a határ irányába! – kapcsoltam nyomban, írja viaszemlékezésében **Lusztig Károly**. – *A lábam remegni kezdett: „Ez vért jelent – villant át az agyamon.*

– *Ismét, alig 11 évvel a háború után!*” Alig tudtam uralkodni magamon. A toll nehezen engedelmeskedett a kezemben, amint róttam a sorokat. Épphogy befejeztem a fordítást, megszólalt a K-vonal készüléke. Egy mély hang szabatosan, gondosan ejtve ki a szavakat, egyes szövegrészeket megismételve, diktálta a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívását a magyar néphez... A többi már csak rutinmunka volt. Bediktálni a szedőknek a szöveget, korrigálni a levonatokat. Hajnalodott már, amikor elhagytam a nyomdát. Rövidesen a rádió beszámolt a november 4-i drámai eseményekről. Akkor döbbsentem rá, hogy egy történelmi eseményről hamarabb értesültem, mint ahogyan az megtörtént.”

Barzsó Tibor (az Együtt c. folyóirat olvasószerkesztője): 1956 novemberében az újságnyomdában dolgozott, megerősíti **Lusztig Károly** ama közlését, hogy a szedőknek ki kellett szedni és nyomtatni Kádár és Münnich beszédét. A **Lusztig Károly** által lefordított szöveg szerkesztői munkájába bevonták **Balla László** író, aki abban az időben az Ungvári Tankönyvkiadó magyar szerkesztőségének főszerkesztőjeként dolgozott. November első napjaiban rendelték őt a területi pártbizottságba, és a beregszászi laptól a fentebb idézett **Lusztig Károly** főszerkesztőt. Az elejtett szavakból tudták, hogy **Kádár János** Kárpátalján tartózkodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában.

Minderre így emlékszik vissza **Balla László**: „Őt tehát nem láttam, nem találkoztam vele. Viszont kaptam egy anyagot kontrol-szerkesztésre, hogy nézem meg nyelvi szempontból. Magyar szöveg volt, de megoldásaiból, a nyelvi fordulataiból lehetett tudni, hogy fordítás... Kádár szolnoki beszéde volt...”

A megszerkesztett, kinyomtatott beszédet nem is Szolnokról közvetítették, hanem Ungvárról, szövegét **Sándor László**, az ungvári rádió egyik akkori szerkesztője olvasta be mikrofonba. Ezt megerősíti az alább közölt vallomása. **Sándor László** (*Emlékezés és vallomás*, 1993. Részletek emlékiratából): „November 3-án este ügyeletet tartottam a rádió magyar szerkesztőségében. Hat óra felé járt az idő. A magyar szerkesztőség tagjai már régen hazamentek, a bemondók még korábban, ők ugyanis mindössze egy-egy órát töltöttek a rádióban. A budapesti adóállomás zenét közvetített. A szobában levő készüléket lehalkítva, munkámba mélyedve dolgoztam. Egyszer csak hirtelen kicsapódott az ajtó, és – kezében papírlapokat tartva – a rádió elnöke, **Afanaszij**

Lavrentyjevics Prihogyko lépett a helyiségbe. Ez szokatlan volt, mert általában mi mentünk hozzá, ő igen ritkán jött be a szobánkba. Meglepődve néztem rá. – Kérem, ismerkedjék meg ezzel az anyaggal – mondta némi izgalommal a hangjában, és két szöveget tett az asztalomra, majd a korszak mozgalmi stílusában így folytatta: – Fontos harci feladatot kaptunk. Ezt a két szöveget azonnal sugároznunk kell. Olvasni kezdtem a két szöveget, és meglepetésem tovább fokozódott. Az első szöveg – a terjedelmesebb – ugyanis **Kádár Jánosnak**, az újonnan megalakult Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökének nyilatkozata volt, a másik pedig **Münnich Ferencé**, a kormány alelnökéé. A két szöveg – emlékezetem szerint – az október 23-án bekövetkezett magyarországi eseményeket elemezte, amelynek során kaotikus helyzet állt elő az országban, és ennek következtében veszélybe kerültek a szocializmus vívmányai... Egy percig sem haboztam. Vállaltam a feladatot, és néhány perc múlva már ott is ültem a stúdióban. Legnagyobb meglepetésemre a rádió egyenes adásban sugározta az általam felolvasott szövegeket. A technikusok hangszalagon rögzítették a két nyilatkozatot, és az adást néhányszor megismételték. Másnap aztán megtudtam, hogy a szolnoki adóállomás is sugározta a korán nyilatkozatot...”

Páncélosok hosszú sora lépte át a határt Uszkánál, Asztélynál, Csapnál és indultak Magyarország fővárosa és nagy városai ellen. Ezzel kezdetét vette a Moszkvából és Kárpátaljáról irányított „rendteremtés”. **Illés József** és **Varga János**, az események kapcsán elítélt volt politikai foglyok így elevenítik fel e döbbenetes percek, órákat: „Egyedüli biztos hírforrásunk a budapesti rádió kívül a Szabad Európa volt, hiszen a helyi lapok szigorúan hallgattak a budapesti eseményekről, illetve félretájékoztatták a kárpátaljai lakosságot. Éjjel-nappal dühöregtek Nagyszőlős utcáin a harcokcsik. A hadoszlopok Tekeházán, Tiszaújlakon keresztül a magyar határ felé nyomultak. Mindent értettünk, a látvány megdöbbsentett bennünket, könnyezve gondoltunk magyarországi sors társainkra. Legszívesebben fegyverrel siettünk volna a segítségükre, de ezt nem tehettük meg, így a magunk módján – az általunk kibocsátott röplapokon keresztül – fejeztük ki együttérzésünket... A röplapterjesztést a magyarországi forradalom vérbefojtása után sem hagytuk abba...”

Csanádi György (nyugalmazott főszerkesztő, Beregszász, a Sorsfordító évek sodrában, 2004, részletek): „Beregszászon egy pillanatig sem csökkent a Magyarország felé tartó tankok áradata, visszafelé pe-

dig ezekben a napokban egyetlen tank sem haladt át a városon. Aztán megtörtént az, amire sajnos számítani lehetett. **Kádár János** vezetésével megalakult az úgynevezett Ideiglenes Magyar Munkás-Paraszt Kormány...”

12.) MENEKÜLT ÁVÓSOK KÁRPÁTALJÁN

Máig feldolgozatlan a menekült ávósok ügye is Kárpátalján. A legutóbb előkerült levéltári iratok alapján az is megállapítható, hogy a KGB tájékoztató jelentései alapján az SZKP KB elnöksége ideiglenesen engedélyezte a magyar szabadságharcosok elől menekülő BM karhatalmi tisztjeinek és családtagjainak, a magyar kommunista funkcionáriusoknak kárpátaljai befogadását. Ezek után elképzelhető, milyen méretű diplomáciai mozgás bontakozott ki Kárpátalján. A KGB-hírszerzés teljes bevetéssel dolgozott, a Kárpátmelléki Katonai Körzet pedig operatíván vezényelte támadásra felkészített csapatokat a szovjet-magyar határ mentén. Miután a Moszkvában kiadott parancs értelmében „*Magyarország lerohanása megtörtént*”, Ungváron még hónapokon keresztül működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. Vezetői mindent elkövettek, annak érdekében, hogy az általuk összetákolt **Kádár-kormány** zökkenőmentesen működjön. S a felkelők megkapják méltó büntetésüket.

13.) ÁTVILÁGÍTOTT KÁDEREK MAGYARFÖLDÖN

Nincs kellőképpen megvilágítva az úgynevezett „szovjet káderek” bevetésének ügye sem. Amikor Budapest utcáin, számos vidéki településen a szovjet haderők leverték a magyar felkelők fegyveres ellenállását, a KGB kérésére az SZKP KB elnöksége utasította a kárpátaljai megyei pártbizottságot, hogy „*átvilágított káderek*”-et, tolmácsokat vezényeljenek a Magyarországot megszálló katonai alakulatokhoz, Moszkvából átdobott félcivil egységekhez, hogy segítségükre legyenek a lakossággal, a magyar hatósági szervekkel való kapcsolattartásban. A **Szerov tábornok** által irányított csoport Moszkva utasítására a magyarországi párt- és állami vezetést olyan „átvilágított káderekkel” erősítette meg, akik munkások közül kerültek ki, akik hűek voltak a proletár internacionalizmus eszméihez. Parancsára az ungvári főhadiszállás

mozgásba lépett, és a kárpátaljai magyarság köréből kiválogatta a legmegbízhatóbb helyi magyar kádereket, tolmácsokat és katonai vonalon, katonai egyenruhában, tiszti rendfokozattal átvezényelték őket Magyarországra. Például **Barzsó Tibor** az Együtt c. folyóirat olvasószerkesztője a 2005-ben rendezett 56-os ungvári emlékünnepeken nyíltan mesélte el, hogy nem önként, hanem katonai behívóval kényszerítették őket tolmács-szolgálatra. Ma már egyesek mélyen hallgatnak minderről, hiszen egy világ omlott össze bennük, amelyért ifjúságuk legszebb éveit áldozták.

14.) AZ ELLENÁLLÓ FIATALOK LETARTÓZTATÁSA ÉS DEPORTÁLÁSA

Manapság már arra is választ lehet adni, hogy a szovjet katonai hatóságok hány száz magyar fiatalot deportáltak és tartottak fogva börtönökben 1956 végétől hosszú hónapokig. A deportálás előkészületeiről Csap határállomás vasutasai is tudomást szereztek. Az itt dolgozó **Balogh László** így emlékszik erre az epizódra: „Csap vasútállomás átrakó pályaudvarán napokon át 6-8 darab, négytengelyes (60 tonnás) vasúti fedett teherkocsiból álló szerelvényt állítottak össze... Az ablakokat vasráccsal látták el, tehát fogolyszállításra tették alkalmassá ezeket a kocsikat. Egy éjszaka ezek a kocsik eltűntek Csapról...”

Megbízható adatokat és dokumentumokat találunk két orosz kutató, **Vjacseszlav Szereda** és **Alekszandr Sztikalin** adataiból. 1956 eseményeiről a lehető legteljesebb képet adó gyűjteményt állították össze. Az iratok között találjuk **Iván Alekszandrovics Szerovnak** (1905-1990), a KGB vezéralakjának jelentéseit a magyarországi eseményekről. **Szerov** 1956 októberében és novemberében az állambiztonsági szervek működését irányította Magyarországon, amiért a Kutuzov Érdemrend első fokozatával tüntették ki. Ő volt a vérbefojtott magyar szabadságharc hőhérainak egyik vezéregyénisége. Az alábbiakban a Szovjetunióba irányított magyar deportáltakkal kapcsolatos intézkedéseit mutatjuk be. A 42. sz. irat tanúsága szerint **Szerov tábornok** 1956. november 11-én „*Az ellenforradalmi elemek begyűjtése érdekében végzett munkáról*” a következőket jelenti **Hruscsov**nak, az SZKP KB főtitkárának: „*Folyó év november 10-ig 3773 főt tartóztattak le. A letartóztatottak közül több mint 700 főt katonai fedezettel Csup állomásra irányítottunk...*”

A 43. sz. iratban **Szerov tábornok** 1956. 11. hó 13-án újabb jelentést tesz a fentebb említett címzettnak arról, hogy: „*November 10-én és 11-én 83 főt, a hadművelet első napja óta 5056 főt tartóztattak le, róluk nyomozati anyagot készítettünk (...)*” **Szerov tábornok** mellett az SZKP Központi Bizottságához küldött másik jelentés társszerkesztőjeként **Jurij Vlagyimirovics Andropov** tűnik fel, aki 1953 júliusától a Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa, 1954 júliusától 1957 márciusáig a Szovjetunió magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövete. Az 1956. november 14-ei 44. sz. jelentésük a következőket tartalmazza: „*Ma, november 14-én Csap állomásra irányítottunk egy kisebb szerelvényt olyan letartóztatottakkal, akiknek a nyomozati anyagában az szerepel, hogy a fegyveres felkelés aktív résztvevői és szervezői voltak. A szerelvény áthaladt a határon. A szerelvény útja közben a foglyok két állomáson cédulákat dobtak ki, melyekben közölték, hogy Szibériába viszik őket. A cédulákat a magyar vasutasok felszedték és értesítették a dolgokról a kormányt. A mi vonalunkon utasítást adunk ki, hogy a jövőben a letartóztatottakat megerősített kísérettel, zárt gépkocsikon szállítsák.*” Részlet **M. N. Holodkov** belügyminiszter-helyettes jelentéséből, aki november 7-től 13-ig Ungváron tartózkodott, ahol a magyar ellenforradalmi felkelés letartóztatott és a szovjet hadsereg által odaszállított résztvevőinek fogadásával és elhelyezésével foglalkozott. „*...Folyó év november 7-én K-vonalon folytatott beszélgetésünk során I. A. Szerov elvtárs tájékoztatott, hogy a letartóztatottak száma 4-5000 fő. Ezt követően az Ukrán SZSZK Belügyminisztériumának képviselőivel közösen úgy döntöttem, hogy a foglyokat az ungvári börtönön kívül Sztrij, Drohobics, Csernovci és Sztanyiszlav börtöneiben kell elhelyezni. A foglyok november 8-án érkeztek az ungvári börtönbe...1956. november 15-én az ungvári börtönben 846 fogoly volt (köztük 23 nő), akik közül 463 főt további fogvatartás céljából Sztrij város és a Drohobicsi terület börtöneibe szállítottunk. A további fogolyszállítmányokat a sztanyiszlavi, csernovci és drohobicsi városi börtönökben fogjuk elhelyezni. A letartóztatottakat a nyomozati szakaszban levő foglyokra vonatkozó szabályok alapján kezeljük. A foglyok többsége Budapest környékéről (548 fő), Veszprémből (90 fő) Kaposvárról (45 fő), Szombathelyről (55 fő) és Miskolcra (20 fő) érkezett...*”

A fentebb közölt dokumentumok alaposan megvilágítják a korábban elhallgatott és eltitkolt deportálások illetve internálások ügyét. Valószí-

nűnek látszik, hogy a Szovjetunióba (Kárpátaljára és Nyugat-Ukrajnába) irányított néhány fogolyszállítmány után a moszkvai vezetés ezt az akciót – a nemzetközi közvéleményre való tekintettel, s talán Kádárék fellépésének hatására leállította.

15.) ÁRVAHÁZI GYEREKEK „ÁTLOPÁSA”

Adatgyűjtésünk idején találkoztunk olyan ungvári szemtanúkkal, akik felhívták a figyelmünket arra a „szennyos bűntettre” is, hogy 1956. november 3-át követő napokban a KGB a magyarországi felkelők letartóztatásával és deportálásával egyidőben megszervezte az árvaházi gyerekek „átlopását” is a Záhony–Csap határátkelőn, a lepányvázott katonai teherautókon utazó öt-hat éves apróságokat a szovjetunióbeli árvaházakban, gyermekotthonokban helyezték el, akikből „szovjet janicsárokat” neveltek. Igazolja ezt az ungvári ÁRPA ISTVÁN 1992-es tanúvallomásnak részlete is: „*1956. november 2-ről 3-ra virradó hajnalon az alvó város csendjét az utcákon dübörgő katonai teherautók törték meg. ...gyermeksírás, nyöszörgés hallatszott ki az autókból. Több autó sorakozott fel, lehetett vagy 6-8. ... Az elcsendesített rabkocsikból mégis kidugta fejét egy-két gyermek. Az őrök, látván a kirakodó kenyeres autót, talán szándékosan elnézték, hogy a gyerekek kérhessenek kenyeret. A baj csak az volt, hogy a gyerekek nagyobb indulattal, éhséggel kiáltottak a kenyérért. A kicsiny kezek kérő könyörgésére az expeditőr ölbe kapott egy csomó zsemlét, kiflit és bedobta a kocsiba. A másik őr, látván a kenyeresek buzgóságát, menten agyonlőtte az expeditőrt... A teherautók elindultak a térről... Menet közben kapták a gépkocsivezetők az utasítást, hogy a legnagyobb sebességgel haladjanak Uzsok felé és minél hamarabb tűnjenek el Kárpátaljáról, hiszen itt is magyarok élnek!*”

16.) REGISZTRÁLÁS NÉLKÜL IS DEPORTÁLTAK SZIBÉRIÁBA?

Arra már nem tudunk egyértelmű választ adni, hogy az első fogolyszállítmányból titokban nem szállítottak-e foglyokat az Urálon túli GULAG-szigetekre. Minden esetre annyi bizonyos, hogy első intézkedéseik között ott szerepelt ez az utasítás is, hogy a budapesti és a vidéki felkelőket Szibériába kell internálni. Miután kiszivárogtak ezek

a hírek, csak a nemzetközi tiltakozás készítette a szovjet államhatóság vezetőit arra, hogy lemondjanak erről a tervről. S az ungvári, sztriji, drohobicsi börtönökben tartott fiatalok így menekültek meg a szibériai lágerektől. Államhatósági okmánnyal nem tudjuk bizonyítani azt a feltevést, hogy a szovjet belügyi tisztek valóban Szibériába vagy Kazahsztánba szállítottak néhány száz fiataalt. A kárpátaljai felsősáradi (Siroka) község szülötte, **Bucsella József** közel ötven évet töltött szibériai száműzetésben, azért ítélték el, mert besorozott szovjet katonaként nem akart 1956-ban fegyvert fogni saját fajtája ellen. Az igazi Kárpáti Igaz Szóban 2006 júliusában leközölt vallomásából tudjuk, hogy „Ar-ról ma is mélyen hallgat az orosz államhatóság, hogy hová tűntek el a Szibériába hurcolt magyar forradalmárok ezrei. Az én tudomásom szerint sokan a szibériai nyelvrokon törzseknél letek menedékre, új otthonra...” Megerősített tanúvallomások szerint a Szibériából hazatért volt kárpátaljai politikai foglyok elmondásából az a kép alakult ki, hogy Kazahsztán lágereiben együtt raboskodtak az 56-os forradalomban részt vett felkelőkkel.

Ezeket a táborokat már felszámolták, de a helyi lakosok elmondása szerint magyarokat is fogvatartottak itt. A helyi levéltárak várják a kutatókat.

AZ 56-OS FORRADALOM HATÁSÁRA SZOVJETELLENES TEVÉKENYSÉG VÁDJÁVAL ELÍTÉLT, MEGHURCOLT KÁRPÁTALJAI FIATALOK EDDIG ISMERT NÉVSORA:

I. CSOPORTOK

Nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport

1. Illés József – Fertőszalmás
2. Varga János – Feketeardó
3. Dudás László – Feketeardó
4. Milován Sándor – Nagyszőlős
5. Kovács Zoltán – Nagyszőlős

Mezőkaszonyi szovjetellenes ifjúsági csoport

6. Ormos István – Mezőkaszony
7. Ormos Mária – Mezőkaszony
8. Szécsi Sándor – Mezőkaszony – Nyíregyháza *(Sorsa ismeretlen)*

Gálócsi szovjetellenes ifjúsági csoport

9. Molnár László – Gálóc
10. Pasztellák István – Gálóc
11. Perduk Tibor – Téglás

Ungvári szovjetellenes ifjúsági csoport

12. Benyák Nándor – Ungvár
13. Orlovsky Vince – Ungvár
14. Kulcsár János Tibor – Ungvár
15. Gecse Endre – Gálóc Hust *(Ungvári KGB börtönben halálra verték)*

A budapesti felkelőkhöz átállt, majd elítélt volt szovjet (magyar nemzetiségű) katonák

16. Bucsella József – Fancsika (50 évig raboskodott)
17. Lukács Mátyás – Beregszász, Munkács

II. A SZOVJETELLENESÉG, HATÁRSÉRTÉS STB. VÁDJÁVAL EGYÉNILEG FELELŐSÉGRE VONT, MEGHURCOLT SZEMÉLYEK EDDIG ISMERT LISTÁJA *(Sorsuk ismeretlen)*

Ungvár, Ungvári járás

18. Szinyicskó Iván – Daróc
19. Vágányi Gyula – Ungvár
20. Volodimir Margitics – Ungvár
21. Dóri János – Ungvár
22. Melnik Jenő – Ungvár
23. Györke (Balla) Ilona – Eszeny

Munkácsi járás, Munkács

24. Lautner Rudolf – Munkács

Beregszász

25. Morgentál Gyula – Beregszász
26. Váradi Imre – Beregszász
27. Csóri László – Beregszász
28. Nedbál László – Beregszász

29. Lóga István – Beregszász
30. P. János – Beregszász
31. Selembe László – Beregszász
32. Barna György – Beregszász
33. Sztorozsuk András – Beregszász
34. Lődár E. Beregszász

Beregszászi járás

35. Suba Sándor – Mezővári
36. Demjén Emil – Bátyú
37. Csirpák Vlagyimir – Macsola
38. Homoki Kálmán – Macsola
39. Gerő Gyula – Csonkapapi
40. Ormos Iván – Mezőkaszony
41. Dudás Pál – Mezőkaszony
42. Sulkó Vaszilij – Bene
43. Balázs József – Bene
44. Váradi Sándor – Bene

Nagyszőlősi járás

45. Károly József – Nagyszőlős
46. Klincsák Imre – Nagyszőlős
47. Fábián Elemér – Tiszaújlak

Técsői járás

48. Csiholi József – Aknaszlatina

BŐVEBB IRODALOM

DUPKA GYÖRGY: '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Társzerző: HORVÁTH SÁNDOR. Intermix Kiadó, 1993.

DUPKA GYÖRGY: *A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában)*. Horváth Sándorral. In: *Magyar '56. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében*. Magyarok Világszövetsége, 1956-os Bizottság, Budapest, 1996.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja (Ukrajna) – a szovjet megszállás központja*. Horváth Sándorral. In: *Magyar '56. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton*. Magyarok Világszövetsége, 1956-os Bizottság, Budapest, 1996.

DUPKA GYÖRGY: *A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján*. In: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. Emlékkönyv. Intermix Kiadó, 2003.

DUPKA GYÖRGY: *A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról (is) irányították. Kádár Jánosék „testvéri segítségért” kilincseltek, „Átvilágított” káderek magyar földön, Az ellenálló fiatalok letartóztatása és deportálása, Árvaházi gyerekek „átlopása”, Menekült ávosok Kárpátalján, Regisztrálás nélkül is deportáltak Szibériába?, Ellenálló ifjúsági csoportok szerveződése Kárpátalján, A Szovjetunió népeinek viszonyulása 1956-hoz*. In: *Együtt*, 2006/3. sz.

DUPKA GYÖRGY: *1956 és Kárpátalja*. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk*. Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

DUPKA GYÖRGY: '56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2006.,

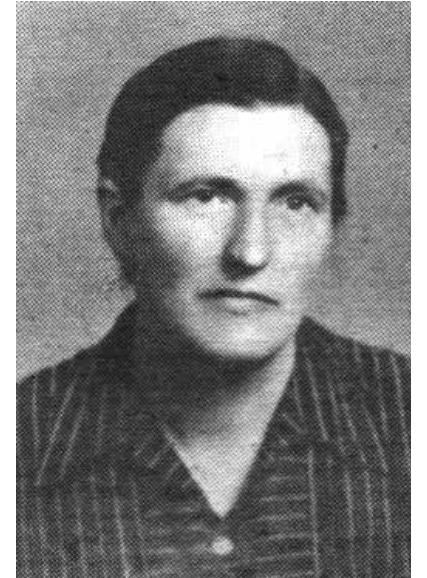
DUPKA GYÖRGY: 1956: „elhajló” magyar írók a KGB látókörében. In: *Nyelvünk és Kultúránk*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata, Budapest, XLII. évf., 170. sz., 2012/3.10-19.

Előkészületben: A magyar '56 hatása Kárpátalján. Emlékkönyv az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára.

FÜGGELÉK

Varga János édesapja

Varga János édesanyja

Varga János

Öccse, Árpád

Testvérei

Nővére, Margit

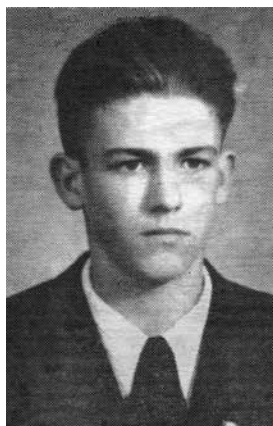
Bátyja, Gyula

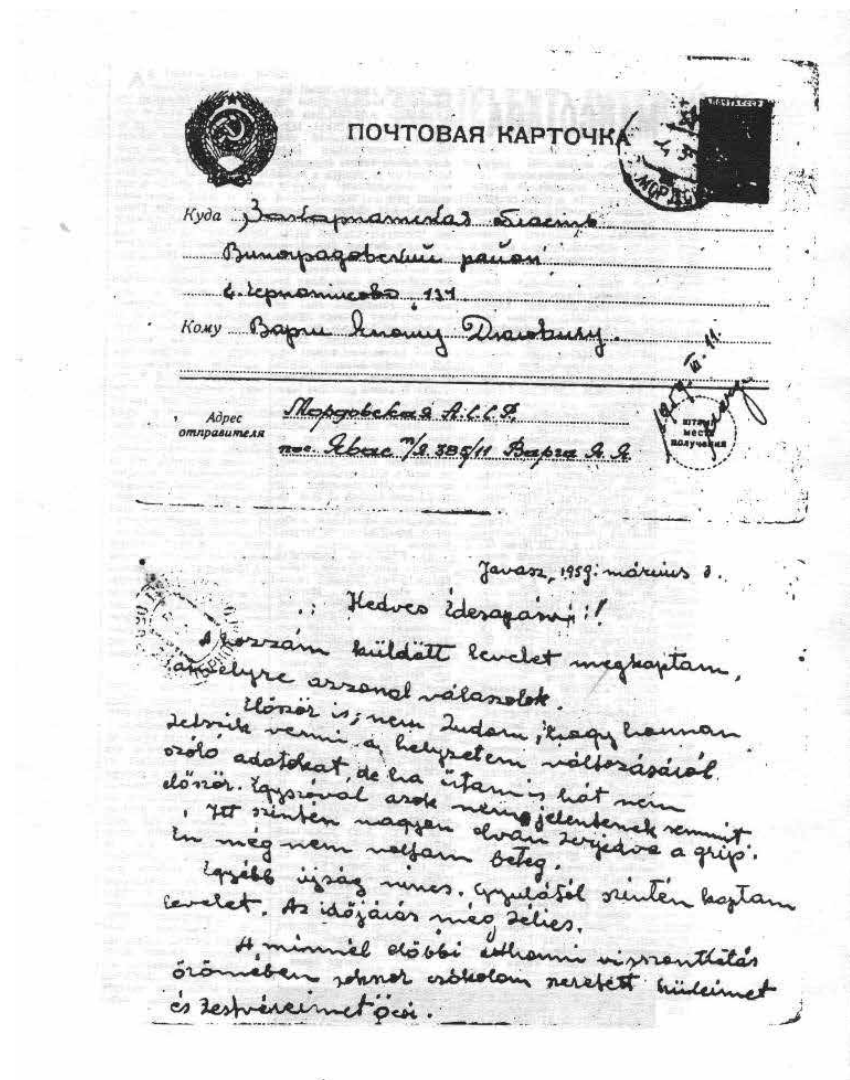
Öccse, Csaba

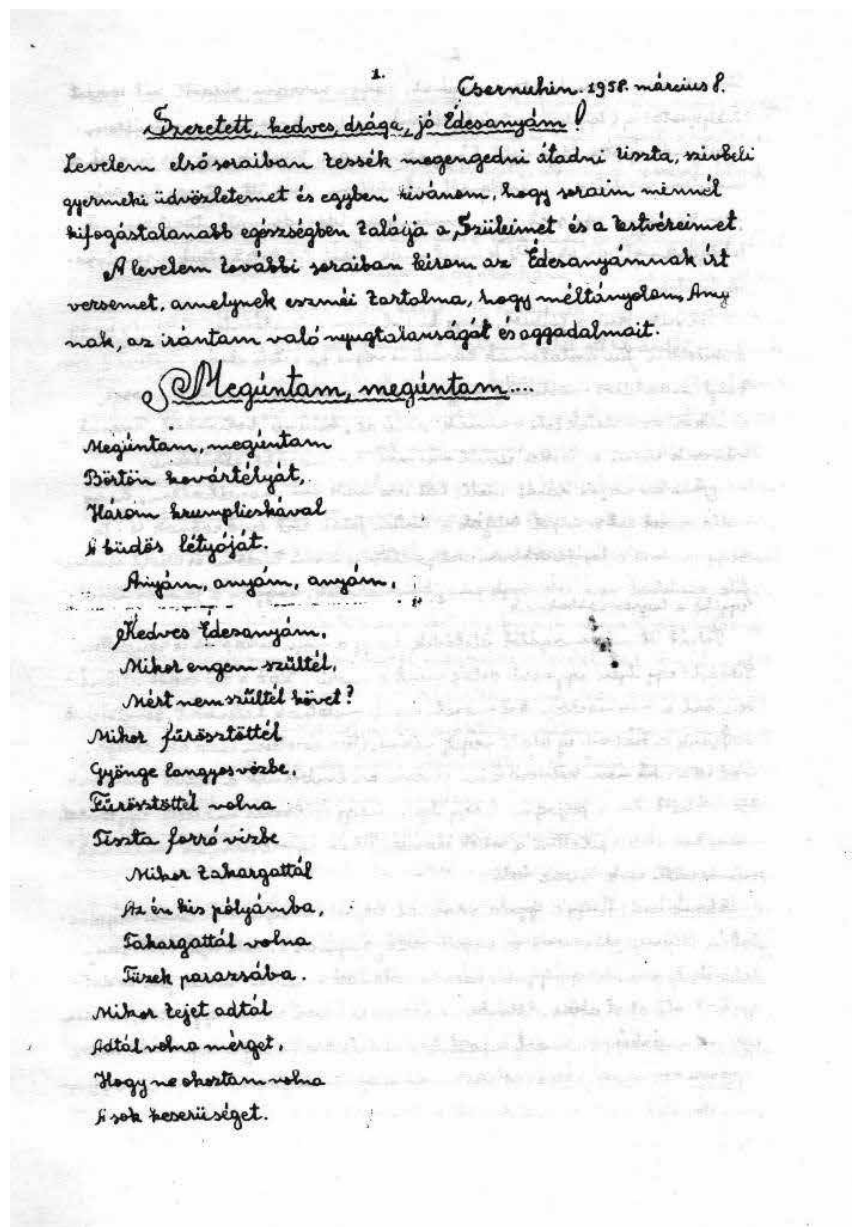
Öccse, Zoltán

Varga János
letartóztatása előtt

Levelek a mordvinföldi Javasz lágerből (1959)

Varga János édesanyjához írt verses levele (1958)

Csoportkép a 7. sz. láger labdarúgó csapata, 1958 nyarán.
A ponttal megjelölt képen Dudás István látható.

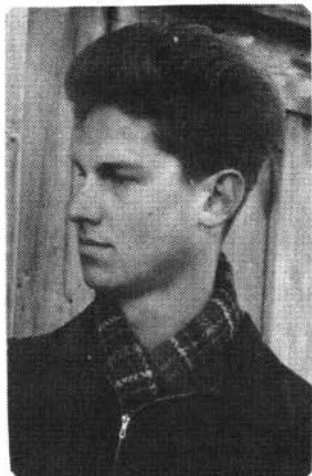
Varga János a lágerben aktívan sportolt a röplabdacsapatban is

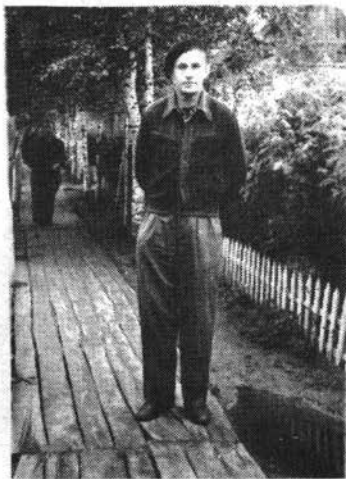
Margitics Vlagyimir kárpátaljai
illetőségű. A felvétel Javaszban
1958. július 20-án készült.

Gusztáv Észtországból.
1958. augusztus 6.

Rajinisz Lettországból.
1959. május 22.

Hertvig Lettországból.
Egyetemista.

Brunó Lettországból. Egyetemista.
1958. augusztus 20.

Arzamancel Viktor Leningrádból.
Orosz költő, aki verset írt a buda-
pesti fiatalok szabadságharcáról.
1958. augusztus 23.

Feldman Anton Leningrádból.
1956-os események leningrádi
agitálásáért. 1958 novembere.

Ormos István letartóztatás után.

*A feketeadói futballcsapat 1963-ban.
Az edző-kapitány Varga János*

Varga János dolgozószobája a feketeadói Kulturházban, 1965

Lemberg, 1966. Varga János a Testnevelési Főiskola hallgatója sportbarátai körében

Varga János diákigazolványa

*A Gyulai Iskola végzősei Varga János osztályfőnökkel,
1970–1971*

Varga János családjával szent karácsony estéjén, 1976

Varga János a Feketeardói Középiskola tanára, 1984

*A Péterfalvai gyeplabdacsapat edzés előtt Varga János vezetésével
Munkács, 1984. május 4.*

*Az 1956-os emléktábla avatása
a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskola falán 2006-ban.
Balról jobbra: Varga János, Bucsellá József, Dupka György.*

*1956-os emlékünnepe Beregszászban (2006). Balról jobbra: Varga János,
Milován Sándor, Pasztellák István, Perduk Tibor az 56-os ellenálló csoportok
részvevői, volt politikai foglyok*

*Az 1956-os forradalom és szabadságharc hőseinek és áldozatainak
emléktáblája az ungvári börtön falán 2006-ban került felavatásra,
amelyen Varga János és sorstársai is részt vettek*

Pedagóguscsalád, 2001

Varga János a távolban élő barátokra emlékezik, 2015

TARTALOM

Meguntam, meguntam... Varga Jánosnak a lágerben írt verse	5
A család és környezete.....	7
Feketeardó gyorsan fogyó magyarsága.....	9
Az eszmélés évei.....	11
Az alma mater Nagyszőlősen	12
A „dicsőséges felszabadítók” igazi arca	14
Voltaképpen kik is vagyunk mi, kárpátaljai magyarok?	17
Szórványosodunk.....	21
Magyarnak lenni.	23
„Dübörögnek a testvéri tankok...”	27
Kihallgatás és börtön	31
Ismerkedés a lágerrel	34
Hétköznapiak a szögesdróton belül és kívül.....	40
„Budapesti” magyarok, ha találkoznak	44
A törvény mindenütt törvény.....	50
Magyar zászló a nagyszőlősi banképületen.....	52
Otthon, szabadon	54
A prágai tavasz.....	58
Pedagóguscsalád lettünk.....	62
Nem vagyunk másodrendű állampolgárok.....	66
Jólesik az anyaország figyelme	72
Napi harcaink.....	75
Még egyszer a lágerről.....	79
Minden magyar ember, minden kis tett számít	83
Utószó helyett. Dupka György „Az 1956-os budapesti események hatása a kárpátaljai magyarságra.....	91
Bővebb irodalom.....	131
Függelék.....	133